

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی
سرطان ۱۳۹۶ هجری شمسی

- په کایناتو کې ساینس د قرآن...
- خانواده و اجتماعی شدن
- دستور زبان یعنی چه؟

تمجید و تفقد از استادان با تجربه در بلند بردن سطح کمی و کیفی نظام معارف نقش عمده دارد.

د پوهنې وزارت
د نشراتو او اطلاعاتو ریاست
کابل - افغانستان

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سرطان ۱۳۹۶ هجری شمسی

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine

Month: June - July 2017

اگر مادر نباشد جسم انسان ساخته نمی شود و اگر کتاب نباشد روح بشر پرورش نمی یابد.

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانکزی
مهتم: صادق سپين غر
کتنپلاوي

پوهنيار محمد کبير حقمل
معراج زماني

استاد گل رحمان رحمان

سر محقق محمد آصف گلزاد
د سرمؤلف مرستيال عنايت الله عادل
محمد اکرم وفادار
عبد الصبور غفراني
محمد نسيم عياد

علمي مشاور

سيد احمد اشرفی

خبريال

عبدالواسع سعادت

انځور

محمد ادریس نوري

کمپوز چاري

احمد شعیب ورسجی

ډيزاين

بريالی رحمانزی

د دفتر شميره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

۱..... سرمقاله

۳..... حامد علمی منبع نویسی

۱۱..... د سرمؤلف مرستیال سید عزیز احمد هاشمي په کایناتو کې ساینس د قرآن...

۲۵..... معاون سرمؤلف ترینا ستار محب زاده هورمون های نباتی

۳۱..... محقق علی حشمت سنا جنگ جهانی دوم و ...

۳۸..... سرمحقق دکتور محمد شریف خدراني موسی شفیق او مشروطیت غوښتنه

۴۴..... معاون مؤلف انیسسه سروری خانواده و اجتماعی شدن

۵۴..... د سرمؤلف مرستیال استاذ عنایت الله عادل معاملات...

۶۴..... مؤلف فرشته صدیقی نوری د ستور زبان یعنی چه؟

۷۴..... محمد عزیز حسین خیل د ښوونیز نصاب معنا...

۸۱..... مولف عبدالروف حکیمی دولت هوتکی افغانستان

۸۵..... پوهنیار سید آغا رضا علوی اصلاحات معارف افغانستان...

۹۰..... استاد عبدالحمید عاطف میرزا الوغ بیگ

۹۸..... معاون محقق علی احمد جعفری هنر مجسمه سازی و نقاشی ...

د عرفان مجله د مطالبو په اړه پټ کي خپلواکه ده، راغلې ليکنې له عرفان سره پاتې کېږي.

د عرفان مجله د ليکوال د ليکنې ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،

چې د خپلې ليکنې ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

څېړنيزه، ادبي، ښوونيزه، روزنيزه او ټولنيزه مجله

چنگاښ ۱۳۹۲ هجري لمريز

ارزونه يوازې د زده کوونکو ارزونه نه بلکې د ښوونکو ارزونه هم ده

د ۱۳۹۲ تعليمي کال څلورنيم مياشتنۍ ازموينه پيليري او په دې ازموينه کې دواړه لوري (ښوونکي او زده کوونکي) او په ټوله کې به د هيواد د سړو سيمو د ښوونځيو، ښوونيز بهير و ارزول شي چې څومره توانيدلي د هيواد او د سيمې د هيوادونو د تعليمي او تربيتي کچې په انډول يې ښوونيزې موخې تر لاسه کړي دي. درانه ښوونکي بايد په دې پوه شي چې ازموينه يوازې د زده کوونکو د ښوونيزې او روزنيزې کچې او پوهې معلومول نه دي بلکې ازموينه د ښوونکو او د هيواد د ښوونيز نظام د برياليتوب او د هدفونو په لاسته راوړلو کې د هغه د اغېزمنتوب د ارزولو معنی لري. په ازموينه کې د زده کوونکو ښوونيزه او روزنيزه کچه د نمرې او په ټولگي کې د درجې په ورکولو څرگنديږي؛ خو د ښوونيز اړونده بل لوری ارزول چې د تعليمي نصاب، د درسي کتابونو د منځ پانگې، د درسي او مرستندويه موادو لکه: لابراتوار، کمپيوټر خونو، کمپيوټري تجربو سرته رسولو، چارټونو، نقشو... او نورو اغېزمنتوب او په خپله د ښوونکو د تعليمي کچې، مسلکي پوهې او په مضمون باندې د هغوی حاکميت او برلاسي څرگنديږي يو مغلق او سخت بهير دی چې پايلې يې د پوهنې د نظام د ټولو اړوندانو په تېره د تعليمي نظارت د غړو او په ولايتونو کې د معارف د رئيسانو، تعليمي او تربيتي همکارو ادارو، د دولت د لوړ رتبه ولايتي چارواکو او د درنو کورنيو له گډو، دقيقو، علمي او مسلکي هلو ځلو پرته نشي تر لاسه کيدای.

د ازموينې پايلې به په ډاگه کړي چې زموږ درانه ښوونکي څومره توانيدلي تعليمي موخې تر لاسه او په ټولگي کې متوسط او د ټيټې آی. کيو. لرونکو زده

د ۱۳۹۲ تعليمي کال څلورنيم مياشتنۍ ازموينه پيليري او په دې ازموينه کې دواړه لوري (ښوونکي او زده کوونکي) او په ټوله کې به د هيواد د سړو سيمو د ښوونځيو، ښوونيز بهير و ارزول شي چې څومره توانيدلي د هيواد او د سيمې د هيوادونو د تعليمي او تربيتي کچې په انډول يې ښوونيزې موخې تر لاسه کړي دي. درانه ښوونکي بايد په دې پوه شي چې ازموينه يوازې د زده کوونکو د ښوونيزې او روزنيزې کچې او پوهې معلومول نه دي بلکې ازموينه د ښوونکو او د هيواد د ښوونيز نظام د برياليتوب او د هدفونو په لاسته راوړلو کې د هغه د اغېزمنتوب د ارزولو معنی لري. په ازموينه کې د زده کوونکو ښوونيزه او روزنيزه کچه د نمرې او په ټولگي کې د درجې په ورکولو څرگنديږي؛ خو د ښوونيز اړونده بل لوری ارزول چې د تعليمي نصاب، د

کونکو ته درسي محتويات او مسایل ور انتقال او لوړو ټولگي ته د ارتقا له پاره تيار کړي. په ټولگي کې د زيات شمېر زده کوونکو ناکامي په خپله د ښوونکو او تعليمي نظام ناکامي ده.

نو؛ درانه ښوونکي مکلف دي چې خپله مسلکي پوهه د وخت او تعليمي نصاب د غوښتنو له مخې لوړه کړي، د خپل مضمون د لاسنه تدریس له پاره نوې مطالعه ولري او د نويو تجربو او نويو معلوماتو د لاسته راوړلو له پاره چې د هرې ورځې په تېرېدو يې لمن پراخېږي او نوي ډگرونه خپلوي، يوه شېبه هم آرام ونه کړي. ښوونکي په دې پوهېږي چې له نن څخه لس کاله مخکې او يا له هغه پخوانۍ زمانې سره زيات توپير لري، که څوک وغواړي چې خپله تعليمي کچه لوړه او د يوې موضوع په هکله معلومات تر لاسه کړي ډېر زيات امکانات په واک لري او د کمپيوټر د يوې يا دوو تنيو په زور کولو سره کولای شي د معلوماتو داسې زيرمو ته لاره پرانيزي چې څو کاله مخکې يې چا خيال هم نشو کولای. ښوونکي بايد پوه شي چې د زده کوونکو برياليتوب زموږ د ښوونکو په برياليتوب کې نغښتی او د ښوونکو

برياليتوب زموږ د پوهنيز نظام برياليتوب گڼل کېږي.
دروښوونکو او د هيواد نوي نسل روزونکو!

زموږ د گران هيواد برخليک ستاسو په لاس کې دی. دا تاسو ياست چې د هيواد راتلونکی څرنگه جوړوئ، تاسو ياست چې د هيواد اولادونو ته څه ورزده کوئ، د هيواد د راتلونکو رئيسانو، وزيرانو، چارواکو او مشرانو د کړنو او عمل د انگازې غبرگون راز ستاسو په ښوونه او روزنه کې نغښتی دی. ستاسو د راتلونکي نسل د عقل، فکر، ايمان او عقيدې جوړونکي او معماران ياست. هيله ده چې د خپل هيواد او خلکو د سوکالۍ او نيگمرغۍ له پاره يوه شېبه هم درنگ ونکړئ او د خپلې مسلکي او علمي پوهې له مخې د هيواد د نوي نسل په سالمه روزنه کې دومره کار وکړي څومره چې زموږ مظلوم ملت او خلک ورته اړتيا لري.

منبع نویسی

قسمت دوم:

مصاحبه ها:

- هر گاه از مصاحبه یک کارشناس با نویسنده مقاله یا کتاب منبع نویسی شود:

در آخر نوشتار:

مصاحبه با ملک ستیز کارشناس امور بین المللی، کابل: ۱۰ اسد ۱۳۹۵.

ترتیب:

مصاحبه با نام و تخلص و رشته تخصصی کارشناس کامه محل مصاحبه علامه شارحه تاریخ که

مصاحبه صورت گرفته نقطه

در بین متن:

(ستیز، ۱۰/۵/۱۳۹۵).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ که مصاحبه با کارشناس صورت گرفته است قوس نقطه

- هرگاه از مصاحبه یک کارشناس که با یک رسانه صورت گرفته باشد میتوان درماخذ نویسی

چنین استفاده نمود:

در آخر نوشتار:

مصاحبه رادیو آرمان با ملک ستیز کارشناس امور بین المللی، کابل: ۵ اسد ۱۳۹۶.

ترتیب:

مصاحبه نام رسانه با نام کارشناس و رشته مربوطه وی کامه علامه شارحه تاریخ نشر رسانه نقطه

در بین متن:

(ستیز، ۱۰/۵/۱۳۹۶).

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ که نشر رسانه قوس نقطه

- اگر مصاحبه یک کارشناس از سایت گرفته شده باشد:

در آخر نوشتار:

ستيز، ملک، به نقل از:

<http://khawaran.com/86.html>

(تاريخ مراجعه: ۲ حمل ۱۳۹۶).

ترتيب:

تخلص نويسنده کامه نام نويسنده کامه به نقل از علامه شارحه در سطر دوم منبع انترنتی در سطر سوم قوس تاريخ مراجعه علامه شارحه تاريخ که مصاحبه در سايت توسط نويسنده مقاله ديده شده است قوس نقطه

در ميان متن:

(ستيز، ۱۳۹۶/۲/۱).

ترتيب:

قوس تخلص نويسنده کامه تاريخ که مصاحبه در سايت ديده شده قوس نقطه

• هرگاه کتابی منتشر شده از مصاحبه ها باشد و از آن استفاده صورت گيرد:

در آخر نوشتار:

فالاجی، اوريانا، مصاحبه با جوليو آندره اوتي در مصاحبه با تاريخ سازان جهان، ترجمه مجيد بيدار نريمان، تهران: انتشارات جاويدان، ۱۳۶۲، ص ص ۵۱-۲۴.

ترتيب:

تخلص ژورنالست کامه نام ژورنالست کامه مصاحبه با نام شخص در مصاحبه با نام کتاب به خط درشت کامه ترجمه نام مترجم کامه محل نشر کتاب علامه شارحه ناشر کامه سال نشر کتاب ص ص صفحاتی که مصاحبه در کتاب احتوا نموده باشد.

در بين متن:

(فالاجی، ۴۳).

ترتيب:

قوس تخلص ژورنالست کامه صفحه که مطلب در کتاب آمده است قوس نقطه

سخنرانی:

• هرگاه نويسنده حاضر در یک سخنرانی یک موضوع را از سخنران بشنود و از آن گفتار در نوشته اش استفاده کند منبع نویسی آن قرار ذیل می باشد:

• در آخر نوشتار:

سخنرانی احمد ولی مسعود در کنفرانس آجندای ملی، کابل، ۴ ثور ۱۳۹۶.

ترتيب:

سخنرانی نام سخنران در نام محفل کامه محل سخنرانی کامه تاریخ سخنرانی نقطه

در بین متن:

(مسعود، ۱۳۹۶/۲/۴).

ترتيب:

قوس تخلص سخنران کامه تاریخ سخنرانی قوس نقطه

• سخنرانی گرفته شده از روزنامه:

در اخیر نوشتار:

مسعود، احمد ولی، "کنفرانس آجندای ملی،" **روزنامه ماندگار**، شماره ۲۰۱۲، ۴ ثور ۱۳۹۶.

ترتيب:

تخلص نویسنده کامه نام نویسنده گیومه عنوان کنفرانس کامه گیومه نام روزنامه با خط درشت کامه

شماره کامه تاریخ نشر روزنامه نقطه

در میان متن:

(مسعود، ۱۳۹۶/۲/۴).

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ نشر روزنامه قوس نقطه

• اگر از یک سخنرانی منتشر شده در رادیو یا تلویزیون استفاده شده باشد منبع نویسی آن

قرار ذیل می باشد:

در آخر نوشتار:

سخنرانی احمد ولی مسعود در کنفرانس "آجندای ملی،" **تلویزیون طلوع**، ۴ ثور ۱۳۹۶.

ترتيب:

سخنرانی نام نویسنده با تخلص در کنفرانس گیومه عنوان کنفرانس کامه گیومه تلویزیون/ رادیو نام

رسانه کامه تاریخ نشر نقطه

در میان متن:

(مسعود، ۱۳۹۶/۲/۴).

ترتيب:

تخلص سخنران کامه تاریخ نشر در رسانه قوس نقطه

• اگر از سخنرانی گرفته شده از سایت در نوشتار استفاده شده باشد:

در آخر نوشتار:

مسعود، احمد ولي، "آجندای ملی،" به نقل از:

<http://www.mandegardaily.com> کنفرانس -آجندای ملی-فراخوان ملی به-مردم/

(تاریخ مراجعه: ۶ ثور ۱۳۹۶)

ترتیب:

تخلص سخنران کامه نام سخنران کامه گیومه عنوان کنفرانس کامه گیومه به نقل از علامه شارحه و در خط دوم نشانی سایت در سطر سوم قوس تاریخ مراجعه علامه شارحه تاریخ روزی که پژوهشگر آن مقاله را در سایت دیده است قوس

در میان متن:

(مسعود، ۱۳۹۶/۲/۶).

ترتیب:

قوس تخلص کامه تاریخ مراجعه به سایت قوس نقطه

- هرگاه شخصی در یک سخنرانی یا محفل اشتراک داشته و از یک کارشناس یا شخص مهم نقل قول کند منبع نویسی آن چنین خواهد بود:

در آخر نوشتار:

مصاحبه با جان محمد عمری حاضر در کنفرانس آجندای ملی، کابل، ۵ ثور ۱۳۹۶.

ترتیب:

مصاحبه با نام و شخص حاضر در کنفرانس نام کنفرانس کامه محل مصاحبه کامه تاریخ مصاحبه نقطه

در میان متن:

(عمری، ۱۳۹۶/۲/۵).

ترتیب:

تخلص شخص که با او مصاحبه صورت گرفته کامه تاریخ مصاحبه قوس نقطه

بر نامه رادیویی یا تلویزیونی:

- هر گاه یک نویسنده از متن یک برنامه تلویزیونی یا رادیویی یا خبر آن در مقاله یا کتابش استفاده نماید، منبع نویسی آن قرار ذیل می باشد:

در آخر نوشتار:

تلویزیون طلوع، ۱۳۹۶/۲/۶.

ترتیب:

نام رسانه کامه تاريخ نشر مطلب نقطه

داخل متن:

(طلوع، ۱۳۹۶/۲/۶).

ترتيب:

قوس نام رسانه کامه تاريخ نشر قوس نقطه

سایت های انترنتی / یوتیوب:

- اگر مطلب گرفته شده از یک سایت انترنتی دارای نویسنده و عنوان باشد:

در آخر نوشتار:

مهرین، نصیر، "معامله و مردم فریبی"، به نقل از:

http://khawaran.com/html/سیاسی/معامله-ومردم_فریبی/

(تاریخ مراجعه: ۱۳۹۶/۲/۲۰)

ترتيب:

تخلص نویسنده کامه نام نویسنده عنوان مقاله کامه گیومه به نقل از علامه شارحه و در

خط دوم نشانی سایت در سطر سوم قوس تاریخ مراجعه علامه شارحه تاریخ که مقاله را در سایت

دیده شده است قوس

در بین متن:

(مهرین، ۱۳۹۶/۲/۲۰).

ترتيب:

قوس تخلص نویسنده کامه تاریخ که مقاله در سایت دیده شده قوس نقطه

- هرگاه مقاله یا کلمه بدون عنوان در سایت منتشر شده باشد منبع نویسی آن طور ذیل می

باشد:

در آخر نوشتار:

مهرین، نصیر، به نقل از:

http://khawaran.com/html/سیاسی/معامله-ومردم_فریبی/

(تاریخ مراجعه: ۱۳۹۶/۲/۲۰)

ترتيب:

تخلص نویسنده کامه نام نویسنده کامه به نقل از علامه شارحه و در خط دوم نشانی سایت در سطر

سوم قوس تاریخ مراجعه علامه شارحه تاریخ روزی که پژوهشگر آن مقاله را در سایت دیده است

قوس

در داخل متن:

(مهرين، ۱۳۹۶/۲/۲۰).

ترتيب:

قوس تخلص نويسنده کامه تاريخ که مقاله در سايت ديده شده قوس نقطه

- هرگاه مقاله يا کليپ و يا فلم مستند داراي عنوان ولي بدون ذکر نام نويسنده در سايت نشر شده يا تبصره و خبر سايت باشد.

در اخير نوشتار:

"معامله و مردم فريبي"، به نقل از:

<http://khawaran.com/html/سياسي/معامله-ومردم-فريبي/>

(تاريخ مراجعه: ۱۳۹۶/۲/۲۰)

ترتيب:

- گيومه عنوان مقاله کامه گيومه به نقل از علامه شارحه و در خط دوم نشاني سايت در سطر سوم قوس تاريخ مراجعه علامه شارحه تاريخ روزي که پژوهشگر آن مقاله را در سايت ديده است قوس

در بين متن:

(خاوران، ۱۳۹۶/۲/۲۰).

ترتيب:

قوس نام سايت کامه تاريخ که مقاله در سايت ديده شده قوس نقطه

لکچر:

- هرگاه يک موضوع از لکچر اساتيد يا دانشمندان استفاده شود و در منبع از آن ذکر گردد طوري ذيل نوشته مي شود:

در آخر نوشتار:

مهرداد، مجيب، لکچر مضمون ادبيات غرب، دانشگاه البيروني، کاپيسا: سمستر بهار سال ۱۳۹۶.

ترتيب:

- تخلص استاد کامه نام استاد کامه لکچر مضمون نام مضمون کامه نام دانشگاه يا تالار سخنراني کامه محل سخنراني علامه شارحه تاريخ ارائه لکچر نقطه

در بين متن:

(مهرداد، ۱۳۹۶).

ترتيب:

قوس تخلص نويسنده کامه سال قوس نقطه

يادداشت ها و نوت ها:

- هرگاه نويسنده يک مقاله يا نوشتار از يک مجلس يادداشت برداشته باشد و مطلبی را ذکر کند منبع آنرا می توانيم چنين بنويسيم.
در آخر نوشتار:
يادداشت شخصی نويسنده از صحبت رئيس جمهور افغانستان با نخست وزير پاکستان، کابل: ۱۳۹۴/۲/۱۳.

ترتيب:

جمله مکمل نوشته می شود بعد محل علامه شارحه تاريخ محفل نقطه
در بين متن:
(علمی، ۱۳۹۴/۲/۱۳).

ترتيب:

قوس تخلص نويسنده نوشتار کامه تاريخ محفل قوس نقطه

اسناد:

- هر گاه نويسنده از يک سند محفوظ در آرشیف استفاده نموده باشد منبع نویسی آن قرار ذیل می باشد:
معاهده همکاری افغانستان با جمهوری اسلامی ایران، مورخ سال ۱۳۵۲/۱/۱۶، سند شماره ۲۱۳، آرشیف ملی، کابل: ۱۳۹۵/۱/۲.

ترتيب:

نام مکمل سند کامه تاريخ سند کامه شماره سند به اساس ثبت در آرشیف کامه منبع نگهداری سند
کامه محل علامه شارحه تاريخ که سند در آرشیف دیده شده است نقطه
در بين متن:
(معاهده همکاری افغانستان با جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۲/۱/۱۶).

ترتيب:

قوس نام مکمل سند کامه تاريخ امضای سند قوس نقطه

مونوگراف يا پايان نامه:

- هرگاه نويسنده يک مقاله يا نوشتار از پايان نامه چاپ نشده يک دانشجو استفاده نموده باشد منبع نویسی آن طور ذیل صورت می گيرد:
در آخر نوشتار:
آريایی، آرش، مونوگراف، جایگاه زن در شاهنامه فردوسی، دانشگاه البیرونی، ۱۳۹۶، پايان نامه دوره لیسانس / ماستری رشته ادبیات فارسی.

يادداشت ها و نوت ها:

- هرگاه نویسنده یک مقاله یا نوشتار از یک مجلس یادداشت برداشته باشد و مطلبی را ذکر کند منبع آنرا می توانیم چنین بنویسیم.
در آخر نوشتار:
یادداشت شخصی نویسنده از صحبت رئیس جمهور افغانستان با نخست وزیر پاکستان، کابل: ۱۳۹۴/۲/۱۳.

ترتیب:

جمله مکمل نوشته می شود بعد محل علامه شارحه تاریخ محفل نقطه
در بین متن:
(علمی، ۱۳۹۴/۲/۱۳).

ترتیب:

قوس تخلص نویسنده نوشتار کامه تاریخ محفل قوس نقطه

اسناد:

- هر گاه نویسنده از یک سند محفوظ در آرشیف استفاده نموده باشد منبع نویسی آن قرار ذیل می باشد:
معاهده همکاری افغانستان با جمهوری اسلامی ایران، مورخ سال ۱۳۵۲/۱/۱۶، سند شماره ۲۱۳، آرشیف ملی، کابل: ۱۳۹۵/۱/۲.

ترتیب:

نام مکمل سند کامه تاریخ سند کامه شماره سند به اساس ثبت در آرشیف کامه منبع نگهداری سند
کامه محل علامه شارحه تاریخ که سند در آرشیف دیده شده است نقطه
در بین متن:
(معاهده همکاری افغانستان با جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۲/۱/۱۶).

ترتیب:

قوس نام مکمل سند کامه تاریخ امضای سند قوس نقطه

مونوگراف یا پایان نامه:

- هرگاه نویسنده یک مقاله یا نوشتار از پایان نامه چاپ نشده یک دانشجو استفاده نموده باشد منبع نویسی آن طور ذیل صورت می گیرد:
در آخر نوشتار:
آریایی، آرش، مونوگراف، جایگاه زن در شاهنامه فردوسی، دانشگاه البیرونی، ۱۳۹۶، پایان نامه دوره لیسانس / ماستری رشته ادبیات فارسی.

د سرمؤلف مرستيال سيد عزيز احمد هاشمي

په کایناتو کې ساینس د قرآن حقیقتونه تائیدوي

کله چې د ساینس د ځینو موضوعگانو په اړه فکر کوو نو دې ته اړ کیږو چې پلټنه وکړو چې الله تعالیٰ په دې اړه په قرآن عظیم الشان کې څه فرمایلي دي؟ خو دا باید ومنو چې موږ په خپله او هم د هغو دوستانو او مراجعو سره چې ورسره په اړیکو کې یو تر اوسه په دې نه یو بریالي شوي چې د هرې ساینسي موضوع او مفهوم لپاره ځانگړی او مشخص آیت په ځوته کړو ځکه چې د آیت لغوي معنی هم اشاره او نښانه ده چې تفسیر او تحلیل یې ژورې پوهې او څېړنې ته اړتیا لري. د ساینس او قرآن ترمنځ علمي اړیکې د هر متفکر انسان د قناعت وړ گرځي ځکه چې الله جل جلاله په قرآن کریم کې نه یوازې د طبیعي علومو په اړه بلکې بشر ته د ټولنیز ژوند، اړیکو، مناسباتو او لوړو اخلاقو په اړه لارښوونې کړيدي.

که د قرآن احکام په هره زمانه کې د شته نظامونو او د خلکو له دودیزو عقیدو او نظرونو سره پرتله شي نو د قرآن د حکمونو لوړوالی، غوره توب او علمي اعجاز ورڅخه جوتیږي. په قرآن کریم کې د بشر لپاره ټولې اړینې لارښوونې شته چې تصورونه او عقیدې یې پر حقیقت بنا شوی دي، خو یوه (اخلاق) او کره وړه (اعمال) یې په داسې بنسټونو ودان کړي چې د هغو په پلي کولو سره په نړۍ کې د امن، ډاډ او سوکاله ژوند د آزادۍ او عدل تر سیوري لاندې د ژوندون شرایط تامین او په آخرت کې به تل پاتې نعمتونه ور په برخه شي.

د دې مقالې اصلي مقصد او موخه دا ده چې له هغو ښاغلو لوستونکو سره د خپل وس مطابق تر یوه حده مرسته وکړم چې د قرآني آیتونو د تفسیر او ژور تحلیل سره مینه لري او یا هم له هغو لوستونکو سره چې د ساینسي علومو په برخه کې زده کړې کوي او غواړي چې خپلو زده کړو څېړنو او ته دوام ورکړي او په دې پوه شي چې څرنگه د قرآن حقیقت او اعجاز د وخت په تیریدو سره د ساینس پوهانو له خوا تاییديږي. ځینې کسان چې د قرآني آیتونو او ارشاداتو د مطالعې، تفسیر او

تحليل په اړه پوره مطالعه ونه لري، نو د ساينس او قرآن ترمنځ د ژورو او علمي اړيکو او مناسباتو د ټينګښت په اړه له ليکنو او ان له نظر ورکولو څخه هم ډډه کوي. په داسې حال کې چې د دې الهي کتاب قرآن، د اعجاز او کرامتونو په هکله هغه خلک د ليکلو او څه ويلو وړتيا ترلاسه کولای شي چې هم په قرآن او حديث ځانونه وپوهوي او هم له ساينسي علومو سره ژوره آشنايي پيدا کړي. په دې ځان وپوهوي چې قرآن د هغو موضوعگانو په اړه څه ويلي دي چې د ساينس له نظره ډير ارزښت لري او يا انسانان د نننۍ عصري ټکنالوژۍ په برخه کې عملاً ورڅخه ګټه اخلي. روښانه ده چې په اسلامي ټولنه کې هر هغه عمل، نظر او ليکنه چې د قرآن او ساينس پر بنياد ولاړه وي هر چا ته د منلو او اعتبار وړ ده او د لوستونکو د ډيرې ليوالتيا لامل کيږي. خو يوې مسئلې ته اشاره ولړينه ده چې ساينس پوهان د ځينو شواهدو پر بنياد ځينې نظريې بيانوي او هڅه کوي چې د تجربو او ازمايښتونو پر بنياد يې حقيقتونه ثابت او د ساينسي قوانينو په بڼه يې بيان کړي. خو ځينې وختونه د دې امکانات هم ليدل کيږي چې نظريې د حقيقت سره اړخ نلګوی په داسې حال کې چې د الهي کتاب قرآن آيتونه ټول حقيقت او کوم شک په کې نشته. نو مسلمانان بايد د انسانانو د ذهنتونو د روښانولو او د اسلامي عقيدې د ټينګښت په موخه د علم او پوهې پر بنياد د قرآن د حقيقتونو ژوره مطالعه، څيړنه او هلې ځلې وکړو. په دې اړه د لوی خدای له درباره له کومې سهوې او تيروتنې پرته د مرستې او توفيق غوښتنه کوو.

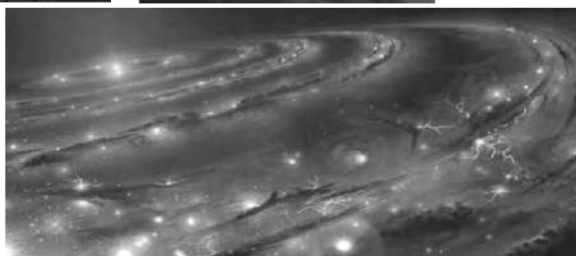
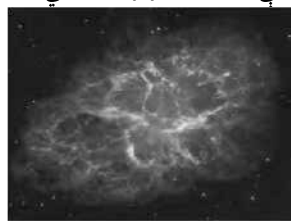
پکارده چې د هيواد د تعليمي نصاب د ساينسي مضمونونو په درسي کتابونو او په ځانګړې توګه د هيواد د ديني مدارسو لپاره د ساينس مضمون په درسي کتابونو او نورو درسي موادو کې د قرآن، احاديثو او ساينس ژورې علمي اړيکې، يووالی او مشابهتونه ځای پر ځای، تر مطالعې او لاندې يې ونيول شي او په ترڅو د سالم عقل او ايمان دغوښتنې سرسم هره وينا په شفاف ذهن، له تعصب او حساسيت پرته واورو تر ټولو غوره تائيدشی. تر اوسه نه علم او نه ساينس داسې څه ويلې چې د قرآن خلاف وي او نه يې له دې وروسته کولای شي او همدارنګه په قرآن کې هم داسې څه نشو موندلای چې د نننيو علمي لاسته راوړنو، څيړنو او اکشافاتو سره په تضاد کې وي. قرآن نه يوازې له ادبي اړخه لويه معجزه ده، بلکهې د ټول بشریت لپاره لويه پيرزوينه او ستر نعمت او له داسې علمي اعجاز څخه ډک دی چې د دې کایناتو، آسمانونو، کهکشانونو، شمسي نظامونو، ستورو، سيارو، بيلا بيلو مخلوقاتو او ټول عالم د پيدايښت، اړيکو، د انسان د فردي او ټولنيز ژوند د سمون په اړه يې هر څه بيان کړيدي. الله تعالی د خپل کتاب قرآن د حقانيت په اړه د حم السجده (فُصِّلَتْ) سورت په (۵۳) آيت کې فرمایي چې:

ژباړه: موږ به د کائناتو په بېلابېلو ګوتونو او د هغوی په ځانونو کې خپل ډېر دلايل او نښانې وروښايو، تر څو دوی ته په ډاګه شي چې دا خبره (قرآن) په حقه ده. آيا دا خبره کفايت نه کوي چې الله تعالی له هر شي څخه خبر او پرې شاهد دی؟

په دې آيت کې الله تعالی خلکو ته د کایناتو په هر افاق او هر ګوټ او هم د انسان د نفس او بدن په بیلابیلو برخو او سیستمونو کې د قرآن د آیتونو حقیقت بیان کړی دی.

اوس چې د ساینس او ټکنالوژۍ په مرسته ستر علمي او تخنیکي انقلابونه راغلي دي، د ځمکې، فضاء، بشریت او ټولنیز ژوند په اړه علمي او هر اړخیزې څېړنې تر سره شوي او د انسانانو د پېرو لاسته راوړنو شاهدان یو، داسې حقایق او ننگونې یې د انسانانو په وړاندې ایښي دي چې تر دې وړاندې یې هیڅ تصور هم نشو کولای. په دې وروستیو وختونو یعنې په شلمې پېړۍ او د یوویشتمې پېړۍ په پیل کې د دریو لویو علمي نظریو چې یوه یې په کایناتو کې د لویې چاودنې (Big Bang)، دویمه یې د عالم یا کایناتو د پرله پسې ګرځندۍ پراختیا او دریمه یې په فضا کې د تورو سوریو (Black Holes) په اړه څېړنې تر سره شوي او په چټکۍ سره دوام لري.

- د (Big Bang) لویې چاودنې نظریه بیانوي چې دا کاینات د یوې لویې چاودنې په ترڅ کې نږدې 13.8 بلیون کاله مخکې را منځته شوي دي. یعنې آسمانونه، ستوري، سیارې او نور آسماني جسمونه سره یوځای، یوه یوه کثافت لرونکې کتله وه چې د همدې لویې چاودنې په پایله کې د عالم هر څه ستورلیکې، کهکشانونه، لمريز (شمسي) نظامونه، ستوري، لمر، ځمکه او سپوږمۍ را پیدا شول. په لاندې شکلونو کې د (Big Bang) د لومړۍ کتلې، د لویې چاودنې ځینې موډلونه او په پایله کې د کهکشانونو او شمسي نظامونو د منځته راتلو خیالي انځورونه لیدل کیږي.

په دې اړه په قرآن کې الله تعالی فرمایي:

ژباړه: آیا هغو کسانو چې انکار یې کړی، دې ته ژوره کتنه نه ده کړې چې آسمانونه او ځمکه کلک سره نښتي وو. مونږ دواړه سره جلا کړل او له اوبو څخه مو هر ژوندی جسم پیدا کړ، آیا دوی یې نه مني؟

په پورته مبارک آيت کې روښانه ده چې زموږ په ځمکه او په آسمانونو کې ټول جسمونه د يوې ډېرې متراکمې کتلې په توګه سره يوځای او بيا د يوې لويې چاودنې په ترڅ کې سره جلا شوي دي. همدارنګه نه يوازې د بيولوژي علم او طبابت بلکې اوس هر عام وګړی هم په دې پوهيږي چې د هر ژوندي موجود بنسټ له مایع څخه پيل او نمو کوي. په تېرو وختونو يعنې د قرآن د نزول په وخت کې يوازې مسلمانانو ته چې د قرآن په حقانيت يې باور درلود پورتنی مسایل د قبول وړ وو، خو هغو کسانو چې له اسلام څخه انکار کړی وو او د قرآن په حقانيت لا تر اوسه هم باور نه لري نو کله چې د ساينس لخوا تاييديږي نو د منلو پرته ورته بله د انکار لار نه پاتې کيږي او په پايله کې د قرآن حقيقت او اعجاز ټولو ته روښانه او د مسلمانانو د عقيدې بنسټونه لا پسې ټينګ او پياوړي کيږي.

په ۱۹۶۰ ميلادي کال کې يوې ډلې ساينس پوهانو د پرنستون (Princeton) په ښار کې وړاند وینه وکړه چې دا لويه چاودنه (Big Bang) دومره لويه او غښتلې وه چې د هغې د تشعشع يوه کوچنۍ برخه (پاتې شوې رڼا يې) بايد تر اوسه په کایناتو کې شتون ولري. په هماغه وخت کې ارنوپنزيس (Arno Penzias) او رابرټ ولسن (Robert Wilson) د هغو آزمايښتونو له مخې چې د بل (Bell) په لابراتوارونو کې يې ترسره کړي وو، په فضا کې د مصنوعي سپوږمکيو سره د دې پاتې شوو تشعشاتو د لګيدو د خفيفو غږونو خبر ورکړی و. د نوموړو تشعشاتو سګنلونه په مساوي ډول په ټولو لورو (جهتونو) کې ثبت شوي او د له منځه وړلو لپاره يې له ډېرو هلوځلو سره سره بيا هم اغېزې د احساس وړ وې. سره له دې چې په لويه کچه د مادې د يو شان وېش او په لويه کچه د کهکشانونو د ډلبندي په شان ځينې پدېدې په سترګو کيږي چې د (Big Bang) لويې چاودنې معياري موډل د هغو لامل نه معلوموي خو بيا هم د (Big Bang) لويه چاودنه نن ورځ په عمومي توګه د ساينس پوهانو لخوا د منلو وړ ګرځېدلې ده او ننۍ څېړنې او تحقيقات يې د مسئلې په جزئياتو متمرکز شوي دي. په پايله کې بايد جوته شي چې ډير ساينس پوهان لا تر اوسه د (Big Bang) لويې چاودنې د معيارونو د اصلاح او بدلونونو په اړه خپلو څېړنو ته دوام ورکوي. د بېلګې په توګه د روانې پېړۍ په ۲۰۱۰ ميلادي کال په فرانسه کې د اروپا د زيات شمېر څېړونکو لخوا د نوموړې لويې چاودنې پر بنسټ تقريباً د (30 Km) کيلو مترو په اوږدوالي د يوه اوږده تونل د جوړولو کار پيل کړ تر څو د (Big Bang) لويې چاودنې په شان يوه چاودنه تر سره او په اړه يې لازمي تجربې ترسره کړي.

- د عالم يا کایناتو د پرله پسې ګرځندۍ پراختيا نظريه بيانوي چې دا عالم د (Big Bang) له لومړنۍ چاودنې وروسته تر اوسه په پرله پسې توګه له ډېرې چټکتيا سره د پراخېدو په حال کې دی. يعنې شمسي نظامونه او کهکشانونه په ډير سرعت له يو بل څخه د لرې کېدو او پراختيا په حال کې دي. ځينې ستوري له ځمکې څخه په ډير لوړ سرعت د لېرې کېدو په حال کې دي چې نور يې ځمکې ته نه را رسيږي. د وخت په تېرېدو سره به د دې کایناتو د کهکشانونو او سماوي سيستمونو تر

منځ شته فاصلې (واټونه) دومره زياتې شي چې ترمنځ به يې د جاذبې قوې کمزورې شي. دا چې په دې عالم کې به څه بدلونونه را منځ ته کيږي د دې عالم او کایناتو د حکيم او رحمان خدای خوښه او قدرت دی چې خالق او پالونکی يې دی. الله جل جلاله په دې اړه په قرآن کې فرمايي چې:

ژباړه: او آسمان موږ په خپلو لاسونو جوړ کړی او موږ يې ښه پراخوونکي يو.

په دې مبارک آيت او نورو ټولو آيتونو کې د قرآن حقيقت او اعجاز په ډير وضاحت سره خلپري او بيانوي چې دا آسمانونه او فضا د پراخېدو په حال کې دي، چې ساينس پوهانو نږدې څوارلس سوه کاله وروسته د دې حقيقت تائيد کړی دی.

د کایناتو د پراختيا نظريې له مخې که وغواړو چې څو مليونه کاله مخکې د کایناتو حجم پيدا کړو نو د اوسني حجم په پرتله به يې ډېر کوچنی پيدا کړو، نو ډيرو ته به د حيرانتيا وړ خبره وي چې زرگونه مليون کاله مخکې به ټول کاینات د يوې وړې کرې په اندازه او له هغه مخکې د يو فوټبال توپ په اندازه او د (Big Bang) لويې چاودنې څخه څو ثانيې وړاندې به يې د يوې منې په اندازه پيدا کړو. قرآنکريم بيانوي چې د ځمکې او آسمانونو د اوسني نظام له متلاشي کېدو يا له منځه تلو وروسته به نوی آسمان او نوې ځمکه چې له اوسني نظام څخه به زياته پراختيا ولري پيدا کړای شي. همدارنگه د ځمکې او آسمانونو د پراختيا او د حجم د زياتېدو او کمېدو په برخه کې ساينس هم بيانوي چې که د اتم د هستې او په شاوخوا کې يې د الکترونونو تر منځ فاصله کمه يا زياته شي په حجم کې يې بدلون راځي نو روښانه ده چې د ځمکې، آسمانونو او يا هر جسم چې د ذرو تر منځ فاصله يې کمه شي حجم يې کوچنی او کثافت يې زياتيږي او برعکس که د جسمونو د ذرو ترمنځ فاصله زياته شي حجم يې زيات او کثافت يې کميږي.

- په همدې ترتيب ساينس پوهانو او د کایناتو څېړونکو په شلمې پېړۍ کې د خپلو پلټنو په ترڅ کې د داسې د زيات کثافت لرونکو ډېرو لويو جسمونو د موندلو ادعا وکړه چې هيڅ شی آن تر دې چې خپل نور يې هم نه شي کولای د هغو له جاذبې قوې څخه تېښته وکړي. په ۱۹۱۶ م کال کې کارل شوارزچيلډ (Karl Schwarzschild) لومړنی شخص و چې د دې لويو جسمونو د شتون وړانديز يې وکړ او د مسئلې د حل لارې يې د البرت انشتين (Einstein) د نسبيت عمومي تيورۍ سره د پرتله کولو په واسطه توضيح کړې.

په ۱۹۶۷ م کال کې فزيک پوه جان ويلر (John Wheeler) د نوموړو لويو جسمونو د شرحه کولو لپاره د تورو سوريو (Black holes) کلمه وکاروله. په همدې ترتيب پوهيږو چې د ځمکې او يا بلې هرې سيارې د جاذبې قوې له حدودو يا ساحې څخه د تېښتې لپاره له هماغه جسم څخه د تېښتې (فرار) سرعت په نوم يو ټاکلي سرعت ته اړتيا ليدل کيږي. که د ځمکې له سطحې څخه يو جسم ته نږدې $(1.1 \times 10^4 \text{ m/s})$ يا (25000 mil/h) سرعت ورکړل شي نو کولای شي چې د ځمکې له جاذبې قوې څخه تېښته وکړي چې له ځمکې څخه د تېښتې سرعت په نامه ياديږي، نو له تورو سوريو

څخه د تېښتې سرعت بايد د نور له سرعت ($C = 3 \times 10^8 \text{ m/s}$) څخه زيات وي تر څو وکولای شي د تورو سوريو له غښتلې جاذبې قوې څخه وتېښتي. په داسې حال کې چې د انشتين د ځانگړې نسبیت تیورۍ له مخې هيڅ جسم نه شي کولای چې د نور په سرعت او یا له هغه څخه په لوړ سرعت حرکت وکړي. له دې کبله هيڅ جسم چې د تورو سوريو د جاذبې قوې د ساحې په دننه فاصله کې قرار ولري نه شي کولای د تورو سوريو له جاذبې قوې څخه تېښته وکړي. په لاندې شکلونو کې د قوې تلسکوپونو په واسطه د لیدل شوو تورو سوريو (Black hole) ځینې تصویرونه لیدل کیږي.

دا تور سوري په عادي سترگو نه شو لیدلای ځکه چې نور ورڅخه بهر نه خپریږي. نو ویلای شو چې دا تور سوري په حقیقت کې تش سوري نه بلکه ډیر لوی ستوري دي چې کتله یې ډېره متکافه او درنه ده. د جاذبې قوه یې دومره غښتلې او قوي ده چې د نور وړانگې سره له دې چې الکتره مقناطیسي څپې دي او له عطالتي کتلې څخه یې صرف نظر کیږي په خپل مستقیم مسیر خپرېدو ته نه پرېږدي او په یوه منحنی مسیر کې یې بهر ته د خپل ځان په لور جذبېدو ته مجبوروي. د ځینو څېړنو پایلې ټایډوي چې لوی ستوري په ځینې ځانگړو حالتونو کې د دې ډول خصوصیاتو لرونکي وي. دا چې په قرآن کې د لمر او ستورو د ځینو خصوصیاتو په اړه څه اشاره شوې ده د درنولو ستونکو پاملرنه لاندې آیتونو ته را اړوم. الله تعالی فرمایي:

ژباړه: کله چې لمر ونغښتل او توره تې شي، ستوري څه پر شي، غرونه له خپلو ځایونو څخه روان شي.

په پورته مبارک آیتونو کې د قیامت په وخت کې ځینو پېښو ته اشاره شویده چې د (کورت) کلمه د لمر او د (انکدرت) کلمه د ستورو د تیاره کېدو لپاره راغلي دي یعنې هغه وخت چې د لمر نور یا رڼا چې تر لرو، لرو فاصلو پورې تشعشع کوي (څلیري)، په خپله د لمر په شاوخوا به راتاو او جذب شي او د ځمکې په شان نورې سیارې لکه مشتري، مریخ... او سپوږمۍ به تیاره شي همدارنگه په فضا کې نور ستوري به هم خپله رڼا له لاسه ورکړي. زموږ دغه لمر چې ځمکه یې په شاوخوا څو څو، له لمریزې او تودوخېزې انرژۍ څخه یې ګټه اخلو ورو ورو به تیاره او سوړ شي، لکه څرنگه چې نور ډیر ستوري او زموږ د ځمکې په شان نور آسماني جسمونه چې له نورو ستورو څخه د جلا کېدو په وخت کې ځلانده او تاډه وو او د وخت په تېرېدو سره تیاره او ساړه شوي دي. زموږ

ځمکه چې خپله رڼا او تودوخه له لمر څخه اخلي گورئ چې بهرنی سطحه يې تياره او سره ده خو په هسته کې يې خپله تودوخه، درانه او متکاثف مواد د مایع په شکل لا تر اوسه ساتلي دي.

د لمر او ستورو د تياره کېدو تر څنگ لکه چې مخکې يې يادونه وشوه چې د عالم د کهکشانونو ترمنځ فاصلې په سرعت سره د زباتېدو په حال کې دي په ذکر شوي آيت کې د غرونو لپاره (سیرت) کلمه د هغو له خپله ځايه د خوځېدو او حرکت په معنی راغلې ده، نو په کایناتو کې د جسمونو د حرکت او يو له بل څخه د لېرې کېدو په صورت کې به يې د جاذبې قوې هم کمزورې کيږي په کهکشانونو او نورو سیستمونو کې به په اوسنيو شته نظامونو کې داسې لوی بدلونونه رامنځ ته شي چې د قيامت ويل شوې پېښې او نښانې انځوروي. مخکې له دې چې لمر په کایناتو کې له لومړنيو گازي وريځو څخه نږدې ۵ ميليارده کاله مخکې منځ ته راغی، په فضا کې د هايډروجن او هليوم اتومونو برسېره د سيليسيم او آکسيجن په شان اتومونو هم شتون درلود چې د لومړنيو ستورو څخه په ميراث پاته وو. دا لومړنۍ ورېځې يا غبارونه سره نږدې او متراکم شول او په خپله شاوخوا د چټکو څرخېدو په صورت کې د يوې گردې او صافې سطحې په شان ترتيب شول د دې سطحې په مرکز کې لمر او په بهرنیو برخو کې سياري او سپوږمۍ گانې را منځ ته شوې.

په کایناتو کې د لویو تلسکوپونو پواسطه ډېر لوی او واړه کهکشانونه ليدل شوي دي چې ځېنې يې په ميلاردونو نوري کالونه فاصله، له موږ څخه ليرې دي. د شيدو يا شيري لارې کهکشان چې زموږ لمريز نظام په کې واقع دی، ۲۰۰ ميليارده يا ممکن له دې زيات ستوري لري چې زموږ لمر يو له هغو څخه دی. دا چې په کایناتو کې به په چټکتيا سره له يو بل څخه د کهکشانونو د لېرې کېدو لړۍ تر څه وخته پورې ادامه ولري؟ ساينس په دې اړه بيانوي چې د کهکشانونو له يو بل څخه د ليرې کېدو لړۍ به ورو ورو کمه شي ځکه چې ډېرې جهاني جزيرې يا د کهکشانونو ټولگې د يو بل په لور جذبېږي چې په پايله کې د هغو انبساطي حرکت يا پراختيا کميږي. اوس پوښتنه دا ده چې آیا يو وخت به دا ټول حرکت ودرېږي؟ او دا عالم به له منځه لاړ شي. دا مسئله په کایناتو کې د مادې له تراکم سره اړه لري. څومره چې د مادې تراکم زياتيږي، د کهکشانونو او د دې نړۍ د ټولو اجزاوو ترمنځ د جاذبې قوه زياته او په همغه نسبت به د هغو حرکت په زيات شدت سره ودرېږي. اوس داسې معلومېږي چې د مادې تراکم له هغه وخت څخه ډېر کم دی چې د دې عالم يا کایناتو انبساط يا پراختيا پيل شوې وه.

په هر حال د دې امکان شته چې تر اوسه د پټو رازونو تورو سوريو (Black holes) يا (د تياره شکله گازي ورېځو) په شان ناپېژندل شوې لويې کتلې او د نيوترونونو ذرو (هغه فرعي اتومي ذرې دي چې کتله يې نږدې صفر او کله کله له معمولي مادې سره عکس العمل ښيي او د کایناتو په جوړښت کې له اساسي ذرو څخه شميرل کيږي) چې کتله يې نه حسابيږي په طبيعت کې شتون ولري. په دې صورت کې به د کایناتو يا کیهان حرکت ښايي له ۳۰ ميليارده کاله وروسته ودرېږي،

چې په هغه وخت کې به کهکشانونه په زيات تعجيل سره د يو بل په لور حرکت پيل کړي تر څو په پای کې د اور د يوې لويې کتلې په شان سره متحد شي. هغه وخت ښائي د يوې بلې يا دويمې چاودنې او نوي عالم د منځته راتلو په هکله فکرو شي.

اوس ځينو هغو ساينسي پېښو او مفهومونو ته نظر اچوو چې زموږ په شمسي نظام کې تر سترگو کيږي، د ساينسي مضامينو په درسي او نورو کتابونو کې تر بحث لاندې نيول کيږي او هم به وگورو چې نوموړو نظامونو او پېښو ته په قرآن کې څه ډول اشارې شوي دي.

په پخوا وختونو کې انسانانو د دې ځمکې، سپوږمۍ او لمر په اړه بېلا بېل نظرونه درلودل او ريډلي به مو وي چې گواکې دا ځمکه د يو لوی غويي په ښکرونو او غويي په اوبو کې ولاړ دی، ځمکه د سکون او لمر د حرکت په حال کې دی، وروسته چې کله څرگنده شوه چې ځمکه د لمر په شاوخوا گرځي نو داسې نظر و چې لمر د سکون په حال کې دی او نورې سيارې لکه عطارد (Mercury)، زهره (Venus)، ځمکه (Earth)، مريخ (Mars)، مشتري (Jupiter)، زحل (Saturn)، اورانوس (Uranus)، نپتون (Neptune) او پلوتو (Pluto) يې په يوې مستوی خو په بېلا بېلو مدارونو کې د لمر په شاوخوا د څرخېدو په حال کې دي. اوس مهال د هغو څېړنو پر اساس چې په ۲۰۰۴ او ۲۰۰۵ ميلادي کلونو کې ترسره شوي بيانوي چې زموږ په شمسي نظام کې چې د شيري لارو د کهکشان يو جز دی ځېنې نورې سيارې لکه هومي (Haumea)، مکمکي (Makemake) او ايرس (Eris) هم د قوي تلسکوپونو په واسطه کشف شوې دي.

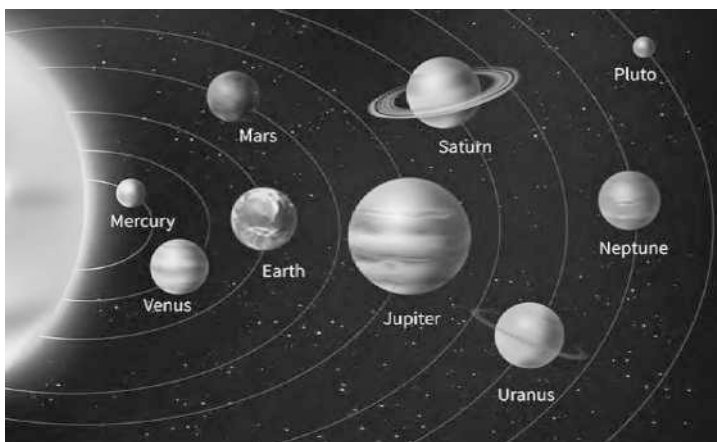
- زموږ لمر له نوموړو سيارو سره چې ځينې سيارې د ځمکې په شان په خپلو شاوخواو کې د سپوږميو (اقمارو) لرونکي هم دي يو ځای په يو لوی مدار کې د کهکشان د يو بل مدار په شاوخوا چې ورڅخه $26000 \text{ Ly} = 2.6 \times 10^{17} \text{ Km}$ فاصله لري په منظم او پرله پسې ډول په 200 Km/s سرعت د حرکت په حال کې دی چې نوموړی مدار د (2.5×10^8) يا 250 مليونه کلونو په موده کې يو ځل طی کوي. بايد روښانه شي چې يو نوري کال $(1 \text{ Ly} = 9.46 \times 10^{15} \text{ m})$ 10^{13} Km (\approx) هغه فاصله ده چې نور يې په يو کال کې طی کوي.

لکه څرنگه چې پوهيږو چې لمر نږدې 4.7 ميلارده کاله مخکې پيدا شوی نو تر اوسه يې په نوموړي لوی مدار کې 18 ځله انتقالي حرکت تر سره کړی دی. همدارنگه بايد يادونه وستی چې لمر د نورو ستورو او سيارو په شان د خپل محور په شاوخوا د 28 ورځو، 6 ساعتونو او 43 دقيقو په موده کې خپل وضعي حرکت هم ترسره کوي. د لمر کتله $(2.0 \times 10^3 \text{ Kg})$ ده چې د ځمکې کتلې $(M_s = 333000 m_E)$ برابره ده.

په عمومي ډول د لمر 99 سلنه کتله له هايډروجن او هليوم له مشتعلو گازونو څخه جوړه شوې ده چې هايډروجن په کې د هليوم دوه چنده دی. د لمر د بهرنی سطحې د تودوخې درجه د (6000 C)

سانتيگرډ درجې په حدودو کې او د منځنۍ برخې د تودوخې درجه يې ($1.5 \times 10^7 \text{ } ^\circ\text{C}$) پنځلس
مليونه سانتيگرډ درجې ته رسېږي. سره له دې چې لمر له ځمکې څخه:
 $(1.5 \times 10^8 \approx 9.4 \times 10^7 \text{ mil} = 8.3 \text{ Light minutes})$

واټن لري، خو بيا هم رڼا او تودوخه يې ځمکې ته را رسېږي له لمر څخه د هرې سيارې فاصله په
تقريبي ډول د رياضي د يوې قاعدې له مخې اټکل کولای شو. که د سيارو (عطارد، زهره، ځمکه،
مريخ، مشتري، زحل، اورانوس، نپتون او پلوتو او ...) د ترتيب لپاره د 0، 3، 6، 12، 24، 48، 96،
192، 384... شمېرې (عددونه) وټاکو نو له لمر څخه د يوې سيارې د فاصلې پيدا کولو لپاره د
سيارې له اړوند شمېرې سره د 4 عدد جمع او بيا يې له (9×10^6) يا نهه مليونو سره ضربوو، نو د
ضرب حاصل په (مايل) به له لمر څخه د سيارې تقريبي فاصله را وښيي. د بېلگې په توگه د پورتي
ترتيب له مخې د ځمکې له شمېرې 6 سره د 4 عدد جمع او په (9×10^6) عدد کې يې ضربوو
يعنې ($d_E = (6+4) 9 \times 10^6 = 9 \times 10^7 \text{ mil}$) کېږي. همدارنگه د زهرې سيارې لپاره لرو چې:
 $(d_V = (3+4) 9 \times 10^6 = 63 \times 10^6 \text{ mil})$ او په همدې ترتيب د نورو سيارو فاصلې له لمر څخه
ټاکلې شو.

- عطارد (Mercury) چې زموږ په لمريز نظام کې لمر ته نږدې تر ټولو وړه سياره ده
قطر يې (4840 Km) او د سپوږمۍ د $1/5$ برخې سره مساوي ده له لمر څخه په ($5.76 \times 10^7 \text{ Km}$)
فاصله کې قرار لري. په هر 88 ورځو کې يو ځل د لمر په شاوخوا او هم يو
ځل د خپل محور په شاوخوا څرخيږي. يعنې د عطارد د وضعي او انتقالي حرکت وخت
سره مساوي يا په بل عبارت يو کال يې د خپلې ورځې سره يو شان دی.

- زهره يا ناهيد (Venus) زموږ د شمسي نظام دويمه سياره چې د عطارد او ځمکې ترمنځ قرار لري نږدې د ځمکې په اندازه او ځمکې ته تر ټولو نږدې سياره ده. کله چې ځمکه او زهره دواړه د لمر په يو اړخ کې قرار ولري د هغو تر منځ فاصله (48×10^6 Km) اته څلوېښت مليون کيلومتره او کله چې د لمر په نسبت د يو بل په مقابل کې قرار ونيسي تر منځ يې فاصله (2704×10^5 Km) وي. زهره د لمر په شاوخوا په 225 ورځو کې خپل انتقالي حرکت تر سره کوي يعنې يو کال يې د ځمکې له 7.5 مياشتو سره مساوي دی.

- مريخ (Mars) زموږ د لمريز نظام له لمرڅخه څلورمه ليرې سياره او له عطاردڅخه وروسته دويمه وړه سياره ده چې له لمر څخه (227.9) مليون کيلومتره واټن لري. مريخ په عمومي ډول د (سرې) سيارې په نوم پېژندل شويدي، ځکه چې په بهرنۍ سطحه کې يې د اوسپنې او کسايډ خپاره شوي چې د مريخ کرې ته يې سوربخون رنگ ورکړی دی. مريخ له نازک اتموسفير سره ډيريزه سياره ده او اتموسفير يې له نږدې (95.97%) سلنه کاربن ډای اکسايډ څخه جوړ شوی دی، سطحه يې د سپوږمۍ او ځمکې په شان لوړې ژورې، درې، دښتې او په قطبونو کې د يخ کنگلونه لري.

مريخ د لويو اورغورځونکو غرو د (Olympus Mons) په نوم د لوی اورغورځونکي غره لرونکی دی چې زمونږ په لمريز نظام کې تر ټولو دويم لوی اورغورځونکي غره پېژندل شوی دی. د مريخ دوراني پريود او د فضلولونو سايکل له ځمکې سره يوشان دی او د فوبوس (Phobos) او ډيموس (Deimos) په نوم دوې سپوږمۍ لري چې کوچنۍ او غير منظم شکلونه لري. د مريخ کتله ($0.107 M_{Earth}$) = 6.4171×10^{23} kg ، له سطحې څخه يې د تينښتي سرعت ($5.027 \frac{km}{s}$) او د سطحې د تودوخې درجه يې له ($143c$ -) سانتيگرډ درجو څخه تر ($35c$) سانتيگرډ درجو پورې بدلون مومي.

- مشتري (Jupiter) له لمر څخه پنځمه ليرې او زموږ د لمريز نظام تر ټولو لويه سياره ده. د مشتري کتله:

$$M_J = 1.8986 \times 10^{27} \text{ kg} = 317.8 M_E = \frac{1}{1000} M_S$$

برابره او د لمر کتلې زرمه برخه جوړوي. د مشتري کتله زموږ د لمريز نظام د ټولو پاتې سيارو نږدې 2.5 چنده کتله جوړه کړېده. د مشتري کره هم د زحل په شان گمازي سياره ده. په داسې حال کې چې اورانوس او نپتون هم د لمريز نظام لويې کنگليزې سيارې دي. د مشتري سياره د ستورو پېژندونکو له خوا ډيره پخوا پېژندل شوې ده او که د ځمکې له

سطحي څخه په آسمان کې د شپې له خوا وليدل شي نو له سپوږمۍ او زهرې وروسته دريم زيات څلېدونکى جسم دى. په عمومي ډول د مشتري سياري په ترکيب کې هايډروجن او د ټولې کتلې يو پرڅلورمه برخه يې له هيلوم څخه جوړه شوې ده په داسې حال کې چې دهيلوم ماليکولونه د سياري د ټول حجم لسمه برخه جوړوي.

شونې ده چې د مشتري مرکزي برخه يا هسته ډبريزه او له درنو عناصرو څخه جوړه وي. داچې مشتري د نورو لويو سيارو په شان جامده تعريف شوې سطحه نه لري نو ځکه د چټک وضعي حرکت له امله يې د سياري شکل په قطبنو کې د فشار ورکړل شوې کرې (پلن شلغم) په شان رامنځته شوى دى. د مشتري سياره (63) پيژندل شوې اوځينۍ نورې ئى د پيژندلو په حال کې سپوږمۍ لري.

- زحل (Saturn) زمور د شمسي منظومې شپږمه سياره ده چې له مشتري (Jupiter) څخه وروسته تر ټولو لويه سياره ده. د حجم له نظره له ځمکې څخه نږدې 700 ځله لويه خو کتله يې له ځمکې څخه 95 ځله لويه ده، د زحل قطر (150400 Km) او د لمر په شاوخوا د انتقالي حرکت وخت يې 29.5 کاله دى. زحل 16 سپوږمۍ لري او همدارنگه له شاوخوا څخه يې د آسماني نوراني جسمونو کرۍ تاو شوې ده.

په دې ترتيب هره سياره د خپلو ځانگړتياوو لرونکې ده چې دلته د بېلگې په توگه له عطارد، زهرې، مريخ، مشتري او زحل د ځينو ځانگړتياوو څخه يادونه وشوه کړه. په راتلونکې کې به انشاءالله د شمسي منظومو او کایناتو په اړه نور معلومات هم مينه والوته وړاندې شي. اوس به په دې غور وکړو چې قرآنکريم په دې اړه څه بيان کړي دي. الله تعالى فرمايي:

ژباړه: او لمر په خپل مستقر او تم ځای کې روان دى، دا د ډېر پياوړي، ځواکمن او په هر څه پوه ذات اندازه او ټاکنه ده، او مور د سپوږمۍ لپاره پړاوونه ټاکلي تر څو هغه د خرما د يوې زړې، وچې او کبرې شوې ځانگې په شان وگرځي، نه لمر ته ښايي چې سپوږمۍ ونيسي او نه شپه له ورځې وړاندې کېدونکې ده، او هر يو په خپل مدار کې لامبو وهي.

په دې مبارکو آيتونو کې هغه څه بيان شوي چې بشر وروسته په دې پوهېدلى دى چې لمر هم د خپل انتقالي حرکت لپاره ثابت او ټاکلى مدار لري. سپوږمۍ هم د خپل حرکت لپاره ټاکلي پړاوونه لري. په هر پړاو کې يې مور په يوې بڼې وينو کله د يوه نري قوس په شان ښکاري، ورو ورو لويه شي، نو د مياشتې په څوارلسمه شپه په بشپړ ډول د يوې دايرې په شکل ښکاري او د مياشتې په دويمه نيمايي کې ورو ورو وړه تر څو له سترگو پټه شي. همدارنگه هره سپوږمۍ او ستوري په يوه فلک او ټاکلي مدار کې د لامبو وهلو په حال دي. د سپوږمۍ لپاره د (عرجون القديم) کلمې ټکي په ټکي ژباړه د خرما ونې د زړې وچې

ځانگې په معنا ده چې په ظاهري نظر ورڅخه دا مطلب اخيستل کيږي چې د مياشتې په وروستيو او د نوې مياشتې د پيل په شپو ورځو کې د خرما د وچې او کبرې ځانگې په شان نرۍ ښکاري خو د دې کلمو اصلي مفهوم د ژورې پوهې او څېړنو په پايلو کې ترلاسه کولای شو. کله چې ساينس پوهانو د سپوږمۍ او نورو آسماني جسمونو په اړه د خپلو څېړنو لمن پراخه کړه، انسان سپوږمۍ ته په ختلو بريالۍ شو.

له سپوږمۍ څخه يې ډېرې را ښکته کړې د سپوږمۍ بېلابېلې برخې يې د تلسکوپونو پواسطه ولېدلې، او له بېلابېلو برخو څخه يې تصويرونه واخيستل، نو د ډېرو څېړنو په پايله کې څرگنده شوه چې د سپوږمۍ سطحه هم د ځمکې د سطحې په شان لوړې ژورې لري پر هغو ځايونو چې د لمر وړانگې نه لگيږي نو ځکه د تورو لیکو په شان نسبتاً تياره ښکاري. مهمه خبره يې دا چې د سپوږمۍ په گره کې په پيل کې اوبو شتون درلود چې د وخت په تېرېدو سره يې دا اوبه له لاسه ورکړې دي او د ونې د وچې ځانگې په شان يې لوندوالی له لاسه ورکړی دی. په شاوخوا يې اتموسفير نشته نو له همدې کبله د ژوند نښې په کې نه ليدل کيږي.

په پورته ذکر شوو آيتونو کې روښانه شوې ده چې لمر ته نه ښايي چې سپوږمۍ د خپل ځان په لور را جذب کړي. په دې مفهوم چې سره له دې چې د لمر د جاذبې قوه دومره پياوړې او قوي ده چې زموږ د شمسي منظومې ټولې سيارې چې له سپوږمۍ څخه لويې دي د خپلې جاذبې قوې پر بنسټ هره يوه په خپل مدار کې د دڅوڅيدو په حامل کې ساتي، خو الله تعالی له لمر څخه د ځمکې او سپوږمۍ او هم د نورو سيارو فاصلې د هغو د جاذبو قوو په نظر کې نيولو سره داسې تنظيم کړې دي چې د يو بل په لور جذب او يا له هغو څخه بلې خوا ته تېښته و نه کړي نو واضح ده چې لمر هم په دې ټاکلي موقعيت کې چې سپوږمۍ د ځمکې په شاوخوا حرکت کوي د ځان په لور نشي جذبولای.

د ځمکې پر منځ د شپې او ورځې پر خپل وخت راتلل هم د ځمکې د هغه منظم وضعي حرکت پايله ده چې ځمکه يې د خپل محور په شاوخوا ترسره کوي. څرنگه چې ځمکه يوه تياره سياره ده چې له ځانه نور نه لري نو د ځمکې سطحې په هغو برخو کې چې د لمر وړانگې نه لگيږي تياره او شپه وي خو په يوه وخت کې د ځمکې سطحې په هغو برخو کې چې د لمر وړانگې لگيږي رڼا او ورځ وي. نو که د ځمکې د سطحې يوه برخه په نظر کې ونيسو شپه او ورځ يې په خپل خپل وخت په منظم ډول منځ ته راځي. په همدې ترتيب په ذکر شوو آيتونو کې د (وَكُلُّ فِى فَلَکٍ يَسْبَحُونَ) مفهوم دا دی چې الله تعالی د ټولو آسماني جسمونو د حرکت لپاره ثابت او ټاکلي مدارونه او مسيرونه ټاکلي دي، نه دا چې د دې کایناتو په پراخه غير کې په غيرمنظمه توگه د حرکت په حال کې دي.

لکه چې مخکې يادونه وشوه د لويې چاودنې (Big Bang) وروسته ټولې ویشل شوې برخې په بېلابېلو کچو گرمې او نوراني وې چې د وخت په تېرېدو سره يې خپله تودوخه او رڼا له لاسه ورکړې ده. ستوري لا تراوسه د ځينو هستوي تعاملونو له امله ډير گرم او ځلانده پاتې شوي خو د ځمکې او سپوږمۍ په شان آسماني جسمونه چې په پيل کې گرم او روښانه وو خو د وخت په تېرېدو سره ساړه او رڼا يې له لاسه ورکړې ده. دا چې ولې د لمرونو په شان د ستورو تودوخه او رڼا دومره زياته ده چې تر اوسه يې دوام کړی او د ځمکې په شان سپوږمۍ تودوخه او رڼا کمه او له منځه تللې ده د هغه الله د منظمې او دقيقې محاسبې له مخې په خپل خپل وخت د هغه د رضا او ارادې مطابق تر سره کيږي د کومو موخو لپاره يې چې پيدا کړي دي. انسانان که هر څومره زيات عمر هم ولري د الله جل جلاله د دې پراخو کایناتو په ټولو رازونو د پوهېدلو توان نشي ترلاسه کولای، خو اړتيا ده چې د دې پراخو کایناتو او خلقت په اړه فکر او څېړنه وکړي تر څو د الله تعالی په حقانيت او قدرت ښه پوهه او عقیده يې لا پسې ټينگه او مطبوظه شي. گورو چې د ځمکې او سپوږمۍ د تيارې او رڼا او په خپل خپل وخت د شپې او ورځې د راتلو په اړه الله تعالی په قرآن کې څه فرمايلي دي.

۳۰ ژباړه: او موږ شپه او ورځ دوې نښانې گرځولي دي چې د شپې نښه مو تياره او له منځه يو وړه او د ورځې نښه مو روښانه د لېدلو وسيله وگرځوله تر څو تاسې د خپل رب فضل ولټوئ او د کلونو شمېر او نور حساب پرې معلوم کړئ او موږ هر څه ښه پوره بيان کړي دي.

دا يو حقيقت دی چې د قرآن د هر آيت تفسير ژورې پوهې ته اړتيا لري نو که چېرې په ذکر شوي مبارک آيت کې د (محونا آية الليل) کلمو کې د محو کلمه د شپې د ورکېدو او له منځه تلو په معنی راواخلو نو روښانه ده چې شپه خو له خپل ټاکلي وخت څخه وروسته بيا تکرارېږي او په دايمي ډول له منځه نه ځي او يا دا چې همزمان د ځمکې سطحې پر ځينو برخو تياره يا شپه خو د ځمکې پر نورو برخو رڼا او ورځ وي. شپه او ورځ د ځمکې د وضعي حرکت په پايله کې له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته ورو ورو خپرېږي او همدارنگه ورپسې د (مبصرة) کلمه راغلې په دې معنی چې تياره شپه مو د ورځې د رڼا په وسيله د لېدو وړ وگرځوله. نو په يقين سره چې د (محو) کلمې معنی د له منځه تلو او ورکېدو په معنی نه بلکه د تيارې د رڼا کېدو په معنی ده او بله دا چې د ليل پر ځای د آية الليل کلمه يعنې د شپې نښه مو تياره کړه راغلې ده. په داسې حال کې چې لمر د ورځې نښه او سپوږمۍ د شپې نښه ده. نو له ذکر شوي آيت څخه داسې مفهوم اخيستل کيږي چې الله تعالی د شپې دغه نښه (سپوږمۍ) چې په پيل کې روښانه او له ځانه يې نور درلوده د

وخت په تېرېدو سره تياره كړه او د ورځې نښه (لمر) يې تر اوسه رڼا او د لېدو وسيله گرځولی دی. په دې ډول تفسير د گڼ شمېر روايتونو او علماوو له خوا تائيد شوی دی.

خرنگه چې الله تعالی دا عالم او کاینات دومره پراخ او د دقيقو اندازو پر بنسټ پيدا کړي دي چې هر څومره پکې پلټنه او څېړنه وکړو نو د پراخوالي لپاره يې حدونه نشو پيدا کولای او هيڅ عيب او نيمگړتياوې پکې نشو موندلای خو هر څومره يې چې د پراخوالي، جوړښت، خصوصياتو او بدلونونو په اړه فکر او څېړنه وکړو په همغه اندازه مو د ثواب او پوهې کچه زياته او د لوی، په هر څه پوه، پالونکي او اداره کوونکي خدای په وحدانيت او قدرت د عقېدې او ايمان ستنې او بنسټونه غښتلي او ټينگښت مومي. په دې اړه د لوی خدای له درباره د لارښوونې، مرستې او توفيق غوښتنه کوو.

سرچينې:

۱. قرآن عظيم الشان.
۲. حکمتيار، ساينس او د قرآن علمي اعجاز.
3. DOUGLAS C. GIANCOLI Physics principles with Applications SIXTH EDITION P.N 125, 195, 916...
4. Stuart Ross Taylor, Solar System Evolution, A New Perspective, Second Edition, The Australian National University, Canberra, Australia.
5. D. Young Hugh, A. Freedman Roger-University Physics, ninth Edition, Extended Version with Modern Physics, First ISE Reprint, 1998.
6. A. Serway Raymond, S. Faughn Jerry- Holt Physics, Teacher Edition, Printed in the United States of America, ISBN 0-03-073549-1.
7. NASA Big bangs Science, Solar system and Black holes images.
8. Erich, Ubelaker, Modern Physic, ISBN:978-964-417-097-3

معاون سرمؤلف ترینا ستار محب زاده

هورمون های نباتی

بخش اول:

نقش و کنترول هورمونی در نباتات

در قرن ۱۹ توسط نبات شناس آلمانی بنام Julius vov sachs (1832-1897) ارائه گردید که:

مواد کیمیای مسؤؤل رشد و شکل گیری اعضای مختلف نبات می باشد. ساکس هویت این مواد کیمیای را نمی شناخت ولی عقاید و کارکرد های وی به کشف نهایی مواد منتهی گردید. که بعدا ها هورمون نامیده شد.

هورمون: مواد عضوی کتلیستی است که اکثر فعالیت های حیاتی موجودات زنده را کنترول می کند تنظیم سرعت فعالیت های میتابولیکی و هماهنگی عملیه هاییکه در نقاط مختلف بدن موجودات زنده صورت می گیرند در نباتات توسط مواد کیمیای (هورمون ها) و در حیوانات بوسیله هورمونها و اعصاب انجام می گیرد. هورمون ها توسط حجرات تخصص یافته واقع در مناطق معینی از بدن ترشح می شوند و اینها مواد کیمیای هستند که عمل کنترول خود را به حجرات، انساج و یا اعضاییکه هدف آنست انجام میدهند. این اعضا و حجرات هدف اغلباً از حجرات هورمون ساز فاصله زیادی دارند در نباتات، هورمون ها مستقیماً حجره به حجره و یا از طریق انساج انتقالی (زایلم و فویلیم) منتقل می شوند. در حیوانات ساده نیز هورمونها مستقیماً حجره به حجره راه پیدا می کند اما در حیوانات پیچیده مانند مهره داران هورمونها توسط غدوات اندوکراین و یا اعضای تخصص یافته ساخته و بعد در خون می ریزید و از طریق گردش خون به حجرات بدن در جای هدف اثر می گذارند.

هورمونهای مختلف عمل تفاوت دارند و باید گفته شود که عمل هورمونها با عمل کرد انزایم ها فرق دارند چونکه هورمونهای مختلف طی مکانیزیمهای متفاوتی می توانند فعالیت های حجرات را به راه اندازند و یا هماهنگ نمایند. این مساله آنقدر قابل تعجب نیست چونکه هورمونهای نباتی و حیوانی

گروپی، ترکیباتی بسیار متفاوت را تشکیل میدهند که از امینواسید های ساده تا استروئید های (مشتقات لپیدها) پیچیده و پروتئینهای کامل در میان شان یافت می شود. بعضی از هورمونها خود را به اخذ ه ای سطح حجره هدف می چسپانند که بعداز الحاق به نو به خود باعث آزاد سازی مواد دومی میشوند که از غشای حجره به درون سیتوپلازم یا نو کلیوپلازم میرود. و در آنجا بر فعالیت انزایم ها و یا جین ها خاص موثر می افتند. در موارد دیگر هورمونها وارد حجره شده مستقیماً بر عمل جین ها اثر کرده آنها را فعال و یا غیر فعال می سازند.

چگونگی عمل هورمونها در بروز دادن تغییرات در نباتات در اینجا موضوع بحث است پس بیاید با هورمونهای نباتی و مشخصات آنها اندکی آشنا شویم.

هورمونهای نباتی و مشخصات عمومی آنها

رشد و نمو ی طبیعی یک نبات جوان زیادر تر توسط اعمال متقابل هورمونهای تحریک کننده و باز دارنده تنظیم می گردد. بعضی از هورمونها نباتی عملیه رشد نبات را بیشتر شتاب می دهند و در حالیکه هورمونهای اندکه این عملیه را کند و یا به تاخیر می اندازند. طور مثال اثر تحریک کننده گی یک دسته از هورمونها برسنتز نوکلئیک اسید و تقسیم حجروی در نباتات و از اثر باز دارنده گی دسته دیگر از هورمونها این عملیه متوازن میشود و از طریق همین نوع کنترل ها و توزان هاست که کنترل رشد در نبات صورت می گیرد در حقیقت سیستم کنترل و توازن در جزئیات عمل خود بسیار پیچیده است مثلاً وجود و یا عدم وجود مواد غذایی مخصوص به نوع انساج و یا مرحله نمویی که بر ان اثر می گذارد وابستگی دارد.

طور مثال عنصر غذایی که بیشترین مقدار برای رشد طبیعی نباتات ضرور است در جدول زیر ذکر گردیده وهم بعضی کود های کیمیاوی ممکن است این عناصر را در خود داشته باشند.

تعداد عناصر غذایی اصلی مورد ضرورت رشد نبات

عناصر غذایی	اهمیت
نیاتیروجن N_2	بخشی از پروتئین ها، نوکلئیک اسید ها، کلورفیل ها، ATP و کوانزایم هاست و رشد نبات سبز را زیاد می سازد.
فسفورس p	بخشی از ATP و ADP، نوکلئیک اسید ها، فسفولیپیدها و غشای حجروی و برخی در کوانزایم هاست
پتاشیم k	برای انتقال فعال، فعالیت انزایم ها، تعادل اسموزی و باز شدن روزنه ها مورد نیاز است

به همین ترتیب تراکم بعضی از هورمون، می تواند باعث طویل شدن حجره شود در حالیکه تراکم هورمون های دیگر جلو طویل شدن حجات را می گیرند و یا یک هورمون دیگر سبب گل دهی نبات می گردد. این تفاوت های چشمگیر نه تنها کنترل بسیار ظریقی دارند که توسط هورمونها اعمال می گردد بلکه نحوه عمل کرد بسیار پیچیده دارند هورمونهای اصلی شناخته شده که در تنظیم رشد و نمو نباتات رول دارند عبارت اند از:

۱- اسبیزیک، ایتلین و سه گروپ ترکیبات کیمیای اکسین ها، جبرلین ها و سیتوکسین ها میباشد. و همچنان انواع دیگر هورمونها که روی مقاومت نبات در برابر عوامل بیماریزا و گیاهخواران اثر می گذارد. از حمله

ژاسمونیک اسیدو سالیسیلیک اسید و هم پلی پتیدی ها شامل آنها ست ولی در اینجا اولین هورمون نباتی مورد بحث، اکسین خواهد بود. چونکه قسمت هایی از نباتات که فعالیت های رشد و نموی بیشتر دارند معمولاً بیشترین مقدار اکسین را تولید می کنند. مثلاً مرسیتم های مختلف، از جمله مرسیتم نوک نو ساقه ها، نوک ریشه و کامبیوم ها سرشار از اکسین هستند زیادتین اکسین مشتقی از امینواسید تریپتوفان بنام اندول استیک اسید (IAA) است.

اکسین هورمون رشد

اکسین هورمونی است که در تمام بخش های مربوط به هورمونهای نباتی مورد توجه قرار می گیرد. اکسین اولین هورمون رشد در نباتات شناخته شده است و مقدار زیادی از کارهای فیزلوژیکی اولیه نباتی در ارتباط با عمل اکسین ها انجام می پزیرند.

پیدایش مفهوم اکسین

اولین بار اکسین در (۱۹۱۹) از طرف (paul) در ریشه گندم کشف شد. در اواخر قرن نوزدهم chavles Darwin وپسرش francis اساس رشد یک جانبه را در رشد نباتات مطالعه نمودند که جالبترین آنها خم شدن نبات به سوی نور است این پدیده به علت رشد نا برابر ساقه، گرایش نامیده می شود. آنها در آزمایشات خود نباتات علفی را استفاده نمودند همانند؟ گندمیان آنها متوجه شدند که جوان ترین برگ ها در بین یک مجموعه ساختمان حفاظت کننده غلاف مانند قرار دارند. که این غلاف به نور آبی بسیار حساس اند در حقیقت زمانی که آنها در معرض نور قرار گیرند به سوی منبع نور خم می شوند. چونکه نوک غلاف ساقه دریافت کننده نور میباشد. زیرا اگر نوک ساقه بریده و یا با ورق پوشانیده شود ساقه دیگر خم نمی شود. ولی چند ملی متر پایین تر از پوش نوک غلاف ساقه که اغلباً ناحیه رشد نامیده می شود مسؤول خم شدن ساقه سوی نور می گردد.

آنها نتیجه گرفتند که چند نوع هورمون در نوک غلاف ساقه تولید میشود که به قسمت ناحیه رشد حرکت می کنند و سبب می شوند که قسمت قرار گرفته در سایه نسبت به قسمتی که در نور است رشد سریع کند.

باید گفته شود که مدت های طولانی روی ماهیت محرک رشد و غلاف ساقه توسط دانشمندان کار صورت گرفت و بلاخره در سال ۱۹۲۶ توسط frits went نشان داده شد که مواد کیمیای رشد دهنده در نوک غلاف ساقه ها وجود دارد. معلوم گردید که اگر نوک ساقه قطع یا پوشانیده شود رشد آن متوقف می گردد.

کشف ونت این بود که محرک رشد از غلاف ساقه های جدا شده به درون ورقه های ژلاتینی قابل انتشا اند این ورقه ها می توانند دوباره رشد را در غلاف ساقه ها بدون نوک تحریک کنند پس اگر یک ورقه حاوی اکسین به ساقه های نوک بریده بروی غلاف ساقه گذاشته شود ساقه به سمت مخالف ورقه به دلیل افزایش اکسین جمع میشود و سر انجام این ماده از کلمه یونانی aunein به معنای افزایش یافتن یا رشد کردن گرفته شده است اکسین نام گرفت.

واژه اکسین ها برای تمام مواد کیمیای طبیعی و مصنوعی که رشد غلاف و قطعات ساقه را سبب می گردد بکار میرود و شرایط نمویی زیادی تحت تاثیر اکسین ها می باشند بنابر این اکسین ها را ترکیبات با فعالیت زیستی مشابه به (IAA) می شناسند مگر در اوسط سال های ۱۹۳۰ مشخص گردید که اکسین همان اندول استیک اسد (IAA) می باشد و چند ترکیب دیگر اکسین بعداً در نباتات عالی شناخته شد. اما فراوانترین و مناسب ترین آنها و (IAA) و نفتالین استیک اسید در لابراتوار هم ساخته می شوند میباشد.

اکسین بیوسنتز ژیرلین را تحریک می کند

اگر چه گفته میشود که هورمون ها ترکیباتی اند که به تنهایی عمل میکنند ولی در واقع رشد و نمو نباتات نتیجه کاری هماهنگ و با هم مرتبط آنهاست و همچنان هورمون ها می توانند بیوسنتز یک دیگر را تحت تاثیر قرار دهند مثلاً اثراتی که توسط یک هورمون تولید میگردد ممکن است که با دخالت هورمون دیگر انجام گیرد.

مثلاً اکسین بیوسنتز ایتلین را القا می کند و مشخص شده که ژیرلین ها بیوسنتز اکسین القا میکند و اکسین ها قادر به القای بیوسنتز ژیرلین ها میباشد مثلاً اگر راس ساقه نخود قطع گردد که رشد آن توقف شود در اینجا نه تنها مقدار اکسین کمتر شده حتی مقدار (GA₁) هورمون فعال زیستی که رشد ساقه را کنترل میکند در بخش های فوقانی افت (خشک) می گردد. این تغییر مربوط به اکسین است. زیرا که جایگزینی جوانه قطع شده با منبع بیرونی اکسین مقدار GA₁ را به حالت قبل باز می گرداند.

محل تولید اکسین در نبات

Fritz went دانشمند فیزلوژی نباتی هلندی در سال ۱۹۲۹ بعضی آزمایشهای روی تاثیر مواد کیمیای بر کنترل رشد نبات انجام داد. ونت روی جوی دو سر جهت بررسی رشد و نمو نبات کار

کړد. ديد که ساقه نو رشد مانند غلاف ديگر به وسيله ساختار استوانه يي محافظتي بنام کلئوپتيل پوشيده شده .

وي قبلأ وانمود کرده بود که نوک کلئوپتيل جای ساخته شدن ماده يي است که باعث تحريك نموي ساقه مي شود. ونت اين ماده را استخراج نموده بود که بعد ها اکسين ناميده شد و هم اکسين ها به روش هاي ديگر هم بر عمليه هاي متابوليکي اثر مي گذارد زيرا بعضي اثرات (IAA) تغيير ظاهر مي گردد.

سنتز اکسين به تقسيم و رشد سريع حجرات به خصوص در ساقه هاي جديد در حال رشد مربوط ميشود و تمام حجرات توانايي توليد مقدار بسيار کم (IAA) را دارا مي باشند مرسيسم هاي ساقه ها نو، برگ هاي جوان، ميوه ها و دانه هاي رشد يافته مکان هاي اولي براي ساختن (IAA) مي باشند.

و از آنجا يک مرسيسم هاي انتهائي سر شاخه ها برگ هاي جوان مکان اولي سنتز اکسين مي باشد بالا ترين غلظت اکسين آزاد در گياه زنده را در آنها ميتوان تشخيص داد و هر چند اکسين در سرتاسر نبات منتشر مي گردد.

انتقال اکسين: محور هاي اصلي نو ساقه ها و ريشه ها در طول انشابات خود قطبيت ساختاري راسي _ (قاعده يي) را نشان مي دهند که در انتقال اکسين دخالت دارند. بعد ها پس از تجربيات ونت کشف شد که در غلاف ساقه هاي جدا شده يولاف (نباتي که از فاميل غلاوت و گندميان است) در مناطق سرد و مرطوب مي رويند. ترابري IAA اساساً از بخش انتهائي و بخش قاعده صورت مي گيرد. اين نوع ترابري (انتقال) يک جانبه بنام ترابري قطبي ناميده ميشود و سبب انتقال اکسين از انتهائي ساقه به انتهائي ريشه مي گردد و اين انتقال طولي از طرف شاخه ها وساقه به طرف ريشه جريان مختل نموي، شامل رشد طولي ساقه، چيره گي جوانه انتهائي التيام زخم و پيري برگ را تحت تاثير قرار مي دهد. اخيراً فهميده شد که اين مقدار زياد از اکسين توسط انساج زاييم و فلويم (انساج انتقالي) انتقال مي يابد.

ژيبرلين ها، تنظيم کننده هاي قد و ارتفاع نبات

تقريباً ۳۰ سال پس از کشف اکسين در سال ۱۹۲۷ و بيش از ۲۰ سال پس از تعيين ساختار کيمياوي اين هورمون متخصصان علوم نبات شناسي تنظيم نموي نباتات را به اکسين نسبت مي دادند مگر ديده شد که در رشد و نموي نباتات انواع متنوع هورمونها به صورت انفرادي و يا هماهنگ با يک ديگر رول دارند.

قسميکه در دهه ۱۹۵۰ گروپ دوم هورمون ها بنام ژيبرلين ها (GAها) شناسايي گرديد که از ترکيبات مشابه مي باشند و بيش از ۱۲۵ نوع آنها شناخته شده است.

ژېبرلین ها اغلباً ارتباط نزدیک با رشد ساقه ها دارند که سبب افزایش ارتفاع بیش از حد ساقه ها می گردند، همچنان نقش ژېبرلین ها در تنظیم عملیه های فیزیولوژی از جمله جوانه زنی دانه ها، تحریک ذخایر مواد غذایی اندوسپرم، رشد ساقه های جدید، گلدهی، نمو گل ها و تشکیل میوه بسیار مهم است.

کشف ژېبرلین ها

گرچه ژېبرلین ها برای دانشمندان امریکایی و انگلیسی تا دهه ۱۹۵۰ ناشناخته بود ولی این ترکیب توسط دانشمندان جاپانی در سال ۱۹۲۸ میلادی در نبات برنج کشف شده بود که بلورهای آن در سال ۱۹۳۵ از فنجی ها استخراج گردید. مثال عمده آنها گبرلیک اسید است که این ماده کیمیاوی در نمو طولی نبات رول عمده دارد. حتی زاربین برنج در آسیا مدت ها در نوع بیماری که باعث ارتفاع قد نبات و مانع تولید دانه می شد. رنج میبردند که در جاپان این مرض *Bakanac* نام گرفت. نبات شناسان، این مرض را مورد مطالعه قرار دادند و دریافتند که بلندی ارتفاع این نباتات توسط ماده کیمیاوی قارجی از نباتات بلند قد که قبلاً آلوده بودند ترشح می شد و توسطه این مواد نباتات دیگر القا می شد. که بعدها از نباتات جدا ساخته شد و براساس نام فنجی یعنی *gibberella tajikura* ژېبرلین نام گرفت.

در دهه ۱۹۳۰ دانشمندان چاپانی موفق شدند که دو ترکیب فعال کننده رشد فنجی را شناسای نمایند و بنام ژېبرلین A و ژېبرلین B نام بگذارند. بعد ها سه شکل دیگر از ژېبرلین A را جدا کردند که آنها را ژېبرلین A1، A2 و A3 (نام نهادند و مشخص شد که ژېبرلین A3 و ژېبرلینک اسید یک ترکیب واحد اند.

اثرات همه جانبه ژېبرلین روی رشد و نمو نبات

گرچه کشف ژېبرلین مربوط به نوع بیماری در برنج بود که باعث تحریک رشد طولی در بندهای ساقه می گردید و علاوه تا جنبه های مختلف از قبیل جوانه زنی دانه، از بین بردن خواب، به حرکت آوردن ذخایر مواد غذایی در اندوسپرم را کنترل میکند و هم از مرحله جوانی گذر به مرحله بلوغ تشکیل گل، تعیین نوع جنسیت و تشکیل میوه را میتواند تحت تاثیر خود قرار دهد.

ژېبرلین رشد ساقه های کوتاه و بند دار را تحریک می کند. آنها را به حد بلند ترین رقم می رساند مگر باعث کاهش قطر ساقه، ابعاد برگ و رنگ پریده گی رنگ سبز نبات می گردد. برخی از نباتات در روز های کوتاه رشد طولی ساقه و گل دهی را از خود نشان نمی دهند ولی با بکار بردن ژېبرلی ها در این نباتات رشد ساقه صورت می گیرد.

محقق علی حشمت سنا

جنگ جهانی دوم و پیامد های آن برای افغانستان

بخش اول:

چکیده :

جنگ جهانی دوم در بین سالهای ۱۹۳۹ الی ۱۹۴۵م حدود شش سال دوام کرد و محوریت این جنگ قاره اروپا و بعداً افریقای شمالی و قاره آسیا بخصوص کشورهای تحت الحمایه شوروی، شرق دور و جنوب شرق آسیا بود، در این جنگ حدود ۵۰ میلیون نفر کشته شدند.

حزب نازی آلمان به رهبری هیتلر با حمایت جاپان و ایتالیا که از زمینهای دست داشته خود ناراضی بودند اقدام به این جنگ کردند و با هم متحد شدند و کشورهایی که با آنها جنگید بنام متفق یاد شدند و کشورهای بیطرف مانند، سوئیس در اروپا و ترکیه، ایران و افغانستان در آسیا بود؛ محوریت جنگ بعد از دخالت امریکا در ۱۹۴۱ و حمله آلمان به روسیه شوروی به نفع متفقین تغییر کرد.

پیامد های این جنگ به جهان در قدم اول و به افغانستان در قدم بعدی با اهمیت است، که در این مبحث به آن پرداخته میشود، اما در کل میتوان تغییر قدرت از اروپا به امریکا و شوروی، تبدیل شدن جنگ ها از گرم به سرد و همچنان دو قطبی شدن جهان به جای چند قطبی را در پی داشت.

در افغانستان نیز داخل شدن این کشور به ملل متحد، کشیده گی ها بخاطر دیورند که بعد از استقلال پاکستان ایجاد شد و وارد شدن ایدئولوژی های متعدد و سیاسی شدن این کشور و بیرون شدن از انزوای قبلی را در پی داشت.

کلید واژه ها :

هیتلر - کمونیسم - نازی - استالینگراد - ملل متحد - دیورند

مقدمه:

جنگ جهانی دوم یکی از وحشتناکترین جنگ در طول تاریخ بشر بود که از خطرناکترین سلاح برای قتل عام بشر استفاده شد و اسلحه های متفاوتی برای امتحان به کار گرفته شد که یکی از این سلاکه آزمایش سلاح هسته یی بود.

این جنگ که از قاره اروپا آرازشد بعد از مدتی تمام کشورهای قدرتمند را مصروف خود ساخت و حدود ۶ سال به درازا کشید، کشور های متمدن جهان که داد از حقوق بشر و برتری انسانیت میزدند چنان در جان همدیگر افتاده بودند که وحشت آنرا قبل از آن تاریخ بشر هیچگاهی تجربه نکرده بود.

کشور های آسیایی نیز خواهی خواهی هیزم این جنگ وحشیانه اروپایی شده بود و تغییراتی که در ایران در جریان جنگ آمد و همچنان قاره افریقا نیز دراین آتش سوخت و کشورهایی که در جنگ اول جهانی منافع زیادی بدست نیاورده بودند و یا ضربه خورده بودند نیز تلاش میکردند تا در این جنگ منافع خود را بطور بیشتری بدست آورند.

تعدادی از دولتهایی که در جنگ جهانی اول به همکاری فرانسه و انگلیس اقداماتی کرده بودند درجنگ دوم جناح مخالف را گرفتند که ایتالیا و جاپان را میتوان ازآن قماش حساب کرد که راضی به تقسمات نبودند و میخواستند تا توسط جنگ دوم به دستاورد های زیادی برسند.

سوال اساسی که باید در محور آن چرخید این است که چرا این جنگ آغاز شد و چی پیامد به افغانستان و کشورهای دیگر داشت؟

سوال دیگر اینکه آیا کشورهایی که جنگ را آغاز کردند به خواست های خود رسیدند؟
سوال دیگر اینکه افغانستان در این جنگ چی نقشی داشت آیا توانست از این بحران بصورت خوب بیرون آید؟

من تلاش میکنم تا به سوالات فوق جواب پیدا کنم و تحقیق خود را با مستندات پیش بکشم و در اول ازتعریف جنگ آغاز میکنم تا از جنگ مفهوم درستی گرفته شود و این پدیده یی که بشر از گذشته های دور با آن آشنایی داشته اند چی میباشد و با پیامد های جنگ جهانی دوم که مدهش ترین جنگ تاریخ بشری تا کنون بوده به آن نقطه یی پایان خواهم گذاشت.

۱- جنگ و انواع آن:

جنگ یکی از پدیده هایی است که بعد از پیدایش بشر آهسته آهسته با طبیعت ماجراجویی که انسانها دارند پر و بال باز کرده و بعد ها گسترده تر شده رفت، بعد از حاکم شدن سیستم طبقاتی و صنف بندی های انسانها، حرص و آز از یکطرف و از جانبی علاقمندی انسانها به اداره کردن دیگران باعث شد تا جنگ های متعددی در تاریخ بشر اتفاق افتاد، حس قدرت یابی بشر به این مسئله کمک بیشتری کرد تا حاکم و محکوم و همچنان فرمانروا و فرمانبرداری پیدا شود، که جنگها به دسته های متفاوتی مانند دینی، ایدیولوژیکی، پول، مال و املاک و غیره تقسیم شده است که از نگاه دینی اولین جنگ را قبایل با هایل آغاز کرد و این جنگ بخاطر حرص بود که قابل داشت.

دانشمندان و فیلسوفان تاریخ جنگ را چنین ارزیابی میکنند:

الف : جنگ حقیقت همیش گی تاریخ است و صلح تنها یک متارکه موقت جنگ است، پس جنگ اصل است و صلح فرع.

ب : جنگ یعنی کسب قدرت و برای کسب و اعمال قدرت باید جنگید. -جنگ درگیری مسلحانه دو یا چند حکومت برای دسترسی به خواسته های مشروع یک طرف و نامشروع طرف دیگر است.

ج : جنگ درگیری مسلحانه دو جمعیت است برای اهداف و خواسته های قدرتی که خود را برتر می داند.

-جنگ تحمیل اراده سیاسی یک کشور به کشور یا کشورهای دیگر با استفاده از قوه قهریه است. د : جنگ وسیله یی قدرتمند برای اعمال سیاست است.

ه : جنگ درگیری مسلحانه دو یا چند حکومت یا مردمی علیه حکومت و یا مردمی دیگر به منظور شراکت، تغییر، حذف و یا تصاحب قدرت است.

تعاریف فوق یک چیز را به اثبات میرساند که جنگ ها اکثراً بخاطر منافع و قدرت طلبی های تعدادی بوده و در آن صبغه های دینی، مذهبی، سیاسی و همچنان ایدیولوژیکی داده شده است.

جنگ از دیدگاه دانشمندان و بزرگان تاریخ، به دسته های گوناگونی تقسیم شده که مهمترین آن همانا جنگ گرم، جنگ سرد، جنگ های داخلی و یا خارجی، محلی، منطقه یی، و جهانی، جنگ های ایدیولوژی، کودتا و انقلابات متعدد میباشد. که جنگ های جهانی هم تا اکنون دو بار اتفاق افتاده قبلاً جنگ های معروف همانا جنگ روم و فارس، جنگ قادسیه، جنگ های صد ساله، جنگ سی ساله، جنگ های هفت ساله که منجر به استقلال امریکا شد و جنگ کریمه را میتوان نام برد. در قرن بیست میلادی که تکنالوژی و شکوفایی مدنیت به اوج خود رسیده بود جنگها نیز متفاوت از گذشته با امکانات و تکنالوژی مدرن پیاده شد که خرابی و ویرانی های زیادی را به همراه داشت. در این قرن به شمول دو جنگ جهانی، جنگهایی که منجر به جدایی کوریای شمالی و جنوبی شد، جنگ ویتنام، ایران و عراق، جنگ در افغانستان که منجر به متلاشی شدن بلوک شرق شد و جنگ صربستان که در آن یوگسلاوای بزرگ به چند پاچه تقسیم شد را میتوان نام برد که ویرانی های زیادی را بوجود آورد. (۱) پایگاه انترنیتی :

در قرن ۲۰ که وسایل جنگی از شمشیر و توپ ها دهان پر به کشتی های جنگی، طیارات و زیر دریایی ها و تانگ های مجهز تبدیل شد پس تلفات انسانی و خرابی شهر ها هم بزرگتر شده رفت که این تکنالوژی در پهلوی مفیدیت خود ویرانی ها و نواقص بزرگی هم داشت.

ما دراین نوشته تمرکز خود را بر روی جنگ جهانی دوم و پیامد های آن برای افغانستان بیشتر میسازیم تا این جنگ را بهتر معرفی کرده و بدانیم که برای افغانستان چی مفیدیت داشت و سیاست افغانستان در مورد آن چی گونه بود.

جنگ جهانی دوم یکی از مدهش ترین و پر تلفات ترین جنگ در طول تاریخ بشری بوده که از نگاه مادی و معنوی دارای ویرانگری های بود، این جنگ ویرانگر از کشورهای متمدن غربی آغاز شده و تمام قاره های جهان را درخود دخیل ساخته و به ویرانی کشید،کشوریکه چندان آسیبی از نگاه مادی درداخل خاکش ندید همانا قاره امریکا بود که توسط اقیانوس آرام از جهان جدا شده بود.

این جنگ درسال ۱۹۳۹م تقریباً ۲۰ سال بعد از ختم جنگ اول جهانی آغاز شد و حدود ۶ سال دوام کرد، بیش از ۵۰ میلیون نفر در جنگ جهانی دوم جان باختند. تنها دوازده میلیون نفر در اردوگاه های کار اجباری درآلمان،نابود شدند. ۲۰ میلیون نفر در روسیه (اتحاد شوروی سابق) که متشکل از ۱۵ کشوربود و ده میلیون نفر درچین . در آلمان حدود ۸ میلیون، یک میلیون درانگلستان وبقیه درفرانسه ودیگر کشور های دیدخل ازبین رفتند وکشورهای اروپایی بخصوص آلمان،فرانسه و بلژیک و دیگران با خاک یکسان شدند و اقتصاد شان به صفر ضرب خورد و این جنگ ابرقدرتی جهان را درنیمه دوم قرن ۲۰م مشخص ساخت.

۲- دلایل شروع جنگ جهانی دوم

جنگ جهانی دوم دلایل زیادی برای آغاز شدن دارد، یکی ازاین دلایل فشارهای است که کشورهای پیروز درجنگ جهانی اول، بخصوص فرانسه بالای آلمان که کشور شکست خورده بود وارد کرد،باوجودیکه آلمان بطور درست شکست نخورده بود و از جانب دیگر جرمنی آغاز کننده جنگ جهانی اول نبوده بلکه از متحد خود اتریش دفاع کرده بود؛ولی روی مشکلاتی که آلمان بخصوص در دوره صدارت بیسمارک که در نیمه دوم قرن ۱۹با فرانسه داشت و شهرک های الزاس و لورن از فرانسه گرفته شده بود ونابلیون سوم امپراتور فرانسه با فضاحت و تحقیر شکست را پذیرا شده بود به همین دلیل خواهان افترا و تحقیر و توهین آلمان در معاهده ورسای شدند، فشار بی حد فرانسه خود دلیلی برای پیدا شدن هیتلر وحزب نازی که ناسیونالیست جرمن را تشویق میکرد شد.

پس از شکست جرمنی درجنگ جهانی اول درحالی که آلمانی ها به طور کامل شکست نخورده بودند و متفقین حتی چند کیلومتر درخاک آلمان پیشروی نکرده بودند با فرارقیصر ویلهلم به هلند و درخواست صلح دولتمردان جدید آلمان، جنگ به پایان رسید اما متفقین با آلمان مثل یک کشور کاملاً شکست خورده و حتی بدتر رفتار کردند.

کنفرانس صلح ورسای که از آن با عنوان "دیکته ورسای" یاد می شود یک پیمان کاملاً یک طرفه بود و شرایط سختی را به آلمان تحمیل کرد از جمله این شرایط، تمامی کشتی های جنگی و تجاری آلمان به انگلستان و فرانسه واگذار شد. رود های الب و اودر و همچنین کانال کیل در آلمان بین المللی اعلام گردید؛ علاوه بر این ها آلمان باید ۶ میلیارد و ۶۰۰ میلیون لیره استرلینگ به صورت نقدی غرامت به متفقین بپردازد. (۲) پایگاه انترنتی :

فشار شدیءی که بالای آلمان وارد آورده میشء خود چهره نازیسم را برای جهان بعد از جنگ اول برجسته ساخته و سرمایه داران آلمانی را متوجه ساخت تا به کمک هیتلر زمینه را برای نجات از بحران که فرانسه و دیگر کشورهای فاتح کشیده بودند مهیا سازء، این خود به ضرر کشور های اروپایی در اءیر تمام شء این وضعیت باعث شء تا جنگی در گیرء که امریکا و شوروی را قءرت برتر ساخت. آلمان در دهه دوم قرن بیست میلادی بخاطر فشار های اقتصادی چنان مءمحل شءه بوء که مانند غریق و ناچار به هر شاخه چنگ میزد تا خود را نجات دهد هیتلر و اعضای رهبری سازمان نازی با ایءئولوژی که در آن نجات آلمان در سرلوحه آن قرار داشت به زوء ترین فرصء در قلب های ملت ژرمن تسلط پیدا کرده و از این راه حمایت گسترده ای را به دست آوردند.

وضع اسفبار زنده گی مردم آلمان به دنبال شکست در جنگ جهانی اول و الزام دولت آلمان به پرداخت غرامت جنگی سنگین، ظهور آءولف هیتلر را که عامل اصلی شروع جنگ جهانی دوم بوء، تسهیل نموء. وی که شکست آلمان را نتیجه توطئه یهودیان و کمونیستها میءانست، نه تنها خواستار تجدید نظر در عهدنامه ورسای شء، بلکه با طرح شعار پان ژرمنیسم و با اعلام برتری کامل نژاء ژرمن، حق گسترش قلمرو آلمان تا سرزمین ملتهای اسلاو در اروپای مرکزی و شرقی را مسلمء انگاشت و تبعیض نژادی را اساس جهان بینیی خود قرارداد و به همین شکل در صء گسترش نفوذ خود در دیگر نقاط جهان برآمد.

تضادهای داخلی نظامهای اجتماعی متفاوت که اساساً خصلتی اقتصادی داشتند، عامل تعیین کننده دیگری در بروز جنگ جهانی دوم بودند. پس از جنگ جهانی اول، بریتانیا، روسیه، فرانسه و ایالات متحءه امریکا، حدود ۷۸ میلیون کیلومتر مربع از خاک کره زمین (بیش از نیمی از خشکیهای جهان) را در اختیار داشتند. در مقابل، سرزمینهای متعلق به آلمان، ایتالیا و جاپان مجموعاً به حدود ۲ میلیون کیلومتر مربع میءرسید. این عءم تناسب وقتی چشمگیرتر میءشوء که مستعمره های بریتانیا و فرانسه را با متصرفات آلمان، ایتالیا و جاپان مقایسه کنیم. کل جمعیت بریتانیا و فرانسه حدود ۹۰ میلیون نفر بوء، در حالی که امپراتوریهای این دو کشور یک سوم کره زمین را تشکیل میءدادند. در مقایسه، آلمان و ایتالیا و جاپان با ۱۸۰ میلیون نفر جمعیت (دو برابر جمعیت بریتانیا و فرانسه)، فقط یک بیستم سرزمینهای بریتانیا و فرانسه را در اختیار داشتند. این تفاوتها بیانگر چرایی عزم کشورهای کامیاب (بریتانیا، روسیه، فرانسه، ایالات متحءه امریکا) در حفظ مرزهای موجود و اجتناب آنها از جنگ، و در عین حال دلیل تءاو م ناخرسندی فزاینءه آلمان، ایتالیا و جاپان بوء. این امر سه کشور اءیر را در طول بیست سال ترک مخاصمه (۱۹۱۹-۱۹۳۹)، به سوی توسعه ابزارهای جنگی کشاند و آنها را به گسترش سرزمینهایشان، از طریق اعمال زور یا تهدید به اعمال زور، واداشت و ستیزه جوییهای آنها اسباب جنگ جهانی دوم را فراهم آورد. (۳) پایگاه انترنیتی

آلمان در جنگ دوم جهانی تنها نبود دو کشوريکه قبلاً ذکر شد (جاپان و ايتاليا) بخاطر گسترش قلمرو خود با هيتلر همراه بودند و اين خود جنگ را از حالت منطقه يی به جهانی تبديل کرد که در اين مورد بحث ميکنيم.

۳- شروع جنگ جهانی دوم و مبارزه کشور های درگير در جنگ

قبلا در مورد دلايل جنگ جهانی دوم بحث کرديم اکنون بيشتر در مورد جنگ از آغاز تا انجام و کشور هاييکه در آن درگير بودند و نتايج آنرا برای جهان، ياد آور خواهيم شد.

جنگ جهانی دوم در سپتامبر سال ۱۹۳۹م. با حمله آلمان نازی به رهبری آدولف هيتلر به لهستان (پولند) آغاز شد، در اين جنگ جرمنی با اتحاد شوروی به رهبری استالين متحد شده بود تا از يکطرف کشور های اروپائی را در دوراهی قرار داده و مانع حمله آنها و دفاع از لهستان شود و از جانب ديگر خود را از طرف روسها مطمئن ساخته و اروپا را به زانو درآورد.

در جنگ جهانی دوم مانند جنگ اول جهانی کشورهای درگير بنام های متحد و متفق حضور داشتند، که متحدين کشور های آلمان، ايتاليا، جاپان بودند که ميخواستند جهان را برای خود تقسيم کنند و از بی عدالتی و تقسيمات جهان در قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰م ناراضی بودند و چون در جنگ اول منفعت به آنها نرسیده بود و مستعمرات زیادی نداشتند برای گسترش قلمرو خود با هم متحد شدند، از جانب ديگر متفقين بودند که انگليس، فرانسه، چين و ديگر کشور های اروپای غربی و شمالی که اينها از اول مخالف اقدام هيتلر به لهستان شده به آنکشور اعلام جنگ کردند و با هم برای نابودی هيتلر و تيمش که جاپان و ايتاليا بود متفق شدند و آمريکا و شوروی بعد از پيشرفت متحدين به رهبری آلمان و حمله به شوروی از یک سو و حمله برزير دريايی های امريکا، اقدام به مقابله کرده و بر ضد آلمان متفق شدند. اين جنگ تمام عيار حدود ۶ سال دوام کرد و ضربات شدیدی را به کشور های اروپايی زده و اقتصاد آنکشور ها را تغيير داده و روند جهانی را از فرانسه و انگليس به امريکا و شوروی انتقال داد.

جرمنی در اوایل سال ۱۹۴۰م. که از اتحاد و اتفاق کشور های اروپای غربی برضدش بخاطر حمله و فتح لهستان آگاه شده بود به حمله گسترده آغازيد و به سرعت فوق العاده از طريق مرزهای هالند و بلژيک، فرانسه قدرتمند را فتح کرده و درشهر ورسای به شکل خفت بار با فرانسوی های مغلوب برخورد کردند و تعدادی از جنرالان فرانسوی مانند دوگول به انگلستان رفته مبارزه فرانسه آزاد را شروع کردند و تعدادی در جنوب فرانسه موضع گرفتند تا اوایل سال ۱۹۴۰ اروپا شکست خورده و به زانو در آمد و بعداً هيتلر برای تحقق هدف اصلی خود که جنگ با کمونيست ها که منشه آن در مسکو بود با اتحاد جماهیر شوروی سوسياليست به رهبری استالين اعلان جنگ داد. (۴) پایگاه انترنتی

باید یاد آور شد که در تمام اروپای غربی جز بریتانیا همه کشور های قدرتمند به زانو در آمده بود و این حادثه در نیمه اول ۱۹۴۰ میلادی اتفاق افتاد که این خود بیانگر سرعت فوق العاده رژیم نازی بود از جانب دیگر ایتالیا نیز به افریقای شمالی حمله کرده و خاکهای آنرا متصرف شد و از جانب دیگر متحد آسیایی آلمان، جاپان نصف کشور چین را تسخیر و آهسته آهسته آسیای جنوب شرقی را نیز تسخیر کرد. این حمله های برق آسا هیتلر را مغرور ساخت تا به شوروی حمله کرده و آنرا تسخیر کند.

حمله هیتلر به شوروی در آن مقطع زمانی نه تنها به نفع رژیم نازی نبود بلکه باعث شکست و بعداً نابودی آنکشور شد، استالین که آماده گی کامل گرفته بود و بالای قرار داد صلح هیتلر باور نداشت از اول به فکر جور کردن سلاح و آماده گی عام و تام بر ضد آن رژیم بودو باید گفت که هیتلر همیشه از ناپلیون بناپارت تقلید کرده و میخواست خود را نسبت به او برتری دهد، او در سخنرانی های خود میگفت که ناپلیون در روسیه شکست خورد ولی من پیروز خواهم شد، اما همانطور که ناپلیون شکست خورده بود هیتلر نیز شکست خورد و اولین شکست او در شهر استالین گراد (دوشنبه) تاجکستان بود که این اتفاق در اواخر سال ۱۹۴۲م. بوقوع پیوست و شهادت روسها را با وضعیت جغرافیایی اتحاد شوروی به نمایش گذاشت.

یکی از علت هایی که هیتلر و متحدین دیگرش شکست خوردند حضور امریکا مانند یک قدرت بزرگ در کنار متفقین بود، با پول و امکانات زیاد خود زمینه سقوط رژیم نازی را هموار ساخت از جانب دیگر حمله ایتالیا به کشور های افریقایی آلمان را در هر جا مصروف ساخت که این خود باعث نابودی آنکشور شد.

امریکا نقش بسیار مهمی در جنگ جهانی دوم داشت، اشتباه جاپان و دیگر متحدین بشمول آلمان خود زمینه ساز حضور امریکا و شکست متحدین را به همراه داشت. امضای پیمان سه جانبه محور میان آلمان، ایتالیا و جاپان در ۲۷ سپتامبر ۱۹۴۰ و متعاقب آن اقدام جاپان در تسخیر پایگاه های دریایی هند و چین، تهدیدی جدی از سوی دول محور علیه منافع امریکا در اقیانوس آرام بود.

نبرد زیر دریاییها نیز زمینه حضور فعال ترامپیکا در جنگ را فراهم ساخت. ۳۰ اپریل ۱۹۴۱ م. روزولت به نیروی هوایی امریکا دستور داد برای حمایت از کاروانهای دریایی بریتانیا تاحدود هزار مایل از ساحل امریکا به پرواز اکتشافی بپردازند. ص ۴۹۲-۵۰۵ (۵)

سرمحقق دکتور محمد شريف خدراني

موسی شفيق او مشروطيت غوښتنه

خدای بخښلی موسی شفيق د مشروطيت او د دموکراسۍ دلسيزې له غوره پيلوونکو او مخکښانو څخه و، ځکه نوموړی له هغو کسانو څخه و چې په ۱۳۴۳ ش. کال د حمل په اوومه نېټه د نوي اساسي قانون د مطالعې او طرحې د برابرولو د کمېټې د غړي په توگه وټاکل شو. دغه راز کمېټې له خپل منځ څخه شفيق د رایو په اتفاق د کمېټې د منشي په توگه غوره کړ او دنده يې ورته وسپارله چې د افغانستان د ټولو پخوانيو قوانينو متنونه د هغوی له سوابقو سره يو ځای راغونډ کړي.^(۱)

د هېواد نوميالي سياست پوه شفيق د مشروطيت او د اساسي قانون په لسيزه کې د کابل پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو د استاد، د عدليې وزارت د قوانينو د لوی مدير، د تقنين د چارو د رئيس، د عدليې وزارت د مرستيال او د اساسي قانون د مطالعې، طرې او تسويد د کمېټې د غړي او منشي او د ۱۳۴۳ ش. کال د اساسي قانون د لويې جرگې د غړي او عمومي منشي، د صدراعظم ډاکتر عبدالظاهر په کابينه کې د بهرنيو چارو د وزير او په ۱۳۵۱-۱۳۵۲ ش. کې د افغانستان د صدراعظم په توگه د مشروطه خواهی د طرحو او هدفونو د طراح او پلي کوونکي په توگه نه ستړي کيدونکي هلې ځلې کړي دي، چې بې له شکه د راتلونکي نسل او حکومتونو لپاره د زده کړې يو لوی درسي تاريخ دی.^(۲)

افغان ليکوال صدیق فرهنگ ليکي، چې موسی شفيق د وخت له پاچا سره پر رسمي اړيکو سربېره دوستانه اړيکې درلودې او د شاه د دوستانو په ډله کې شمېرل کېده، نو ځکه زيات

^۱ - امين الله، دريځ، افغانستان در قرن بيستم، پېښور، دانش خپرونکې موسسه، ۱۳۷۹، ۳۸۶ مخ.

^۲ - اورنگزيب، ارشاد، افغانستان پېژندنه، پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۴، ۵۵۱-۵۵۲ مخونه.

احتمال لري، چې شفيق د دموکراسۍ په لور د شاه په هڅولو کې اغېزمن رول لوبولی وي. (۳)

دغه راز صباح الدين کشککي، چې د شفيق په کابينه کې د اطلاعاتو او کلتور وزير و، د خپل صدراعظم نظريې او فعاليتونه داسې بيانوي: ((ما موسی شفيق له هغه وخته پېژند، کله چې موږ دواړه په يوه وخت کې له بهر څخه د تحصيل له بشپړولو وروسته هېواد ته راستانه شوو. هغه وخت موږ دواړو د هېواد د پرمختيا لپاره يو شان نظريات درلودل. که څه هم زه د اساسي قانون د تسويد په کمېټه کې نه وم، خو موږ دواړو عقیده درلوده، چې د اصلاحاتو عملي کول به، چې وروسته ددغو اصلاحاتو زياتره برخه په اساسي قانون کې درج شوه، د هېواد لپاره يوازینی معقوله لاره وي)). (۴)

دغه راز د هېواد نوميالي ژورنالست او ليکوال مبارز ليکي، چې موسی شفيق يو ځيرک او با استعداد شخص و، په مصر او امريکا کې د ديني او حقوقي علومو له زده کړو وروسته هېواد ته راستون شو. د سيد شمس الدين مجروح په مرسته د عدليې په وزارت کې مقرر او ډېر ژر د عدليې وزارت تر مرستيالې ورسيد. شفيق د پيرسيد احمد گيلانی په وسيله شاه ته وروپېژندل شو او ممکن د دموکراسۍ د موضوع په اړوند د شاه او شفيق ترمنځ مشترکه وجه وه، چې دوی يې پخپلو کې ډېر زيات سره نژدې کړل او شفيق په دې ډول د شاه د دوستانو په ډله کې شامل شو. (۵)

د افغاني ليکوالو له ويناوو ښکاري، چې موسی شفيق د مشروطيت او د اساسي قانون له لسيزې مخکې د لومړي، دويم او درېيم مشروطيت غوښتني تر اغېزو او له هېواد څخه بهر د تحصيل په دوره کې د مشروطه حکومتونو په اهميت او اړتيا باندې پوهېدلای و او کله چې د وخت پاچا د کورنيو او بهرنيو شرايطو او اړتياوو په پام کې نيولو سره د مشروطيت لپاره هڅې پيل کړې، موسی شفيق نه يوازې د همکارۍ لاس ورکړ، بلکې د مشروطه نظام په راوستو کې يې فعاله برخه واخيسته. د اساسي قانون د مطالعې او تسويد کمېټې چې شفيق ته يې د غړيتوب او منشي توب وياړ په برخه وه، د څو مياشتو په موده کې د اساسي قانون نوې طرحه او مسوده برابره کړه او د کابينې له ارزيايې وروسته په مطبوعاتو کې خپره شوه او له هغې وروسته د اساسي قانون په توگه د نوموړې مسودې د تصويبولو لپاره د ۱۳۴۳ ش.

۳- مير محمد صديق، فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخير، جلد او ((قسمت دوم))، چاپ اول، قم، موسسه مطبوعات اسماعيليان، ۱۳۷۱، ۷۷۳ مخ.

۱- صباح الدين کشککي، د هغه قانون اساسي، څلورم چاپ، کابل، د ميوند خپرونو موسسه، ۱۳۸۴، ۹۱ مخ.

۲- عبدالحميد مبارز، تحليل سياست خارجي افغانستان از احمد شاه بابی درانی تا حامد کرزی، کابل، چاپخانه سباوون، انتشارات سعيد، ۱۳۹۰، ۳۷۰ مخ.

کابل د سنبلي پر ۱۸ نېټه لويه جرگه راوبلل شوه او له غور او څېړنې وروسته تصويب او د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له توشیخ وروسته د نوي اساسي قانون په توگه خپور او نافذ شو. او په دې ډول افغانستان په سيمه کې د يوه بې ساري دموکراتيک قانون څښتن شو. بايد ووايم، چې د نوموړي اساسي قانون د طرحې او مسودې، د تصويب، توشیخ او نافذولو په ټوله پيچلې او اوږده پروسه کې ښاغلی موسی شفيق د يوه مشروطه غوښتونکي په توگه فعاله برخه درلوده.

په نوي اساسي قانون کې مشروطه شاهي نظام تاييد شو او هم يې په پارلمان، حکومت او قضأ کې د شاهي کورنۍ د غړو نه گډون تصويب او له مداخلې کولو منع کړل. په اساسي قانون کې د درې گونو قواوو تفکیک، د خلکو او مطبوعاتو آزادي، د آزادو انتخاباتو او د سياسي گوندونو د جوړولو او فعاليت آزادی، د پارلمان په وړاندې د حکومت مسوول گڼل او يو شمېر نورې دموکراتيکې آزادی او غوښتنې درج او اعلان شوې، کومې چې د نیمې پېړۍ راهيسې د مشروطه خواهانو په غوښتنو او هدفونو کې شاملې وې.^(۶)

د مشروطيت د دورې وروستی وزير ښاغلی شفيق اساسي قانون ته د خپل حکومت د ژمنتيا په باب هغه مهال داسې وويل: اساسي قانون د يو گڼل په توگه نظام په خلکو پورې اړوند گڼي او د افغانستان د نني ملي ژوند بنياد او ددې بدلون لاره بايد زموږ د اصیل فرهنگ د اساسي ځانگړنو او د ملي تشخيص پر بنسټ ووهل شي. موږ به ټولې هغه مؤسسې او عناصر چې کولای شي دموکراسي وروزي او له هغې استفاده وکړي په سالمه توگه په کار واچوو. حکومت د ځان دنده گڼي چې د همدغه مهم کار لپاره لازمي مقدماتي چارې، لکه حقوقي او اداري بنسټونه، د خلکو د ذهنونو تنويرول، د سياسي گوندونو جوړول او په کار اچول، په ولاياتو او ښارونو کې د انتخابي جرگو او ښارواليو رامنځ ته کول، چې حکومت ته رغنده مشورې ورکړي، سرته ورسوو. موږ د قانون تر سيوري لاندې او د قانون په رڼا کې حکومت غواړو، ځکه د ټولنې دمدني کيدو محور او د برابرۍ اصل د قانون په عملي کولو کې رامنځ ته کيدای شي.^(۷)

شفيق د خپل صدارت په دوره کې وکولای شول، چې د سياسي گوندونو، د ولايتي جرگو او ښارواليو د انتخاب او فعاليتونو په اړه د ضروري قوانينو د نافذولو په برخه کې د شاه موافقه ترلاسه کړي. هغه د اجرائيه قوې او مقننې قوې ترمنځ موجود رکود رفع کړ او په

^۱ - محمد باسين، روابط پارلمان با حکومت های افغانستان در دهه د موکراسی، کابل، مرکز نشراتي صبا، مطبعه فجر،

۱۳۸۴، ۱۰۹مخ.

^۲ - هماغه اثر، ۶۲۷ ۶۲۸مخونه.

پارلمان کې يې د صدارت يو دفتر پرانيست او په اوونۍ کې يې يو ځل د همدغه دفتر له لارې دوکيلانو ستونزې حل او فصل کولې او په دې ډول يې د حکومت او پارلمان ترمنځ متقابل همکاري وهڅوله. دغه راز د هېواد په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره د شفيق په مشرۍ د کابينې د هرې غونډې معلومات او پريکړې له مطبوعاتو سره شريکې شوې، خو په دې ډول د مطبوعاتو پاملرنه او همکاري د مشروطه نظام په جوړولو کې جلب کړي. د امريکايي ليکوال دوپري په قول، صدراعظم شفيق بريالی شو، چې لا اقل په قسمي توگه له آزادو مطبوعاتو سره دوستانه اړيکې ټينگې کړي.^(۸)

نوموړي دغه راز د خپل صدارت په دوره کې عامه افکارو ته اجازه ورکړې وه، چې د حکومت پر چارو قضاوت وکړي او هر افغان د مصاحبه له لارې خپل نظر څرگند کړي. دده د حکومت پرمهال د اصلاح او انيس ورځپاڼې سره يو ځای شوې او د اصلاح انيس په نامه يې يو غټه ورځپاڼه راوايستله او د هغې تيراژيې له درو زرو څخه اته زرو ته لوړ کړ او هره ورځ به د کابل په شمول په ټولو گاونډيو ولايتونو او سترو ښارونو کې ویشل کېده. خو خلک د هېواد له اوضاع، د حکومت له اجراءاتو او پاملرنې ژر خبر شي. همدرانگه د پيام حق مجلې تيراژ له درو زرو څخه شپږو زرو ته، د ژوندون مجلې تيراژ له دوه زرو څخه لس زرو ته لوړ شو او په دې توگه د مطبوعاتو په وسيله د افکارو د تنويرولو چارې پياوړې شوې او د هېواد مطبوعات د نړۍ د پرمخ تللو مطبوعاتو پر کربنه روان شول.^(۹)

بې له شکه د مطبوعاتو آزادي او پرمختيا د مشروطيت يو ستر ارمان او غوره عنصر گڼل کېده، نو ځکه شفيق په دغه لاره کې خپلو هلوځلوته دوام ورکړ او د خپلې حکومتي لارې پر بنسټ يې اعلان وکړ، چې وروسته له دې به د حکومت د اعلاناتو مؤسسه د خپلو اعلاناتو د عايدو له لارې ۳۰ فيصده مرسته له اوونيزو خپرونو سره او ۲۰ فيصده مرسته له ورځپاڼو سره وکړي، خو دوی خپل طباعتي لگښتونه ورباندې پوره کړي.^(۱۰)

شفيق د افغانستان د صدراعظم په توگه د خپلې حکومتي ادارې د ظرفيتونو او وړتياوو د نشتوالي په اړه څرگندونې وکړې او د خپلې کابينې له وزيرانو يې وغوښتل، چې په وزارتونو کې د کاغذ پرانۍ د ختمولو او د وړتياوو د رامنځ ته کولو لپاره اصول جوړ او عملي کول يې پيل کړي. حکومت په رسمي توگه اعلان وکړ، چې هر دولتي مامور که ورسپارل شوې دندې په ښه شان سرته ونه رسوي، له دندې به ژر گوښه شي.^(۱۱) د شفيق د

۳- صباح الدين کشکي، دهه قانون اساسي، څلورم چاپ، کابل، د ميوند خپرولو موسسه، ۱۳۸۴، ۹۲-۹۴ مخونه.

۱- ابراهيم، عطايي، د افغانستان پر معاصر تاريخ يوه لنډه کتنه، پېښور، د ميوند نشراتي مرکز، ۱۳۸۰، ۲۸۰ مخ.

۲- صباح الدين کشکي، دهه قانون اساسي، کابل، د ميوند خپرونو موسسه، ۱۳۸۴، ۹۴ مخ.

۳- هماغه اثر، ۹۴ مخ.

حکومت دغه کړنلاره نه يوازې په دولتي ادارو کې د فساد د مخنيوي او د ظرفيتونو د ايجاد لپاره غوره شوې وه، بلکې هغه غوښتل چې ددې کړنلارې په عملي کولو سره د مشروطيت تگلاره پياوړې کړي او د مکافاتو او معجزاتو اداري اصول مروج کړي.

که څه هم شفيق سياسي ګوندونه د دموکراسۍ يو له غوره عناصرو څخه ګڼل او د افغانستان اساسي قانون ته په درنښت، ښاغلي شفيق ژمنه وکړه، چې وروسته له دې به په هېواد کې د کار ګر ورځ ولمانځل شي، خو له بده مرغه د شاهي کورنۍ د مخالفت په وجه، نه د سياسي ګوندونو د فعاليت لپاره کوم قانون جوړ شو او نه هم کارګرانو د کار ګر ورځ د دولت پر ضد د مظاهرو لپاره کارولې شوه. ځکه شفيق په هماغه لومړيو ورځو کې د کورنيو چارو وزير پژواک ته لارښوونه وکړه چې د سياسي ګوندونو له مشرانو سره وويني او هغوی ته ووايي چې د مۍ په لومړۍ ورځ د حکومت پر ضد مظاهرې ونه کړي، ځکه حکومت اوس دغه ورځ لمانځي.^(۱۲)

موسی شفيق د يوه ځوان او نوښتګر صدراعظم په توګه په اوومياشتو او شپږو ورځو کې وکولای شول، چې د هلمند سيند د اوبو دويش موضوع د ايران له حکومت سره حل کړي، د افغانستان له پارلمان سره خپل روابط پراخ او دوستانه کړي، د مطبوعاتو ودې او آزادۍ ته تر زياتې کچې پاملرنه وکړي. دغه راز هغه غوښتل، چې پخپله يو ګوند جوړ کړي او له هغه وروسته چې حکومت د ګوندڅښتن شي د پارلمان د څوارلسمې دورې ټاکنې تر سره شي او د ګوندي پارلمان په جوړولو سره د دموکراسۍ يو مهم ارکان بشپړ شي او حکومت د يوه داسې پارلمان په موجوديت کې کار وکړي.^(۱۳)

د تاريخي شواهدو په استناد ښاغلی شفيق د خپل صدارت ترپايه د ګوندونو د فعاليتونو په وړاندې خنډونه جوړ نه کړل او سياسي ګوندونو هم د اساسي قانون د ۳۲ مادې څخه په استفادې خپلو نيمه سياسي فعاليتونو ته دوام ورکړ، د بيلابيلو ورځو او ستونزو د لمانځلو او غندلو په موخه يې مظاهرې، مپنګونه او غونډې جوړولې او هم هر ګوند خپل نشراتي ارګان درلود. بې له شکه د شفيق حکومت د دغو ګوندونو پر فعاليت او خپرونو باندې خبرو، خو هغه د دوی په وړاندې جدې غبرګون و نه ښود. د مشروطيت او د دموکراسۍ د دورې اساسي قانون ترپايه په بشپړه توګه عملي نه شو، ځکه د ګوندونو قانون چې پارلمان هم تصويب کړی و، توشيح او نافذ نه شو. دغه راز دولتي جرګو قانون هم عملي نه شو او په

۴- هماغه اثر، ۹۴-۹۷ مخونه.

۱- عبدالحميد مبارز، تحليل سياست خارجي افغانستان از احمد شاه بابای درانی تا حاکم د کرزی، کابل، چاپخانه سباوون، انتشارات سعيد، ۱۳۹۰، ۳۷۷ مخ.

دې ډول د مشروطيت خواهي او دموکراسۍ نظام په بشپړ ډول جوړنه شو او دليل يې د شاهي کورنۍ مخالفت و.

نتيجه:

له پورتنۍ څېړنې په ډاگه ښکاري، چې ښاغلی موسی شفيق نه يوازې مشروطه خواهانه افکار درلودل، بلکې د مشروطيت د راوستو په لاره کې يې خپل فزيکي ځواک او پوهه په کار واچول، څو په افغانستان کې د فردي سلطنت او استبداد پرځای يو داسې مشروطه حکومت رامنځ ته شي، چې د قانون په رڼا کې فعاليت وکړي او د يوه دموکراتيک قانون پر بنسټ د درې گونو قواوو موجوديت او تفکيک په گوته شوی وي او حکومت د ملت د انتخابي استازو په وړاندې مسووليت ولري او سياسي گوندونه د قانون په رڼا کې فعاليت وکړي.

له نیکه مرغه ښاغلی شفيق خپل مشروطه خواهانه افکار د مشروطيت دورې په نوي اساسي قانون کې ځای کړل او د هغوی د عملي کولو لپاره يې د دولت د يوه مامور، وزير او صدراعظم په توگه ښې ډيرې او گټورې هلې ځلې وکړې چې په متن کې د هغوی يادونه وشوه. هغه د خپل ماموريت په دوره کې د مشروطه خواهانه هدفونو د عملي کولو په موخه د افغانستان له پاچا، کابينې، پارلمان او له نورو څيړو، پوهو او با تجربه شخصيتونو سره په همکارۍ کې کار کاوه او شعار يې د قانون په رڼا کې د حکومت کول وو. بې له شکه ده پخپلو مشروطه خواهانه نظريو او عملي فعاليتونو سره د مشروطيت پالنه او روزنه وکړه او دغه دريځ يې ترپايه کلک وساته خو د شاهي کورنۍ د مخالفت په وجه ښاغلي شفيق او د مشروطيت د لسيزې نورو صدراعظمانو ونه کولای شول، چې د ۱۳۴۳ ش. کال د اساسي قانون سره سم ژور او لازم سياسي، اداري او فرهنگي بدلونونه راولي او د مشروطيت طرحه شوي پلانونه عملي کړي.

خانواده واجتماعی شدن

قسمت دوم:

در حال حاضر، اکثر نظریه پردازان نه تنها تأثیر هم زمان عوامل فرهنگی- اجتماعی ومیراثی زیستی را در شکل گیری شخصیت انسان می پذیرند بلکه برنقش بنیادی فرد و فعالیت وی در این شکل گیری تأکید می کنند. بدین ترتیب، کودکان خرد سال، موجودات فعل پذیری نیستند که منتظر شان باشند تا به شخصیت آنها به گونه ای خاص، شکل داده شود بلکه افراد فعالی هستند که هریک دارای نیروی بالقوه ژنتیک خاص خود می باشند ومی توانند بر واکنشهای دیگران در برابر خود اثر بگذارند. از اینجاست که ما به فرایند اجتماعی به منزله فرایند دوسویه یا تعاملی می نگریم واین اصطلاح را نه تنها درباره رفتار در حال تحول کودک مورد استفاده قرار میدهیم بلکه به همسان سازیها ودگر گونیهای که در خلال گستره زنده گی به وجود می آیند نیز اطلاق می کنیم (برچ، ۱۹۹۷ نقل از دادستان، ۱۳۷۸).

دوسویه بودن تعامل بدین معناست که درعین ایجاد تغییراتی در کودک، آنهایی را که هم باوی در تعامل اند تغییر می دهد. بدین ترتیب، اجتماعی شدن به منزله یک تعامل پیچیده بین کودک ودیگران در شبکه اجتماعی است وهدف اصلی پژوهشها، بررسی این نکته است که چگونه فرایند تعاملهای اجتماعی به صورت دوسویه عمل می کند وچرا آثار این تعامل ها در خردسالی، کودکی وبزرگسالی متفاوت اند (کریگ، ۲۰۰۰ نقل از دادستان وهمکاران، ۱۳۸۱).

خانواده واجتماعی شدن

مارشیا، دانشجویان وهمکارانش چندین سال برای پیشبرد سنجش های مراحل تحول روانی- اجتماعی کارکردند. دراین راستا یکی از کار های وی ایجاد پیوند بین نظریه اریکسن ونوشته های بزله گویانه هنریک ایبسن یعنی نوشته های خیالی برپایه قصه های عامیانه مردم بومی نروژ(ناروی)، در چهار چوب یک پژوهش تجربی بوده است. او برپایه تحلیل یکی از داستانها، مراحل اریکسن را برجسته می سازد، به طور مثال، با نشان دادن مرحله استقلال عمل در برابر شرم وتردید در یک

قصه بيان می کند که شرمنده ساختن یک روش انضباطی آسان برای والدین است که متوجه می شود کودک کار اشتباه انجام داده است وبعدا" بخاطر آن او را مسخره می کند. شرمنده ساختن آسان تر از رسیده گی دقیق به نیاز های کودک وکمک کردن برای برآوردن نیاز های کودک وکمک کردن به وی برای برآوردن نیاز های اجتماعی، اما از نظر تحولی قیمتی که بر ای این شرمنده ساختن مداوم می پردازد، ایجاد احساس تأخیر ناشی از تردید در کودک، یا مخالفت گستاخانه در اوست (نقل از مارشیا، ۱۹۹۸).

در پژوهشهای اجتماعی شدن خانواده، در حال حاضر جهت گیریهای جدید اشکال متعددی به خود گرفته اند. تعدادی از این پژوهشها ماهیت تأثیر (چه کسی چه تأثیری دارد، و چگونه اثرات اتفاق می افتند) وبقیه، راههای جدید بررسی آنچه تحول می یابد ونیز دیدگاه های اخیر متکی بر بافت های اجتماعی وخانواده را مورد توجه قرار داده اند. برای درک هردو مورد ماهیت تأثیرات وماهیت آنچه تحول می یابد می توان اطلاعات در این زمینه ها را درنظر ساختاری در چهار بخش مورد توجه قرار داد که هر کدام شان به تعدادی از موقعیتهای محدود کننده وعواملی که جهت گیری های جدید را نشان میدهند پوشش می دهند. درابتدا سوالات درباره هدف های اجتماعی شدن مطرح می شوند. این قسمت بر رفتار درجهت والدین و در توافق با افراد دیگر متمرکز شده است. دومین قسمت شامل سوالات درباره ماهیت تأثیر است که بر دل مشغولی سن خاص (اوایل کودکی ونوجوانی) وروشهای مهار گری متمرکز اند. سومین بخش باید بین منابع اثر گذار مختلف (والدین وهمسالان، مکاتب، همسایه گان ونظایر آنها) پیوند برقرار کند. چهارمین قسمت در جهت گسترش دادن دامنه خانواده وبافتهایی که به عنوان پایه ای برای دید گاههای اجتماعی شدن به کار می بریم حرکت می کند (گودنو، ۲۰۰۵).

اغلب دلایل اجتماعی شدن را فقط به عنوان هدفهای آن، یعنی داشتن رفتار صحیح نسبت به والدین یا به صورت روشنتر توافق با ارزشهای یک نسل پیش، درنظر می گیرند. این نوع برداشت دید گاهها و گسترش آنها را محدود می سازد. جهت گیری به سوی والدین فقط قسمتی از تصاویر اجتماعی شدن را پوشش می دهد. در زنده گی واقعی، والدین مدت قابل ملاحظه را با بستر از یک کودک می گزرانند وارتباطات خاص را دربین خواهران وبرادران توسعه می دهند: سهیم شدن، انعطاف پذیری، یکی به دونکردن، نجنگیدن، مراقبت کردن از یک دیگر، بخاطر داشتن اینکه شما بزرگتر ونیز مقدم تر هستید. همچنین والدین در اغلب موارد تأکید دارند که کودکان درک کنند «مایک خانواده ایم» وانجام وظایف، بخشی از زنده گی خانواده است (فولگنی، ۲۰۰۱ نقل از گودنو، ۲۰۰۵).

درزنده گی روزمره، خانواده نسبت به افراد یا هرسازمان تأمین خدمات سلامتی دیگر تأثیر بیشتری بر سلامت شخصی اعضای خود دارد. این امر به ویژه در مورد تحول یا سازگاری با یک اختلال مزمن

یا ناتوانی صادق است. به طور مثال وقتی هر مسکنی راکه سازمان های تأمین کننده خدمات حفظ سلامتی تجویز می کنند نمی توانند اختلالی را به تدریج کاهش داده یا بهبود بخشد آن عده از اعضای خانواده که نقش محوری دارند در پشبرد رفتار سالم خویشاوندان شان مؤثر واقع شوند (الیوت وریورا، ۲۰۰۶).

گامبیر (۲۰۰۳) وکولینز ولورسن (۲۰۰) خاطر نشان می سازند که تحول شناختی و عاطفی نوجوانان در خانواده وارتباط با والدین شکل می گیرد واعتماد به خود در خانواده رشد می کند.

خانواده واسیبهای اجتماعی وروان شناختی

الف) فرزند پروری

فرزند پروری غیر مؤثر به طور قابل ملاحظه ای احتمال خطر مشکلات روانی- اجتماعی کودکان، اختلالهای روانی، وپیامد های نامطلوب را افزایش میدهد، در مقابل فرزند پروری مؤثر در طی نوزادی و اوایل کودکی شیوه ای حمایتی برای بهداشت، سلامتی وقابلیت کودکان ونوجوانان است (اهرنسافت، واسرمن، وردلی، گرین والد، میلر، داویس نقل از تاملیسون وکرایگ، ۲۰۰۵).

ویژه گی های کودک، والدین، وخانواده در رفتار فرزند پروری مؤثرند. بنابراین پیش گیری از فرزند پروری غیر مؤثر ریشه های مختلف دارد ولی بایستی روی کاهش احتمال های خطر وتقویت حمایت دراین قلمرو متمرکز شد (باولک، ۲۰۰۲، فراسر، ۲۰۰۴، کوچیک وفورهند، ۲۰۰۲ نقل از تاملیسون وکرایگ، ۲۰۰۵). درجایکه محیط اجتماعی فرهنگی باز باشد از مهارتها وشویه های فرزند پروری مثبت حمایت می شود. نتایج بلا فاصله این امر بهبود پیامد های تحولی در پیش از تولد وزنده گی جنینی وابتدای کودکی برای کودک و والد است وبه همان خوبی نتایج بعدی نظیر پیشرفت در آموزش واشتغال، کاهش رفتار های پرمخاطره وعصیانگر، وبروز قابلیت فرزند پروری حاصل می شوند. ماهیت وفایده برنامه فرزند پروری مؤثر از طریق روی آورد محیطی- تحولی برای درک محیط فرزند پروری قابل فهم است (دیششن وکاواناک نقل از تاملیسون وکرایگ، ۲۰۰۵). به طور مثال برنامه های فرزند پروری به عنوان یک «نظام» مداخله های فرزند پروری وحمايتهای خانواده گی، صلاحیت اجتماعی کودکان واداره مشکلات رفتاری وتحولی را بهبود می بخشد (ساندرز وهمکاران، ۲۰۰۲ نقل از تاملیسون وکرایگ، ۲۰۰۵).

پژوهش سوننز، وانستین، لویتن وبارت (۲۰۰۴) نشان داد کودکانی که کنترول روانشناختی را تجربه کرده بودند در مقابل مشکلات تحولی به ویژه مشکلات درونی آسیب پذیر بودند. نوجوانانیکه والدین شانرا بسیار سرزنش کننده وبی اعتنا به نقطه نظراتشان وپاسخگو فقط هنگامی که استاندارد های آنها اجرا می شود، درک می کنند، درپیگیری اهداف غیر قابل دسترسی که اهمیت محوری دارند خود-بازنمایی ناسازگاری دارند.

سالهای نوجوانی می تواند زمان دشواری برای هردو یعنی والدین ونوجوانان باشد. تمایل به شباهت پیدا کردن به همسالان، کوشش برای دستیابی برای به احساس راحتی در رابطه با تغییراتی که در بدن وشکل ظاهری جسم شان رخ داده است، محیط مکتب، ویژه گی های خانواده وتصمیم گیری در باره آینده، نیروهایی هستند که بر رفتار یک نوجوان اثر می گذارند. (SAMHSA، ۲۰۰۰ نقل از روئه- سپوویتز وتیر، ۲۰۰۴).

یک مطالعه در مورد نوجوانان وجوانان نروژی (ناروی) بیان می کند که جوامع جدید سبب افزایش اختیارات جوانان از نظر تحصیلی، فرهنگی، باتوجه به سبکهای مختلف زنده گی شده است؛ آنها می توانند شخصا "خودشان انتخاب کنند وکمتر توسط جنسیت، مذهب، مهار والدینی یا سنتها محدود می شوند. ازبین رفتن سنت تغییر نقشهای مربوط به جنسیت در ارتباطهای خانواده گی می تواند دلالت بر فقدان شبکه اجتماعی ومهار اجتماعی داشته باشد.بنابرین تعدادی از پژوهشگران (بک، ۱۹۹۲ نقل از هامر، ۱۹۹۸) در باره احتمال آزادی فرهنگی جامعه اما در عین حال افزایش احتمال خطر حاشیه زیست ساختن صحبت کرده اند (به طور مثال افزایش مصرف مواد مخدر وجرم در میان زنان جوان بالاتراز ۲۰ سال). نو گرایی در برگزیده اختیارات جدیدی برای جوانان است والگوهای تازه بی در انتقال به بزرگسالی، به ویژه برای زنان جوان ایجاد کرده است. (هامر، ۱۹۹۸). بهرانها دریک محیط والدینی حمایتی، ولی با درگیری های ایجاد کننده تنیدگی موجب تحول شخصیت می شوند (وان درلیپ، ۱۹۸۸)؛ یافته های پژوهشی ارتباط مثبت بین تحول من وگفتگوی خانواده گی را نشان میدهند. این امر مهم است که همکاری نو جوانان و والد در قلمرو شناختی مکمل ودر حیطه عاطفی قرینه هم باشند (وان درلیپ، ۱۹۸۸).

تعدادی از پژوهشگران سبکهای فرزند پروری را با رفتار اخلاقی یا پرخاشگرانه مرتبط می دانند وبر این اساس چهار سبک فرزند پروری را مطرح می کنند:

- ۱) **استبدادی.** بزرگسالان قوانینی را به کودکان تحمیل می کنند وبه ندرت توضیح می دهند که چرا باید به شیوه خاصی رفتار کند اما در مقابل سنجشهای جزایی را برای اطمینان از اطاعت به کار می برند. حاصل این کار احتمالاً کودکی است موفق- متمرکز، متعصب، دمدمی، ترسو یافعل پذیر،
- ۲) **مقتدرانه.** بزرگسال یک شیوه منعطف، مرکب از استدلال با راهنمایی های روشن وپاسخ دهی به احساسات کودک را به کار می برد. کودکان معمولاً دارای اعتماد به خود مهارگیری، خوش اخلاق، همکاری کننده وکنجکاو هستند. ۳) **آزادگذارنده.** بزرگسال کودکی رابرای بیان خودش درون مرز های کاملاً باز نسبتاً "آزاد می گذارد. او به ندرت کودک را کنترل می کند وبا وی گرم است. این نوع از شیوه والدینی ممکن است منتج به سرکشی، بی هدفی، موفقیت کم ویک کمبود خود-مهار گری شود. ۴) **طرد کننده- غفلت کننده.** مراقبت کننده گان باکودکان درگیر نمی شوند. آنها احتمالاً به دلیل مشکلات شان بدون مهار کردن، بیش از حد آزاد گذارنده ودرحاشیه هستند. آنها

ممکن است به طور فعالی طرد کننده یا به آسانی غفلت بورزند. حاصل این روش کودکانی ضد اجتماعی و سرکش اند که خصومت می ورزند (بامریند، ۱۹۷۱ نقل از فلانگان، ۱۹۹۱). همچنین هافمن (۱۹۷۰ نقل از فلانگان، ۱۹۹۱) دریافت که اقتدار گری نسبت به سبکهای والدینی دیگر با رشد یافتگی بشتر و نیز تحول اخلاقی به صورت مثبت تر رابطه داشته است. اریکسن (۱۹۶۳) نقل از فلانگان، (۱۹۹۱) دوبعد اصلی روابط والد - کودک را به صورت گرمی روابط والدین و مهار والدینی مطرح می سازد. مطالعه زونها (۱۹۷۰ نقل از فلانگان، ۱۹۷۱) نشان می دهد که کودکان اگر روابط گرمی در طی دوره کودکی با والدین شان داشته باشند احتمالا رفتار دیگر دوستانه تری خواهند داشت.

مک کوبی (۱۹۸۰ نقل از فلانگان، ۱۹۹۱) حد اقل چهار تفاوت اصلی را بین طبقات اجتماعی - مرفه و غیر مرفه بدست آورد: SES) اقتصادی

۱) اطاعت. SES غیر مرفه والدین روی اطاعت و احترام به قدرت تأکید دارند؛ در مقابل، والدین SES مرفه روی کنجکاوی و استقلال تأکید می کنند. ۲) انضباط. والدین در مقابل SES غیر مرفه بیشتر طرفدار تمرکز قدرت در دست یک نفرند و به کاربرد اشکال قدرت - قطعی تمایل دارند ولی والدین SES مرفه احتمالا "بیشتر سبک آزاد گذارنده یا مقتدرانه دارند. ۳) زبان. والدین SES مرفه زبان پیچیده تری را به کودک به کار می برند و بیشتر با کودکانشان صحبت می کنند. ۴) گرمی. والدین SES مرفه گرمی و محبت بیشتری را نسبت به کودکانشان نشان می دهند (فلانگان، ۱۹۹۹). نتایج مطالعات اساسی در قلمرو دلبستگی نوجوانان و جوانان بیانگر آن است که بر آورد های « رشد یافتگی» افراد با بر آورد های «بهداشت روانی» آنان مطابقت دارد و تحول شخصیت با تجربه خانواده گی در رابطه است و این ارتباط بر اساس جزئیات روش شناختی تبیین نمی شود؛ و از میان چهار بعد تعامل خانواده گی دوبعد یعنی «اعتماد و پذیرش متقابل بین کودک و والدین» و «استحکام زنده گی خانواده گی» همبستگی قوی و مثبتی با سطح رشد یافتگی نوجوانان داشته است (دوبعد دیگر یعنی «دموکراسی» در مقابل «حکومت مطلق» و «انضباط شدید والدین» ارتباط معنا داری با سطح رشد یافتگی نداشتند). همچنین همبستگی «حرمت خود» با گزارشهای فرد در باره خویشن و نیز ساخت خانواده گی او مشاهده شده است. حرمت - خود بالا با اعتماد به افراد دیگر، مشارکت فعال اجتماعی و احتمال انتخاب شدن به عنوان رهبر همبستگی داشت و در نوجوانانیکه نمرات پایین در رهبری و مسوولیت به دست آوردند ساخت خانواده گی مشابهی مبنی بر «لاقیدی و طرد والدینی» به چشم می خورد. اجزای دوبعد مهمی که با رشد یافتگی همبستگی مثبت و قوی داشتند عبارت اند از:

۱. اعتماد و پذیرش متقابل بین کودک و والدینش

- والدين كودك را همان طوري كه هست مي پذيرد و به او محبت زياد مي كنند و وي را مورد ستايش زياد قرار مي دهند.
- والدين به قضاوتهاي كودك اعتماد مي كنند و درمورد نظارت از نزديك پافشاري نمي كنند.
- كودك براي بحث كردن با والدينش احساس آزادي مي كنند.
- والدين به كودك براي ايجاد دوستيها و نيز استقبال و پذيرش دوستانش جرئت مي دهند.
- روابط بين والدين صميمانه و سازگار است.
- ۲. استحكام زنده گي خانواده گي
- منظم بودن جريان عادي وقايع روز مره.
- قابل پيش بيني بودن شيوه هاي مهار كردن توسط والدين، از نظر ماهيت و زمان.
- شركت و همبستگي اعضاي خانواده در فعاليتهايي كه سهم آنهاست (پيك و هواپيگري از ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰ نقل از بالبي، ۱۹۷۳).

ب) سبكهاي دلبستگي

از چشم انداز تحولي، كيفيت و دل بستگي افراد در نوجواني نقش مهمي در تعيين درجه آسيب پذيري آنان براي ايجاد آسيبهاي روانشناختي در طول زنده گي محسوب مي شوند (بالبي، ۱۹۸۸ نقل از تروسپي، ماساروني و كاززولارو، ۲۰۰۵).

زيبور، لاتزر، كنتي و باچار (۲۰۰۵) ارتباط ميان سبك دلبستگي با تمايل براي مرگ درميان بيماران داراي اختلال تغذيه را بررسي كردند. در اين پژوهش يك گروه ۳۴ نفري از بيماران روان بي اشتها با ۳۴ نفر از بيماران داراي پر خوري عصبي با يك گروه گواه ۳۷ نفر كه از نظر سن، جنس و موقعيت اجتماعي همتا سازي شده بودند، مقايسه گرديدند. نتايج نشان داد بيماراني كه نمرات بالاتري در مقياس دلبستگي نا ايمن به دست آوردند تمايل كمترى به ادامه زنده گي و تنفر بالايي از آن، نسبت به گروه گواه داشتند.

درمورد تأثير خانواده (فقر، ويژه گي هاي خانواده گي وغيره) در بزهكاري و رفتار انحراف آميز نوجوانان پژوهشها نشان مي دهند كه فقر خانواده گي مانع فرايند هاي خانواده گي مهار اجتماعي غير رسمي شده و احتمال بزهكاري را در جوانان افزايش مي دهد؛ و واسطه اثرات فقر و عوامل ساختني ديگر بر بزهكار سه امر مي باشند: (۱) جابجايي، تهديد، انضباط، (۲) نظارت كم (۳) دلبستگي والدين- كودك ضعيف (شاو وبل، ۱۹۹۳). مجي در بررسي «الگو هاي عملي عاطفه بين - فردي اجتماعي شدن هيچان» به ايجاد انسجام بين پژوهشهاي مبتني بر نظريه دلبستگي و نظريه عاطفه پرداخته و اساس ساخت هر كدام از حيطه هاي دلبستگي و عاطفه را مورد بازنگري قرار داده است. وي به اين نتيجه دست يافت كه سبك دلبستگي والديني يك منبع مهم تنوع سبكهاي تنظيم هيچان والدين را تشكيل مي دهد، اعم از اينكه سبكهاي آنها خوب تنظيم شده باشند، يا حالت باز دارندگي

یا افزایش دهنده داشته باشند، در پردازش اطلاعات والدین مرتبط باعاطفه خطا وجود داشته باشد. اثر والدین بر تنظیم هیجان کودکان نسبتاً "زود درزنده گی شروع میشود (مجبی، ۱۹۹۹). بین طبقه بندی دلبستگی (که معمولاً" در ۱۲-۱۸ ماهگی مشخص شده اند) وتعدادی از متغیرها روابط معنا دار مشاهده شده اند. برای مثال: دلبستگی امینی بخش با بازی اکتشافی، دامنه توجه وسیع تر ومحبت بشتر درطی بازی آزاد، استقلال عمل در حل مشکل، جامعه طلبی نسبت به بزرگان نا آشنا، باز بودن وارتباط مؤثر بین کودکان و والدین، سطوح پائین اغتشاش ونیاز کمتر به انطباط وفروانی بشتر تعاملهای جورشده مثبت تر در طی بازی اجتماعی رابطه داشته داشت (فنی ونولر، ۱۹۹۶). همچنین اعتبار پیش بین طبقه بند یهای دلبستگی توسط مطالعه های طولی تحول اجتماعی وهیجانی درطی دوره قبل از مکتب ودوره ابتدایی مورد حمایت قرار گرفت. دلبستگی ایمنی بخش باجنبه های کنشوری اجتماعی در دوره قبل ابتدایی، مشتمل بر عاطفه، همدلی، پذیرش، روابط دوستانه تر در پنج سالگی واطهار محبت بین والدین وكودکان در شش سالگی به صورت آسان ونزدیک، رابطه داشت (فنی ونولر، ۱۹۹۶)؛ اما نوزادانی که روابط اجتنابگرانه یا مقاومت کننده با والدینشان دارند مستعد داشتن سطوح بالای تضاد ورزی در دو سالگی ورفتار اغتشاش گرانه سه یا چهار سالگی می شوند. در مقابل، رفتار اغتشاش گرانه درطی سالهای انتقال به مکتب (سنین ۵-۷ سالگی) کودک را در مرض خطر مشکلات رفتاری مفرط تر واختلالهای یادگیری تداوم اجتنابگیری نوزاد است ولی به نظر می رسد که مشکلات اولیه ممکن است یک الگوی تحول سازش نایافته را توسط شکل دادن به تغییرات سازش نایافتگی درطول زمان، استقرار بخشد (آلوی، ۱۹۹۹). درمورد روابط مادر- کودک پژوهش نشان داده است که مادر پاسخ دهنده به نیاز های کودک سبب کاهش نگرانی وی درطی دوره های جدایی می شود. اما وقتی نیاز های حیاتی مادر افزایش می یابد ومقابله اش با مسائل زیاد می شود اثرات زیان آور کوتاه مدت وبلند مدت (هردویشان) ممکن است ایجاد شوند به ویژه وقتی محیط غیر قابل پیش بینی باشد مادران کمتر قادر به نگهداری فرزندانشان هستند.

ضربه گیر- تنیدگی، از مکانیزمهای مقابله ای مادرانه است که می تواند یک ارتباط دلبستگی پایدار راحفظ کند واجازه تحول را به نوزاد بهنچار بدهد. وقتی این مکانیزمهای مقابله ناکافی باشند، نوزاد ممکن است اختلالی نظیر افسرده گی یا اختلالهای پنهانی بیشتری مانند کاهش جامعه وکم جرئی را آشکار سازد. اثرات بلند مدت ممکن است حد اقل تاحدی در رشد عصبی نظامهای سروتونرژیک ونورآدر نرژیک ایجاد کنند (روزنبلوم، آندریوس)؛ همچنین پژوهش مالینکروود (۱۹۹۲) نشان داده است فقر روابط والدینی در کودکی وپائین بودن حمایتهای اجتماعی به کمبود صلاحیت ها اجتماعی بزرگسالان منتهی می شود؛ روابط والدینی با خود- کارآمدی ومراقبت ویژه باخود- کارآمدی اجتماعی رابطه مثبت داشتند. از سوی دیگر بیشتر پژوهشها نشان داده اند که مصرف داروهای

روانگردان (الکول آرام بخشها دارو های مسکن) در جریان حاملگی منجر به تغییرات رفتاری مشتمل بر تغییر رد میزان جامعه طلبی، دلبستگی نوزادان به مادرانشان، فعالیت بازی، پر خاشگری، و حالت تدافعی می شود (پوشی والوف و کوزنکووا، ۱۹۸۹). خلاصه:

فرآیند اجتماعی شدن و تأثیر دوسویه فرد و محیط وی بسیار زود آغاز می شود؛ پایه این جریان در روابط آغازین مادر و کودک و سبک دلبستگی کودک به والدین خود قرار دارد سبک دلبستگی ایمنی بخش در رابطه با مادر منجر به تحول رفتار های اجتماعی مثبت بعدی کودک در وهله های مختلف تحولی تا بزرگسالی میشود و سبکهای نا ایمن دلبستگی (اضطرابی- دوسوگرا- اجتنابی) به ایجاد رفتار های اجتماعی نابهنجار (نظیر پر خاشگری، کمرویی و عصیانگری) منجر می شوند. بنابراین خانواده به عنوان یک نظام و مادر به عنوان اولین شخص معنا دار در زنده گی کودک در شکل دهی رفتارهای اجتماعی فرد نقش اساسی را ایفا می کند. در فرایند اجتماعی شدن که لازمه آن «همانسازی» و خروج از «خودمیان بینی» یعنی رفتار میان واگرا یانه کودک است افزون بر خانواده (به تدریج و در طی تحول او) همسالان، بازی و جامعه در نیمه دوم کودکی مؤثرند به گونه ای که وقتی کودک به حد نوجوانی می رسد سه پایگاه اجتماعی یعنی خانواده، گروه همسالان و نهاد های گسترده تری مانند مکتب را تجربه کرده و ویژه گیهای شخصیت و تحول اجتماعی نوجوانان عمدتاً مبتنی بر چگونگی فرایند اجتماعی شدن و تجربه های پیشین اوست (پاکدامن ۱۳۸۰).

نوجوانی به بررسی مجدد و توحید دوباره همسان سازیهای دوره کودکی می پردازد، مفهوم «خود» را در چهار جوب ظرفیتهای فراینده شناختی، ارزشهای اخلاقی، امکانات کار، عشق و بازی بازنگری می کند. شکل گیری این مفهوم در نوجوانان مستلزم رها کردن ادراک آئینه خویشتن یعنی دیدن خود به منزله انعکاس والدین، همسالان یا معلمان- به سود یک هویت مستقل تر و فردی تراست که ارزشهای استقلال و فردیت را با تعامل و تعاون اجتماعی پیوند می دهد (دادستان و همکاران، ۱۳۸۱). از اینجاست که یک محیط رقابت آمیز و حمایت کننده می تواند دستیابی نوجوانان را به منزله یک بزرگسال متعادل و خوشبخت فراهم سازد (دادستان، ۱۳۷۸).

منابع:

- ۱- پاکدامن، ش. (۱۳۸۰)، بررسی ارتباط بین دلبستگی و جامعه طلبی در نوجوانی، پایان نامه دکترای روانشناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- ۲- دادستان، پ (۱۳۷۸)، «نقش تعامل اجتماعی در تحقق آرمان های گروهی» همایش راه های تفوق مصالح جمعی بر منابع فردی، دانشگاه تربیت معلم.
- ۳- منصور، م. (۱۳۶۹)، احساس کهنتری، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۴- منصور، م. و پ. دادستان (۱۳۷۴)، دیدگاه پیازه درگستره تحول رانی، تهران: بعثت.

محمد اکرم وفادار

د امید گلونه

پرېږده چې پسرلی شي د امید غوټۍ گلونه شي
 پرېږده چې صحرا د گران وطن مې ټول لعلونه شي
 پرېږده چې د سولې مرغان لوړ شانته پرواز وکړي
 پرېږده چې پوره يې په زرگي ټول ارمانونه شي
 پرېږده چې ريبار پيغام د سولې په تلوار رواړي
 پرېږده چې په سوله کې هر خوا مو اتښونه شي
 پرېږده چې دې خو ورځې دنيا کې زنده گې وکړي
 پرېږده چې هر خوا لاړشي تازه يې پرې روحونه شي
 پرېږده چې ټول يو شي د خوښۍ لاسونه ورکاندي
 پرېږده چې رښتيا په خوشحالي خوشحاله زړونه شي
 پرېږده چې سمسور موډا امید په سرو گلونو کې
 پرېږده چې رالوی شي ټول گلان مو چمنونه شي
 گل به شي بوستان به شي د جنگ تېغ راټول به شي
 هر لور ته خواره به بیا د سولې آوازونه شي

عقاب

خلیل الله خلیلی

ای که ما را گردش چشم عقاب آموختی!
دیدۀ بیدار خود را از چه خواب آموختی؟
شام جمعۀه را نمودی از فروغ فیض، روز
تیره شب را روز کردن، ز آفتاب آموختی
خفتگان را با صریر شعله انگیز قلم
صد تکان دادی و چندین انقلاب آموختی
گردن احرار در یوغ اسارت بود خم
بند بگسستن به مردم از رقاب، آموختی
زندگی - گفتی - خط فاصل بود با بندگی
این دلیل قاطع از فصل الخطاب آموختی
هرسؤالی را که مشکل بود بر عقل سلیم،
از دبستان دل آن را صد جواب آموختی
با رموز بیخودی، راز خودی آمیختی
مشت خاک مرده را رفتار آب آموختی
کاروان در راه و منزل دور و دشمن در کمین
رهروان شرق را درس شتاب آموختی
عقل را ره، شوق را جان، قلب را ذوق حضور
این به در وا ماندگان را فتح باب آموختی
خواجه را گفتی ننوشد بعد ازین خون فقیر
بینوا را راه و رسم اعتصاب آموختی
آه از آن ملت که باشد یأس در راهش حجاب
ای امید قوم! تو رفع حجاب آموختی
مولوی در گوش جاننت گفت رازی بس بزرگ
زان معلّم معنی ام الکتاب آموختی
ملت توحید را از مکر دنیای فرنگ
حرف حرف و فصل فصل و باب باب آموختی
در کهن تاریخ شرق انگیزشی شور نوین
شوکت پارینه را عهد شباب آموختی

د سرمؤلف مرستيال استاذ عنايت الله عادل

معاملات

اقرار

اسلامي شريعت او عقل دواړو د انسان وينا ته ارزښت ورکړی او هر انسان په خپل اقرار نيول کيږي.

که ازاد، بالغ او عاقل انسان په معلوم يا مجهول حق باندې اقرار وکړي نو ادا کول يې ورباندې لازم دي او ورته به ويل کيږي چې د مجهول وضاحت وکړه! که يې وضاحت ونه کړ حاکم به يې په وضاحت کولو مجبوروي.

که يې وويل: د فلاني پر ما باندې يو شی دی، نو پرې لازم دي چې ارزښت لرونکی شی وښيي، که مقررله د ښودل شوې اندازې څخه د زيات شي دعوه کوله نو خبره د اقرار کوونکي معتبره ده د قسم سره.

که يې وويل: د هغه پر ما ملل دی. نو د وضاحت لپاره به همده ته مراجعه کيږي او په لږ او ډېر کې يې خبره منل کيږي. که يې وويل: د هغه پر ما ستر ملل دی، له دوه سوو درهمو څخه په کمو کې نه منل کيږي او که يې وويل: ډېرې پيسې دي. له لسو څخه په کمو درهمو کې يې خبره نه قبليري. که يې وويل: درهمونه دي. نو درې درهمه دي مگر دا چې د زياتو بيان وکړي.

که يې وويل: دومره، دومره درهمه دي. له يوولسو څخه په کمو کې يې خبره نه منل کيږي. او که يې وويل: دومره او دومره درهمه دي. له يو ويشو څخه په کمو کې يې خبره نه منل کيږي. که يې وويل: د هغه پر ما باندې دي يا د هغه زما لوري ته دي، نو په پور يې اقرار وکړ، خو که وېي ويل: زما سره دي، نو دا په امانت اقرار دی.

که يو شخص ورته وويل: زما پر تا زر دي او ده (ورته په ځواب کې) وويل: ويې تله، يا کره يې معلومې کړه، يا نېټه يې راکړه، او يا درمې کړې، نو دا اقرار دی.

که چا د نېټې په پور اقرار وکړ، مقررله په پور کې رېښتیني وباله خو په نېټه کې يې دروغجن وباله، نو سملاسي دين ورباندې لازم دی او په نېټه کې به مقررله ته قسم ورکول کيږي.

شرح : د اقرار تعريف: په خپل ځان باندې د بل چا د حق څخه خبر ورکولو ته اقرار ويل کيږي.

مقرر: هغه څوک چې په خپل ځان باندې د بل چا له حق څخه خبر ورکوي.

مقررله: هغه چا ته ويل کيږي چې مقر يې حق په ځان باندې مني.

مقربه: هغه حق چې مقر ورباندې اقرار کړی وي.

د مقرر شرطونه: د مقرر (اقرار کوونکي) لپاره دا شرط ده چې هغه به ازاد انسان وي، په مالي مسايلو کې چې زيان يې بادار ته اوږي د مريي اقرار صحيح نه دی. خو که مريی ماذون و اقرار يې منل کيږي، همدا راز که مريی د چا پر حق اقرار وکړي نو له ازادۍ وروسته به يې ادا کوي. د کوچني اقرار هم صحيح نه دی مگر دا چې اجازه ورته شوې وي. همدا راز د ليوني اقرار هم د منلو وړ نه دی.

مقرر، به مجهول حقونه روښانوي او که يې انکار وکړ قاضي به يې دې ته اړباسي چې روښانه يې کړي. په اقرار کې دا هم شرط ده چې مقررله، د مقرر اقرار ومني. د مجهول اقرار د روښانولو لپاره ضروري ده چې داسې شی وښيي چې ارزښت ولري. که د مقرر او مقررله تر منځ د مقربه په اندازه کې اختلاف و نو د مقرر خبر د قسم سره معتبره ده.

د اقرار ټکي: ځينې داسې ټکي شته چې کچه يې پوره معلومه نه ده. د فقهي علماوو د داسې ټکو اندازې ټاکلي، د بېلگې په ډول که مقرر په (ستر مامل) اقرار وکړي نو له دوه سوه درهمو به کم نه وي، ځکه دوه سوه درهمه هغه اندازه ده چې شخص پرې غني گرځي. په همدې دليل که څوک ووايي چې پر ما د فلاني ډېرې پيسې دي، د يارانو په نظر کم تر کمه دوه سوه درهمه پرې لازميږي، خو امام صاحب وايي چې لس درهمه پرې لازميږي، ځکه چې د دراهمو ټکی يوازې د لسو پورې د عدد تمميز راځي. له (کذا، کذا درهمه: دومره، دومره درهمه) څخه به کم تر کمه يوولس اخيستل کيږي ځکه دوه داسې مجهول عددونه يې ذکر کړي چې په منځ کې يې د عطف حرف نشته، او د دې تمميز کم تر کمه يوولس راځي. همدا راز له (کذا و کذا درهمه: دومره او دومره درهمه) څخه به کم تر کمه يوويشت اخيستل کيږي، ځکه دوه داسې عددونه يې ذکر کړي چې په منځ کې يې د عطف حرف دی، او د دې تمميز کم تر کمه يوويشت راځي.

(علي: پر ما باندې) ټکی په عربي کې د لازمولو لپاره کارول کيږي، که په اقرار کې وکارول شي نو د پور په معنا به وي، خو که په اقرار کې د (عندي او معي: زما سره) ټکی وکارول شي چې د لازمولو لپاره نه دی، نو د امانت معنا افاده کوي.

د اقرار ټکي

پوهيرو چې اقرار په ډول ډول جملو رامنځه کېدای شي. جملې او ټکي د اقرار په ثبوت کې مهم رول لري، له همدې امله علماوو د اقرار جملو ته پاملرنه کړې، که چا اقرار وکړ او په متصله استننا يې لږ يا ډېر ورڅخه استننا کړل نو استننا يې صحيح او پاتې به ورکوي، خو که ټول يې استننا کړل نو اقرار يې صحيح او استننا يې باطله ده.

که يې وويل: د هغه پر ما سل درهمه دي مگر يو دينار نه، يا يوه پيمانه غنم نه. دا سپری به د يو دينار يا يوې پيمانې غنمو د قيمت په اندازه له سلو درهمو څخه کم ورکوي. که چا وويل: د هغه پر ما سل او يو درهم دی، نو ټول درهم دي. که يې وويل: سل او يوه جوړه جامې دي، نو پر ده يوه جوړه جامې دي او د سلو د وضاحت لپاره به له هغه پوښتنه کيږي.

که چا پر يو حق د اقرار کولو پسې متصل (ان شاء الله) وويل، اقرار پرې نه لازميږي.

که چا اقرار وکړ خو خیار يې ځان ته ثابت کړ نو اقرار يې صحيح او خیار يې باطل دی.

که چا په کور اقرار وکړ خو ودانۍ يې د ځان لپاره استننا کړه نو کور او ودانۍ دواړه د مقررله حق دی. که داسې يې وويل: د دې کور ودانۍ زما او انگړ (حويلي) يې د فلاني ده نو خبره يې منل کيږي.

که چا په لوقي کې په خرما باندې د غضب اقرار وکړ، خرما او لوښی دواړه پرې لازميږي. که چا په غوجل کې په څاروي اقرار وکړ نو يوازې څاروی پرې لازميږي. که يې داسې وويل: په دستمال کې مې جامې غضب کړې نو دواړه پرې لازميږي او که يې وويل: له هغه مې په جامو کې جامې غضب کړې، دواړه پرې لازميږي، او که داسې يې وويل: د هغه پر ما باندې يوه جوړه جامې په لسو جوړو کې دي. د امام ابوحنيفه او امام ابويوسف په نزد يوه جوړه جامې ورباندې دي، خو امام محمد وايي: يوولس جوړه جامې ورباندې دي.

چا چې د جامو په غضب کولو اقرار وکړ او عيجه جامه يې د سپارلو لپاره راوړه نو خبره يې د قسم سره معتبره ده، همدا راز که په دواړو يې اقرار وکړ او وېل: هغه کوټه دي.

که يې وويل: پر ما پنځه په پنځو کې دي او مقصد يې ضرب وو نو يوازې پنځه پرې لازميږي او که يې وويل: زما مقصد پنځه جمع پنځه وو، لس پرې لازميږي.

شرح: په اقرار کې د استننا بيان: استننا په دوه ډوله ده چې يوې ته تعطيلي (خندوونکې) او بلې ته تحصيلي (حاصلوونکې) استننا وايي. دا دواړه استنناگانې هغه مهال صحيح دي چې د خبرې سره متصلې ذکر شي.

تعطيلي استننا: د بېلگې په ډول يو څوک ووايي: ستا پر ما سل افغانۍ دي انشاءالله. په دې مثال کې د (ان شاءالله) له ټکي سره ټول اقرار وځنډېده او داسې دی لکه چې له سره اقرار نه وي شوی، ځکه نو هغه اقرار چې تعطيلي استننا پکې وي په مقرر هېڅ شی نه لازميږي.

تحصيلي استثنا: دې ته وايي چې د ويل شوې جملې له حکم څخه د استثنا په ټکو (الا، غير او سوی) ځنې شيان وويستل شي، لکه (له علي مائتة درهم إلا درهم) د هغه پر ما سل درهمه دي مگر يو درهم نه. د دې استثنا په نتيجه کې که د حکم لاندې ډېر شيان پاتې شي او که لږ، استثنا صحيح بلل کيږي، البته که د ويل شوې جملې ټول شيان بېرته استثنا شي لکه (د هغه پر ما سل افغاني دی مگر سل نه) نو دا استثنا باطله ده او په مقر باندې ټول شيان لازميږي ځکه چې دا استثنا نه، بلکې رجوع (له اقرار څخه گرځېدل) بلل کيږي او له اقرار څخه گرځېدل شرعاً باطل دي.

اقرار او خيار: که څوک د يو مال په اخيستلو اقرار وکړي او ورسره دا هم ووايي چې ده ته پکې خيار هم شته نو اقرار يې صحيح او خيار يې باطل دی، ځکه چې خيار د فسخي لپاره وي او اقرار نه فسخه کيږي.

مسئله: که څوک د چا لپاره په کور اقرار وکړي نو ودانۍ ورڅخه نه شي استثنا کولای ځکه چې ودانۍ په طبيعي ډول په کور کې شامله وي، البته که چا ته په ودانۍ اقرار وکړي او انگړ ورڅخه استثنا کړي صحيح ده، يعنې ودانۍ او د ودانۍ لاندې ځکه د مقر له حق گرځي او انگړ د مقر په ملکيت کې پاتې کيږي.

مسئله: که څوک په يو شي کې د بل شي د غصب اقرار وکړي او لومړی شی د دوهم لپاره ظرف وي نو دواړه پرې لازميږي، خو که له يوه شي څخه د بل شي د غلا کولو اقرار وکړي نو يوازې دوهم شی پرې لازميږي که څه هم لومړی ظرف وي، ځکه د (من) کلمه د رابللو معنا لري. په دې اړه په متن کې راغلي مسئلې په همدې بنسټ ولاړې دي، البته په غوجل کې د څاروي په غصب کولو باندې په اقرار کولو ځکه يوازې څاروي لازميږي چې غوجل له ځمکې څخه عبارت ده او غصب يې ممکن نه دی.

د اقرار جملې: که (مقر) وويل: د هغه پر ما باندې له يوه درهم څخه تر لسو پورې دي نو د امام ابوحنيفه په نزد نهه درهمه پرې لازميږي (يعنې) له ابتدا (يوه) څخه تر نهو شمېرې پکې داخلې دي او غايه (لس) پکې داخله نه ده. امام ابويوسف او امام محمد وايي: لس پوره پرې لازميږي.

که (مقر) وويل: د هغه پر ما باندې د هغه مريي له درکه چې ورڅخه مې اخيستی خو قبض کړی مې نه دی، زر درهمه دي، که يې مريي تعيين کړ نو مقر له ته به وويل شي: که دې خوښه وي نو مريی وسپاره او زر درهمه واخله او که مريی نه سپارې نو د هيڅ شي حقدار نه يې.

که مقر وويل: د هغه پر ما د مريي د قيمت له درکه زر دي او مريی يې تعيين نه کړ، نو د امام ابوحنيفه په نظر زر درهمه پرې لازم دي، خو که داسې يې وويل: د هغه پر ما باندې د

دغه مريي د قيمت له درکه زر دي، نو زر تر هغې نه لازميږي چې مريي تر لاسه نه کړي. که يې مريي ورتسلیم کړ نو زر پرې لازمي او که يې مريي تسليم نه کړ نو نه لازميږي. که يې وويل: د هغه پر ماباندې زر دي د شرابو يا د خور د قيمت له درکه. په دې اقرار کې زر درهمه پرې لازميږي او د شرابو او خور تفسير يې نه منل کيږي. که مقرر وويل: د هغه پر ما د مال د قيمت له درکه زر درهمه کوټه پيسې دي خو مقررله وويل چې روغې پيسې دي. په دې صورت کې د امام ابوحنيفه په نظر روغې پيسې پرې لازميږي.

که مقرر د چا لپاره په څو اقرار وکړ نو حلقه او غمی دواړه پرې لازميږي. که چا په توره اقرار وکړ نو تبخ، لاسکي او گردنی ټول پرې لازم دي. که پر ډولي يې اقرار وکړ نو ډاگې او ټوکر دواړه پرې لازميږي.

شرح: مسئله: که اقرار کوونکی ووايي: د هغه پر ماباندې د هغه مريي له درکه چې ورڅخه مې اخيستی خو قبض کړی مې نه دی، زر درهمه دي. په دې مسئله کې دوه صورتونه دي:

۱. که مقرر مريي تعين کړ نو خوښه د مقررله ده چې مريي سپاري او زر درهمه اخلي او که انکار کوي او د مريي له سپارلو ډډه کوي، يعنې په دې صورت کې د مريي له سپارلو پرته پر مقرر زر درهمه نه لازميږي.

۲. که مقرر مريي تعين نه کړ نو په دې صورت که مقررله د مريي له سپارلو انکار وکړي هم پر مقرر زر درهمه لازميږي، ځکه د مقرر د اقرار له مخې په هغه باندې زر درهمه لازم شول، له دې وروسته دا خبره چې (ما قبض کړی نه دی) له اقرار څخه رجوع گڼل کيږي او له اقرار څخه رجوع کول شرعا باطل دي، البته د امام ابويوسف او امام محمد په نظر که د نه قبض کېدلو خبره يې متصله وکړه نو د مريي له ترلاسه کولو پرته پرې زر درهمه نه لازميږي خو که د نه قبض کېدو خبره يې متصله ونه کړه نو زر درهمه پرې لازم دي.

مسئله: په دې اقرار کې (چې پر ما باندې د هغه زر درهمه دي د خور يا د شرابو د قيمت له درکه) هم پر مقرر زر درهمه لازم دي. که څه هم خور او شراب په شريعت کې هيڅ مالي ارزښت نه لري او له دې درکه پر چا مال نه لازميږي خو څرنگه چې مقرر لومړی په دې اقرار (پر ما باندې د هغه زر درهمه دي) پر خپل ځان زر درهمه لازم کړي او ورپسې د خور او شرابو خبره ځکه د منلو وړ نه ده چې دا وينا په حقيقت کې له اقرار څخه د رجوع په معنا ده او له اقرار څخه رجوع کول شرعا باطل دي.

په همدې ډول که د مال د قيمت له درکه په زرو درهمو اقرار وکړي او ورپسې ووايي چې زر درهمه کوټه دي، خو مقررله ووايي چې روغې پيسې دي. په دې صورت کې هم ځکه روغې پيسې لازميږي چې عموماً راکړه ورکړه په روغو پيسو کيږي، کله چې څوک په

پيسو اقرار وکړي او بيا وايي چې کوټه پيسې دي نو دا هم له اقرار څخه يو ډول رجوع ده چې شرعا د منلو وړ نه ده.

په گوته اقرار کول: که څوک د چا لپاره په گوته اقرار وکړي نو حلقه او غمی دواړه پرې لازميږي ځکه چې په عرف او رواج کې گوته حلقې او غمي دواړو ته ويل کيږي، لنډه دا چې دې مثال ته ورته هغه شيان چې د کوم نوم لاندې راځي، د هغه نوم د اخيستلو په مهال په اقرار کې داخلېږي، لکه د پوښ او گردنې داخلېدل په توره کې او د لرگو او ټوکر داخلېدل په ډولۍ کې.

حمل ته اقرار او په مرض کې اقرار: د مرگونې ناروغۍ په حالت کې په کوم شي باندې د چا لپاره اقرار کول په شريعت کې ځانگړي حکمونه لري، همدا راز حمل ته اقرار کول هم يوه مهمه موضوع ده.

که (مقر) وويل: د فلانۍ د حمل پر ما باندې زر روپۍ دي. که داسې يې وويل چې فلاني ورته وصيت کړی يا يې پلار مړ شوی، د پلار ميراث يې دی نو اقرار يې صحيح دی، خو که اقرار يې مهم (گونگ) و نو د امام ابويوسف په نزد صحيح نه دی. که د مېرې په حمل يې د چا لپاره اقرار وکړ نو اقرار يې صحيح او ادا کول يې ورباندې لازم دي.

که چا په مرض موت کې په پورونو اقرار وکړ خو په هغه باندې د روغتيا د مهال پورونه هم وو او د مرض موت د مهال نور پورونه هم وو چې سبب يې معلوم و. په دې حالت کې د روغتيا د مهال پورونه او د معلومو سببونو پورونه په نورو وړاندې دي. کله چې دا پورونه ادا شي او څه ترې پاتې شي نو دا به په هغه څه کې (ورکول کيږي) چې په مرض کې يې ورباندې اقرار کړی. خو که د روغتيا د مهال پورونه ورباندې نه وو نو اقرار يې صحيح او د مقرله حق په ورته وو مقدم دی.

وارث ته د مريض اقرار باطل دی مگر دا چې نور وارثان يې تصديق وکړي. چا چې پردي ته په مرض موت کې اقرار وکړ او بيا يې وويل: هغه زما زوی دی، نو نسب يې ثابت او اقرار يې باطل دی. که پردۍ ښځې ته يې اقرار وکړ بيا يې هغه په نکاح کړه نو اقرار يې نه باطلېږي.

که چا خپله ښځه په مرض موت کې په درېو طلاقو، طلاقه کړه، بيا يې ورته په پور اقرار وکړ او مړ شو، دې ښځې ته به له پور او ميراث څخه هر يو چې کم و ورکول کيږي.

شرح: حمل ته اقرار: حمل ته اقرار کول صحيح دي په دې شرط چې په اقرار کې داسې معقول سبب ذکر وي چې په هغې سره حمل ته مال انتقالېدای شي، د بېلگې په ډول مقر ووايي چې د دې حمل په ما باندې د حامد د وصيت له درکه چې دې حمل ته يې کړی و

زر افغانی دي چې د وصیت نوموړې زر افغانی ما مصرف کړي دي، یا داسې ووايي: د دې حمل پر ما باندې د ده د مړ شوي پلار د پور له درکه زر افغانی دي چې هغه افغانی ده په میراث خپلې کړي.

که چېرې پر مال د اقرار سبب معلوم نه وي لکه د دې حمل پر ما باندې زر افغانی دي، یا داسې سبب وښيي چې معقول نه وي، د بېلګې په ډول مقر ووايي: د دې حمل پر ما باندې د پور له درکه زر افغانی دي، یا د دې حمل پر ما باندې د موټر له درکه چې ورڅخه مې په بیه اخیستی زر افغانی دي، نو اقرار باطل دی.

د وینزې، مېرې، غوا او داسې نورو په حمل باندې د بل چا لپاره اقرار صحیح دی، که څه هم حمل مجهول دی خو لکه چې پخوا مو ويلي وو په مجهول حق باندې هم اقرار صحیح دی. یاده دې وي چې حمل ته هغه مهال اقرار صحیح دی چې حمل موجود وي، که د اقرار پر مهال حمل موجود نه و نو اقرار باطل دی.

مرګونې ناروغي (مرض موت): هغې ناروغتیا ته ویل کیږي چې د مرګ وېره پکې غالبه وي که څه هم ناروغ پکې بستري نه وي.

په مرض موت کې په پورونو اقرار: که څوک په مرګونې ناروغۍ کې په پور اقرار وکړي نو اقرار یې صحیح او د پورونو ادا کول ورباندې لازم دي، البته د دوو ډولو پورونو ادا کول په دې اقرار باندې مقدم دي چې په لاندې ډول دي:

۱. د روغتیا په مهال اخیستل شوي پورونه.
 ۲. د مرګونې ناروغۍ د مهال هغه پورونه چې سبب یې معلوم وي، د بېلګې په ډول د درملو لپاره اخیستل شوي پورونه چې حق یې د مقر له اقرار پرته هم معلوم او ثابت دی.
- که د پورتنیو پورونو له ادا کولو وروسته مال پاتې و نو د مرض د مهال په اقرار کې یې ورکول د وارثانو په حق مقدم دي.
- په مرګونې ناروغۍ کې وارث ته پر مال اقرار باطل دی مګر یوازې هغه مهال صحیح دی چې وارثان یې تصدیق وکړي. په همدې بنسټ که څوک پردي سړي ته اقرار وکړي او وروسته د هغه د زوی والي دعوه وکړي نو نسب یې ثابت او د وارث ګرځېدو له امله یې اقرار باطل دی، خو که چا پردی ښځې ته اقرار وکړ او وروسته یې هغه په نکاح کړه، د وارث ګرځېدو له امله یې د پورتنیو مثال په څېر اقرار نه باطلیږي ځکه مېرمن یې د اقرار په مهال پردی او زوی یې د اقرار په مهال هم وارث و، پردی ته اقرار صحیح او وارث ته اقرار باطل دی.

د پورتنیو احکامو سبب دا دی چې په مرګونې ناروغۍ کې په خپل مال کې د انسان واک راکميري او هغه تصرفات چې په روغتيا کې يې په خپل مال کې کولای شول په مرګونې ناروغۍ کې يې نه شي کولای.

مسئله: که سړی خپلې ښځې ته په مرګونې ناروغۍ کې مغلظ طلاق ورکړي، بيا ورته په پور اقرار وکړي او د ښځې د عدت په حال کې مړ شي. څرنگه چې په دې صورت کې په سړي دا ګومان کيږي چې د خپلې ښځې د حق زياتولو په خاطر يې لومړی هغه طلاقه او بيا يې ورته په پور اقرار کړی نو په دې بنسټ چې د مرګ په ناروغۍ کې د انسان واک راکميري، ښځې ته به له ميراث يا پور څخه هغه حق ورکول کيږي چې کم وي تر څو نور وارثان زيانمن نه شي.

په نسب اقرار: د اقرار له ډولونو څخه يو هم په نسب اقرار کول دي. دا ډول اقرار د فقهي له نظره ځکه مهم دی چې د دې اقرار په ثبوت سره يو شخص د بل په ميراث کې حقدار ګرځي.

چا چې د داسې هلک په زوی والي اقرار وکړ چې نسب يې معلوم نه و او د هغه په څېر هلک د ده په څېر سړي څخه زيږېدای شو او هلک يې هم تصديق وکړ نو نسب يې له ده څخه ثابت او د وارثانو سره په ميراث کې شريک دی که څه هم مقرر دا اقرار په مرض موت کې کړی وي.

د سړي اقرار په مور، پلار، زوی، مېرمنې او بادار باندې صحيح دی. د ښځې اقرار په مور، پلار، مېرمنې او بادار باندې صحيح دی، په زوی باندې يې اقرار صحيح نه دی مګر دا چې مېرمنې تصديق وکړي او يا يې دايه په ولادت ګواهي ورکړي.

چا چې د پلار، مور، زوی، مېرمنې او بادار پرته په بل چا لکه ورور او تره د نسب اقرار وکړ، په (دې) نسب يې اقرار نه منل کيږي. که يې نږدې يا ليرې معلوم خپلوان درلود، د مقرر څخه هغه په ميراث کې مقدم دی، خو که وارث يې نه درلود، مقررله يې د ميراث حقدار دی.

د چا چې پلار مړ شو او په (نسب د) ورور يې اقرار وکړ، د ورور نسب يې نه ثابتيږي خو په ميراث کې ورسره شريکيږي.

شرح : د نسب تعريف: نسب داسې خپلوۍ ته ويل کيږي چې دوه تنه په پلار يا نږدې او لرې نیکه کې يو ځای کړي.

په زوی والي اقرار: که څوک د چا په زوی والي اقرار وکړي نو د زوی د نسب د ثبوت لپاره لاندې شرطونه بايد بشپړ شي:

۱. مقررله به معلوم نسب نه لري.

۲. مقررله به د مقرر څخه په عمر کې دومره کشر وي چې عقلا د هغه ځوی کېدای شي، يعنې که مقرر سړی وي نو مقررله به ورڅخه کم تر کمه دولس نيم کاله کشر وي او که مقرر ښځه وي نو مقررله به ورڅخه کم تر کمه نهه کاله کشر وي. ځکه چې سړی له دولس نيمو کلو وړاندې او ښځه له نهو کلو وړاندې پلار او مور کېدای نه شي.

۳. مقررله به د مقرر دعوه ريښتينې وگڼي. دا خبره هغه وخت شرط ده چې مقررله بالغ وي، که مقررله صغیر وي نو بيا يې تصديق ته اړتيا نشته.

کله چې دا شرطونه بشپړ شي نو نسب ثابتېږي او په ميراث کې شريک گرځي. که د نسب اقرار د مرگونې ناروغۍ په حالت کې وشي هم صحيح دی او د ميراث سبب کيږي ځکه د نسب ثبوت ډېر پخواني وخت ته ورگرځي چې هغه مهال لا مقرر روغ او تصرفات يې بشپړ نافذ وو.

د نسب اقرار چا ته صحيح دی؟

د سړي له خوا لاندې کسانو ته د نسب اقرار صحيح دی:

۱. مور او پلار.

۲. اولادونه.

۳. ښځه.

۴. بادار.

په پورتنیو کسانو باندې د سړي اقرار ځکه صحيح دی چې دوی ته په اقرار کې له مقرر پرته په بل چا باندې د نسب تحميل نه راځي.

همدا راز د ښځې اقرار په مور او پلار، مېړه او بادار باندې ځکه صحيح دی چې په اقرار کې يې له خپل ځان پرته په بل چا باندې د نسب تحميلول نشته. د چا پر زوی والي يې اقرار ځکه صحيح نه دی چې په دې صورت کې پر مېړه د نسب تحميلول راځي. که يې مېړه تصديق وکړي او يا يې دايه (قابله) پر ولادت گواهي ووايي نو اقرار يې صحيح دی.

که چا د داسې شخص په اړه په نسب اقرار وکړ چې نسب يې شرعا نه ثابتېده، نو د مړينې په مهال يې که وارثان نه وو، نوموړي کسان يې په ميراث کې حقدار دي. ځکه په دې صورتونو کې د مقرر په اقرار کې دوه شيان دي، يو د نسب ثبوت او بل د مال انتقالول. څرنگه چې د نسب ثبوت دده په واک کې نه دی په دې بنسټ نسب نه ثابتيږي خو د مال انتقال د مقرر په واک کې دی نو ځکه مقررله په ميراث کې ورسره شريک شمېرل کيږي.

اخځليکونه

ددې موضوع د ليکلو لپاره له لاندې ماخذونو څخه استفاده شوې ده:

۱. قرآن کریم، تنزيل من الرب العلمین او د هغه ځینې تفاسیر.
۲. د احادیثو کتابونه او ځینې شرحې.
۳. الهدایة شرح البدایة، د امام برهان الدین ابوبکر المرغیناني تصنیف.
۴. البحر الرائق د امام ابو البرکات عبدالله بن احمد بن محمد نسفي تصنیف.
۵. بدائع الصنائع د امام محمد بن علي بن محمد بن عبدالله الشوکاني الیمني تصنیف.
۶. الأوزان الشرعیة، د مفتي محمد شفیع تصنیف.
۷. الفقه الاسلامي و أدلته، د دکتور وهبة زحيلي تصنیف.
۸. فقه الزکاة، د دکتور يوسف القرضاوي تصنیف.
۹. الموسوعة الفقهية الكويتية د کویټ د ارشاد، حج او اوقافو د علماوو د ټولگې تصنیف.
۱۰. فتاوی هندیة د لشيخ نظام وجماعة من علماء الهند تصنیف.
۱۱. القاموس الفقهي د سعدي أبو جیب تصنیف.
۱۲. مختار الصحاح د محمد بن أبي بکر بن عبدالقادر الرازي تصنیف.
۱۳. الاختیار لتعلیل المختار د ابن مودود الموصلی تصنیف.
۱۴. البحر الرائق شرح کنز الدقائق د زين الدين ابن نجيم الحنفي تصنیف.
۱۵. تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق
۱۶. فقه السنة د الدکتور محمد ضياء الرحمن الأعظمي تصنیف.
۱۷. الفقه الميسر د صالح بن غانم السدلان تصنیف.
۱۸. مجلة الأحكام العدلية د عثمانی خلافت د دورې د علماوو او فقهاوو څخه د ترکیب شوې ډلې تصنیف.
۱۹. تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق د فخر الدين عثمانی بن علي الزيلعي تصنیف.
۲۰. الفتاوي البزازیة بهامش د محمد ابن البزاز الکردي تصنیف.
۲۱. العناية بشرح الهدایة د محمد بن محمود البابرتي تصنیف.
۲۲. الدر المختار د محمد علاء الدين الحصکفي تصنیف.
۲۳. التعريفات الفقهية د محمد عميم الاحسان المجددي تصنیف.

دستور زبان یعنی چه؟

فلک جنبش زمین آرام ازو یافت

به نام آنکه هستی نام ازو یافت

مطالعهٔ زبان و توجه به ضوابط آن از قدیم الایام مروج بوده؛ اما در اوایل کار در زمینه به شکل مستقل و علمی پی گیری نشده است، بلکه بعضاً از قواعد دستوری یک زبان در ساحةٔ دستوری زبان دیگر استفاده شده؛ اما بررسی ها به صورت علمی آنگاه امکان پیدا کرد که در سده های اخیر زبانشناسی به حیث یک علم جدید به میان آمد که بعد از این مرحله قواعد دستوری زبان مطابق معیار های علمی زبانشناسی تدقیق و توضیح میگردد؛ همچنان زبان دری که در گذشته کاملاً به روش کلاسیک و عنعنوی تهیه، تدقیق و توضیح میگردد، اخیراً از اینکه بخشی از دانش زبانشناسی به حساب می آید موافق به اساسات همین دانش بررسی می شود.

در این بحث مختصری پیرامون علم نحو و بخش های مربوط آن که از تگمیم یا کوچکترین واحد نحوی آغاز شده و واحد های دیگر نحوی مانند: عبارت، گفته، فقره، و بالاخره بزرگترین واحد نحوی یعنی (جمله) مورد بحث و دقت قرار گرفته است.

برای مطالعه و تحقیق بهتر دستور زبان باید شعبه های آن را به درستی تشخیص نماییم، طوریکه میدانیم زبان از ترکیب جمله ها و فقره ها و نیز جمله ها از ترکیب عبارتها و کلمه و مورفیم ها و همچنان کلمه و مورفیم ها از ترتیب و ترکیب اصوات انسانی تشکیل می گردد، همین اصوات، مورفیم ها و کلمه ها و هم عبارت ها و جمله های زبان هر کدام دارای قوانین و ضوابط خاص و مشخص می باشد و جمعاً نظام ساختمان زبان را میسازد؛ پس گفته میتوانیم که: (دستور زبان علميست که نظام ساختمان زبان را مورد بحث قرار می دهد). بدین صورت هرگاه بخواهیم ساختمان زبان را تشریح

کينم در حقيقت ساختمان اصوات ، ساختمان مورفيم ها و کلمه ها و ساختمان عبارات و جمله های آن را تشریح ميکنيم از اين رو مطالعه زبان به شعبه های ذيل تقسيم ميگردد:

- ۱- نظام ساختمان صوتی يا فونولوژی
 - ۲- نظام ساختمان صرفی يا مورفولوژی
 - ۳- نظام ساختمان نحوی يا سنتکس
 - ۴- مطالعه تغيرات فونيمي يا مورفو فونيمکس
 - ۵- مطالعه جنبه های معنوی زبان يا سيمانتيکس
- در جمع عناوين فوق بحث کلی وعمومی بالای نظام ساختمان نحوی نموده و بخش های آن را به معرفی ميگيريم .

Syntax علم نحو يا

يا نظام ساختمان نحوی زبان

تعريف: علم نحو به تشریح وتصريح مجموعه قواعد محدودی که جز دانش غير شعوری گوینده گان واهل زبان می پردازد.پس نحو قواعد محدود را برای نمایاندن و تعيين جمله های زبان مورد توضیح وبحث قرار می دهد ؛ همچنان بالترتيب از نظر عده از نحو اساس دستيابی بر معنی ومفهوم جمله ها می باشد، مطابق به اين نظريه در نحو به مطالعه اهميت بيشتر داده ميشود .

وظيفه علم نحو

چون در علم نحو از انتظام کلمه ها وارتباط آنها که چه گونه عبارات ، گفته ها ، فقره ها وجمله ها را می سازد بررسی و مطالعه می گردد ، پس ميتوان گفت که وظيفه علم نحو تعيين و شرح ساختمانی جمله ها می باشد؛ يعنی علم نحو طريقه ها و اصول تشکيل ساختمان و نظام عبارات ، گفته ها، فقره ها وجمله های یک زبان را مطالعه ميکند.

علم نحو بايد به سوالات ذيل جواب بدهد:

- ۱- کوچکترين اجزای یک جمله کدام ها اند.
- ۲- اين اجزای جمله يعنی (مورفيم ها) چگونه با هم يکجا می شوند تا عبارت ها ، گفته ها، فقره ها وجمله ها ساخته ميشوند، يعنی جمله ها تا آخرين حد بايد تجزيه شوند.
- ۳- پس از آنکه مورفيم ها ی یک جمله را به گروه های مربوط آن تقسيم کرد، لازم است به اين سوال جواب تهيه کنيم ،که آیا اين واحد ها چه نام دارد ، در دستور ها ی کلاسيک وظيفه علم نحو تا اندازه از نظر انداخته شده است؛چنانچه در آنگونه دستور ها بعضاً قواعد وصورت جمله سازی ديگر زبانها بر زبان دری تطبيق شده است .

به گونه مثال تقسیم جمله به اسمیه و فعلیه در زبان دری که این طرز العمل نادر است به خاطری که این طرز العمل از خصوصیات نحوی زبان عربی است ؛ چنانچه (الزید عالم) در این ساختمان فعل وجود ندارد هردو جمله اسم است ؛ اما در دری تنها با در نظر داشت جنبه معنوی (زید دانا است) اسمیه گفته شده است حالانکه با توجه به ساختمان جمله در دری مینگریم که کلمه (است) فعل حال است و شکل ماضی آن (بود) میباشد.

و در برخی از زبان های دیگر نیز بر همین منوال است یعنی جمله بدون جز فعل هم میتواند تشکیل گردد. مثلاً ؛ در زبان روسی این میز (این میز است) آن زن، (آن زن خانه است) مادر خانه (مادر خانه است)

حال به ترتیب از تگمیم شروع نموده و به بحث های مختصر و فشرده پیرامون واحد های نحوی می پردازیم .

تگمیم:

تعریف : تگمیم چنان یک شکل گرامری است که جزء شکل بزرگتر از خود نباشد یا: کوچکتری واحد (با) میباشد. با معنای شکل گرامری تگمیم (Tagmeme) پس گفته میتوانیم که تگمیم کوچکترین واحد غیر قابل انقسام نحوی و یک شکل مستقل با مفهوم دستوری است و ساحت وسیعی را در نحو احتوا میکند .
مثلاً: کلمات در حالت نداء / نجیب!؟ / یا / نجیب شوخ! /

فرق بین تگمیم یا عبارت

در میان اشکال دستوری فوق جزئی وجود دارد که متشکل از گروهی مورفیم هاست دارای رابطه نحوی ؛ اما فاقد معنای گفته می شود. (Phrase) کامل مثلاً : / نجیب شوخ !! اگر منادی واقع نشود عبارت یا

(Phrasee) عبارت :

عبارت مجموعه دو یا چند مورفیم مستقل ونا مستقل است که با یکدیگر رابطه نحوی داشته ؛ اما دارای معنای تام و کامل نباشد ویا: در زبان دری وغالب زبان های دیگر یک دسته مورفیم ها ضمن داشتن روابط نحوی با هم ترکیب می شوند و مجموعاً در محل یک مورفیم واحد قرار می گیرند، این دسته از مورفیم ها عبارت گفته میشوند.

انواع عبارات اسمی در زبان دری

۱- عبارت اسمی

آن است که عنصر عمده و اساسی آن اسم باشد، عبارت اسمی یا در جمله یا در نهاد و یا در گزاره می آید. مثلاً: شهر کابل، کتاب پروین، آشنای پرویز ...

۲- عبارت فعلی

آن است که جزء عمده و اصلی آن فعل باشد، اینگونه عبارت در جمله و همیشه در گزاره می آید از همین جاست که آن را می توان عبارت فعلی گفت چه در غیر آن و مجزا از جمله، عبارت فعلی خود معنای کامل را می رساند، یعنی به تنهایی میتواند جمله باشد. مثلاً: غنوده اند، دیده بودی، آماده باشید.

هسته و وابسته عبارت

در هر عبارتی در زبان دری یکی از اجزاء و عناصر آن در شکل عبارت و در ارتباط آن به دیگر بخش های جمله نقش عمده و اساسی دارد؛ چنانکه اگر آن جزء کشیده شود عبارت مفهوم اصلی خود را از دست می دهد و یا بخش های دیگر جمله ارتباط آن قطع می گردد.

به طور مثال: کتاب خوب

دیده می شود که در این جا کتاب مهمترین عنصر عبارت را تشکیل داده است چه از نگاه معنی در خود عبارت و چه از نگاه ساختمان در صورت قرار گرفتن در جمله، پس کتاب هسته عبارت می شود و هسته مهمترین جزء عبارت است که نقش تمام عبارت را معین میکند. البته باقی قسمت های عبارت به نام وابسته یاد می شود یعنی که وابسته جزء اصلی و اساسی عبارت نبوده پس از به وجود آمدن هسته به آن افزوده می شود و با حذف آن عبارت مفهوم خود را از دست نمی دهد.

وابسته در زبان دری یا قبل از هسته می آید که در این صورت وابسته پیشرو گفته می شود مثلاً: در عبارت های، این کتاب، این همه کتاب ها (این) و (این همه) وابسته ای پیشرو استن و یا وابسته ها بعد از هسته قرار می گیرند که در این صورت وابسته های پیرو نامیده می شوند مثلاً: در عبارت (کتاب خوب، کتاب بسیار خوب) که در این جا (خوب) و (بسیار خوب) عبارت های پیرو نامیده می شوند.

عبارات استوار و نا استوار

عبارت استوار آن است که اجزای سازنده آن معین و تثبیت شده باشد و غالباً به حیث اسم خاص به کار میرود می رود که میتوان به جای یکی از اجزای آن جزء دیگری را به کار برد، چه اگر در برخی از

انواع آن عنصری دیگری جای یکی از اجزاء را بگیرد آنگاه عبارت قوت وزیایی خود ویا حیثیت اسم خاص بودن خود را از دست می دهد ،

مثلاً: در عبارت های معین شده ادبی و استعاری ؛ چه همان شکل معمول ومعروف شده جالب بوده و کاربرد آن مجاز پنداشته میشود. این است مثال های از عبارت های استوار: شهر نو ، جاده میوند ، سر چوک ، جمهوری دموکراتیک آلمان، پوهنجی زبان وادیات، دست بهار ، فصل تابستان ، موسم سرما، بحر منجمد شمالی ، قطب جنوب و نظیر اینها .

و اما عبارت های نا استوار آن است که عناصر سازنده آن معین شده نباشد، بلکه میتوان به جای یکی از اجزای متشکل آن در موارد جدا گانه اجزای دیگری را به کار برد مثلاً می توان گفت : قلم احمد ، خانه اجمل یا تعمیر اجمل ، یا : اطاق ما ، صنف ما ، درسخانه ما ، ویا اتاق درسی ما. و نیز می توان میان اجزای عبارت های نا استوار عناصر دیگری را افزود مثلاً کتاب نجیب ، کتاب های متعلق به نجیب ، کتاب خود نجیب ، کتاب های نجیب صنف شما ، صنف مربوط شما ، صنف درسی شما .

گفته یا قول

گفته گروهی از مورفیم ها و کلمه ها است که هرچند از لحاظ ساختمان جمله نیست ؛ اما به حیث جزء ساختمان بزرگتر هم قرار ندارد، گفته با آهنگ مخصوص ادا شده ، مستقلاً حالات یا مطالب گوناگون را بیان می کند بعضاً گفته را شبه جمله گفته اند.

گفته ها دو نوع اند: بسته ، آزاد: ۱- گفته های بسته : گفته های که به تنهایی می توانند معنای کامل دهند ؛ اما به حیث جزء جمله های همپایه با فقره های ما بعد خود پیوند معنوی دارند. مثلاً: آه (متاسفم) چقدر تنبلی ! آفرین (آفرین بر تو باد) کارت را خوب انجام دادی! ؛ بلی (همین طور است) پول چیزی خوبی است ! افسوس (افسوس میکنم) چه آدم سهل انگاری است ؛ کریم (کریم به تو میگویم) اینجا بیا!

۲- گفته های آزاد

گفته های آزاد عبارت اند از:

۱- واژک های اصوات که به تنهایی ویا با واژه ها و عباراتی پس از خود به حیث جزء گفته می آیند، گفته های آزاد اند. مثلاً: آفرین ! افسوس! آه ! آخ ؛ وای سرم (درد می کند).

۲- واژک های که اصلاً جزءی از جمله بوده ؛ اما در اثر کثرت استعمال ما بقی اجزای آنها حذف شده باشد گفته های آزاد اند. مثال : سلام ! (سلام بر تو باد) خدا نگهدار ! (خدا نگهدارت باد) ؛ اشتهای خوب ! شب بخیر!.....

۳- عبارت های قسمیه که در مورد سوگند به کار میروند غالباً گفته های آزاد اند. مثلاً: به سرت (به سرت سوگند میخورم) ؛ به خدا ! (به خدا قسم می خورم).

۴- عبارت های تمنای شامل این گونه ها اند:

به امید دیدار!

به آرزوی پیروزیهای بیشترتان!

۵- عبارت های عنوانی هم گفته های آزاد اند.

مثلاً دستور زبان دری، علم بدیع، تاریخ ادبیات فارسی ...

(Clause) فقره

فقره ها یکی از واحد های کلی زبان می باشد که دارای ارکان اساسی جمله یعنی نهاد و گزاره بوده ؛ اما از نگاه معنی غالباً با واحد های کلی دیگر در سخن مرتبط می باشند، به سخن دیگر در هر زبان یک شکل منفرد یا یک عبارت ، یا ترکیبی از شکل های با معنی و یا عبارات وجود دارد که معمولاً نقش بزرگترین واحد گفتار را به عهده داشته باشد با واحد های کلی دیگر مرتبط می باشد این واحد سخن فقره گفته می شود. با در نظر داشت نکات بالا ، فقره را این گونه میتوان تعریف کرد: (فقره قسمتی از جمله است که خودش نیز جمله میباشد) در زبان دری به طور کلی دو نوع فقره قابل تشخیص است. فقره های بزرگ ، فقره های کوچک.

فقره های بزرگ

فقره های بزرگ گرچه از نگاه ساختمان کامل اند و دارای ارکان اساسی جمله یعنی نهاد و گزاره می باشند؛ اما همیشه از نظر معنا کامل نیستند بلکه بعضاً به جزء دیگری مرتبط می باشند از آنرو آنها را نمیتوان جمله گفت ، اگر چه برخی از فقره ها ظاهراً از نگاه معنی هم کامل مینمایند ؛ اما وقتی که جزء دیگری مربوط به آنها ذکر گردد آنگاه ناکامل بودن شان روشن می شود مثلاً: فقره (مال از بهر آسایش عمر است) که در نگاه نخست معنای آن کامل است ؛ اما وقتی که متصل به آن گفته شود؛ (نه عمر از بهر گرد کردن مال) آن وقت واضح می شود که قبلاً معنای آن کامل نبوده و محتاج به فقره های دیگر است.

این است مثال های دیگری درین زمینه که فقره های نخست آنها به تنهایی می تواند کامل باشد.

شما وقت تر آمدید ؛ اما او ناوقت تر آمد.

برادرش آواز خوان است او هم آواز میخواند.

او بسیار کوشید لیکن موفق نشد.

او زود زود آمد تا وقت تر برسد.

ما قبلاً در باره فقره های کوچک یا گفته (قول) به صورت کافی سخن گفتیم و به تکرار آن ضرورتی

محسوس نمی شود.

(Sentence) جمله

مقصود از جمله در این جا همان شکل مستقل دستوری است که هم از نگاه ساختمان و هم از نظر معنی کامل میباشد. یعنی منظور جمله کامل است. و آن عبارت از مجموعه از کلمه ها و مورفیم هاست که با یکدیگر رابطه نحوی داشته معنی و مفهوم کاملی را ارایه نماید.

مشخصات عمومی جمله چهار است

۱- آنکه جزء شکل بزرگتر از خود نبوده و مقید نباشد، یعنی در محل مطلقیت بوده و معنای تام و کامل را انتقال دهد .

۲- آنکه قابل تجزیه به واحد های کوچکتر نحوی نباشد اگر تجزیه گردد مفهوم کامل را از دست بدهد .

۳- آنکه میان اجزای تشکیل دهنده اش رابطه نحوی موجود بوده دارای ویژه گی های مشخص عروضی باشد.

۴- آنکه دو جزء یا رکن اساسی جمله را دارا باشد که عبارت از نهاد (مسند الیه) و گزاره (مسند) میباشد گاهی هم تعداد نهاد و گزاره در جمله بیشتر از یکی می باشد.

انواع جمله

چنانچه قبلاً هم گفتیم جمله مجموعه از کلمات است که بر روی هم دارای یک مفهوم تام و کامل باشد جمله چهار نوع است.

جمله خبری، جمله پرسشی، جمله تعجبی، جمله امری.

۱- **جمله خبری** : جمله که خبری را بیان میکند جمله خبری خوانده می شود؛ همچنان جمله خبری شامل دو قسمت اصلی است : یکی نهاد و دیگری گزاره.

مثلاً : جمشید و احمد باهم به باغ می روند.

من و خواهرم هر روز ساعت ۷ صبح به مکتب می رویم .

Stress ۲- فشار

گرچه فشار مخصوص کلمه است ؛ اما از اینکه تغییر محل فشار ثقیل از شکل لفظی که رکنی از جمله می باشد بر شکل دیگر لفظی در آن جمله ، تاثیری در زمینه مفهوم آن وارد می سازد از آنرو در جمله نیز قابل مطالعه و تحقیق است ، اینگونه فشار را فشار نحوی یا منطقی می گویند، البته شدت و خفت صوت در هجاهای کلمه بالحن جمله ارتباط دارد ؛ چنانچه هر مورفیم و کلمه از جمله که بر آن به صورت نسبی فشار ثقیل تر وارد می شود بیشتر مورد نظر گوینده می باشد، یعنی فشار شدید همان شکل لفظی را مؤکد می سازد مثلاً: در جمله (پرویز آمد .)

اگر گوینده فشار ثقیل را بر کلمه یا اسم پرویز وارد سازد چنین می نماید که در این صورت پرویز نظر به آمدنش بیشتر مورد توجه است یعنی از میان کسان دیگر شاید می آمدند تنها (پرویز) آمده است . وهرگاه فشار ثقیل بر کلمه " آمد" واقع گردد آنگاه " آمدن" پرویز نسبت به خودش بیشتر شایان اهمیت است و جمله بالا خبری بوده البته عین تعامل در جمله های پرسشی تعجبی و امری نیز قابل بررسی و تحقیق می باشد به طور مثال :

جمله پرسشی	شدت فشار بر هجای فاعل	شدت فشار بر هجای فعل
جمله تعجبی	پرویز رفت؟	پرویز رفت ؟
جمله امری	پرویز رفت!	پرویز رفت!
	تو برو !	تو برو !

جمله پرسشی : جمله که در آن پرسشی باشد جمله پرسشی خوانده می شود ، علامت آن (؟) است مثلاً: جمشید با کی به باغ می رود؟
جمله امری : جمله که در آن فرمانی داده شده است جمله امری خوانده می شود. مثلاً: به باغ برو ، کتاب دری را بیاور.

جمله تعجبی : جمله که تعجبی را برساند جمله تعجبی خوانده می شود علامت آن (!) میباشد . مثلاً: چه باغ با صفایی ! چه عطری ! چه منظره زیبایی!

ویژه گی های جمله در زبان دری

جمله در زبان دری دارای د و گونه خصوصیات میباشد: خصوصیات عروضی ، خصوصیات نحوی .
ویژه گی های عروضی جمله: در مطالعه و تحقیق ساختمان جمله غالباً حقایق عروضی ذیل قابل تشخیص است .

جمله ها و گروه های دیگر نحوی (عبارت ها ، گفته ها و فقره ها) هر کدام آهنگ مختص به (Intonation) ۱- آهنگ

به خود را دارند آهنگ گرچه خصوصیات ثانوی جمله است ؛ اما در ادای مقصود نقش تعیین کننده دارد؛ چنانچه اختلاف آهنگ باعث اختلاف نوعیت معنوی جمله میگردد بدون آنکه شکل ساختمانی جمله تغییر بخورد.

تقسیم جمله از نگاه معنی به خبری ، پرسشی ، تعجبی و امری به اساس همین تغییر آهنگ صورت میگردد.

۳- فصل و وصل : فصل یا وقفه برای مجزا کردن گروه های لفظی و نحوی داخل جمله (کلمه ها، عبارات و فقره ها) به کار میرود. و نیز توسط فصل کامل در آخر جمله ها یک از جمله دیگر مجزا می گردد. مثلاً: ثریا فارغ التحصیل لیسه آریانا در امتحان کانکور امسال کامیاب گردید. اینجا بعد از کلمه (ثریا) عبارات (فارغ التحصیل لیسه) و (در امتحان کانکور امسال) وقفه کوتاه و در آخر جمله وقفه کامل رعایت می شود و البته اجزای عبارات فوق و عبارت (کامیاب گردید) با وصل گفته میشود، این وقفه ها توسط کامه نشان داده می شود.

و اما وصل برعکس فص است یعنی در این صورت اجزای متعاقب جمله پیوسته به هم متصل گفته می شود مثلاً :

من بنگ نمی خورم می آرید.

من چنگ نمی زنم نی آرید.

ویژگی های نحوی جمله

هر گروه مورفیم ها و کلمه های پراکنده و بی ربط دارای معنای تام شده نمی تواند، بنا بر آن جمله بوده نمیتواند بلکه تنها آن تگروه مورفیم ها و کلمه ها که باهم رابطه نحوی داشته باشند جمله بوده می توانند ، رابطه نحوی میان مورفیم ها و کلمه های جمله را میتوان تشخیص و توضیح کرد.

۱- مطابقت : عبارت از تطابق فعل و فاعل یا گزاره نهاد است از نظر شخص و عدد. هر گاه ارکان جمله از نگاه شخص اول دوم یا سوم و یا در زمینه عدد/مفرد و یا جمع / باهم تطابق داشته یعنی هردو یکسان باشند.

مثلاً : من آمدم.

شما آمدید.

محصلان آمدند.

انواع جمله از نگاه شکل و ساختمان

جمله از نگاه شکل و ساختمان به دو بخش عمده تقسیم می شود .

جمله ساده ، جمله آمیخته یا مرکب

۱- جمله ساده : جمله ساده آن است که متشکل از یک فاعل و یک فعل یا یک نهاد و یک گزاره باشد معمولاً از یک عبارت اسمی و یک عبارت فعلی تشکیل شده باشد. مثلاً نجیب آمد . نجیب کتاب را آورد.

۲- جمله آمیخته : آن است که متشکل از چند فقره به هم مرتبط باشد یعنی که در آن چند فاعل و فعل و یا چند نهاد و گزاره به هم ارتباط داشته کار رفته باشد . مثلاً : نه می رفت نه می نشست ؛ او کوشید مؤفق نه شد؛ ما آمدم اما او رفت ؛ اگر میگفتم آنها می پذیرفتند.

منابع و مآخذ

- ۱- خانلری، پرویز نائل. ۱۳۷۷. دستور زبان فارسی، تهران: کتابخانه ملی ایران ص ۱۳.
- ۲- فرشید وزد، دکتر خسرو. ۱۳۸۴. دستور مفصل امروز، تهران: کتابخانه ملی ایران ص ۱۰۴.
- ۳- خانلری، پرویز نائل، شهریوز ۱۳۵۲. دستور زبان فارسی، انتشارات صص ۱۱-۱۳.
- ۴- یمین، محمد حسین. ۱۳۸۲. دستور معاصر زبان پارسی، بنگاه انتشارات میوند صص ۱۳۲-۱۳۵.
- ۵- همان اثر ص ۱۳۶.
- ۶- همان اثر صص ۱۳۹-۱۴۹.
- ۷- همان اثر صص ۱۵۰-۱۵۹.
- ۸- همان اثر صص ۱۶۰-۱۷۲.
- ۹- همان اثر صص ۱۹۵-۲۰۱.

د ښوونيز نصاب معنا او مفهوم ته يوه لنډه کتنه

د ښوونې او روزنې پوهانو د څېړنو او مطالعاتو په پايله کې دا خبره په ثبوت رسولې ده: هر هغه څه چې په ورځني ژوند کې د انسانانو لپاره گټور دي، هغه د تغيير او بدلون په حامل کې دي، پرته د الله ج د رالېږل شوي کتاب او د هغه درسول ص له احاديثو څخه پر نورو ټولو دنيوي يعني د انسان په لاس جوړ شوو کتابونو او تخنيکي وسايلو باندې د وخت په تېرېدو سره بيا کتنه تر سره کيږي او د ښه څخه د لښه والي پرلور په کې مثبت بدلونونه تر سترگو کيږي. نو دا چې ښوونيز نصاب هم د انسان په لاس جوړ شوی دی لیکو چې: هغه عوامل او فکتورونه چې د کلتوري بدلونونو او انکشافاتو لامل گرځي، هغه د ښوونې او روزنې او نورو بېلا بېلو علومو په پراختيا کې رغنده او مستقيم رول لري. نو ځکه وايو چې: د ښوونيز نصاب د پراختيا پلان په خپل ځان کې بايد دا وړتيا ولري چې هغه مثبت بدلونونه هم په پام کې ونيسي، کوم چې د ټولنې د پر مخگ سبب گرځي، نه دا چې ثابت او تل تر تله په هماغه زاړه حالت پاتې شي، ښوونيز نصاب په ښوونه او روزنه کې د بحث او مناقشې وړ موضوعگانو څخه دی د څېړونکو او ښوونې او روزنې د پوهانو ترمنځ په دې برخه کې له ډېر پخوا څخه د نظر اختلاف ليدل کيږي.

د تعليمي نصاب مفهوم له کلونو کلونو را په دې خوا د تحول او بدلون په حامل کې دی او ورځ تر بلې په کې مثبت تغييرات تر سترگو کيږي. په پخوانيو وختونو کې ځينو خلکو داسې فکر کاوه چې ويل به يې: ښوونيز نصاب د درسي موادو له تر تيب او تنظيم څخه عبارت دی څو د هغو په رڼا کې زده کوونکي څه زده کړي. دا ډول ښوونيز نصاب چې په هغې کې ښوونکي د لکچر له لارې او يا درسي کتابونو په وسيله، بې له دې چې زده کوونکي د معلوماتو په حاصلولو کې برخه واخلي د ښې ښوونې او روزنې په داسې

يوې فرضيې باندې متکي وو چې نن ورځ هغه تيوري په بشپړ ډول له کاره لويدلې ده. له ښوونکو څخه زده کوونکو ته د انتقالولو دا ډول معلومات زياتره په رياضي، تاريخ او جغرافيه کې دود و او هر مضمون به ځانگړی او له بل مضمون سره به کوم ډول افقي او عمودي تسلسل نه درلوده. خونن ورځ د ښوونې او روزنې پوهانو د خپلو مطالعاتو او څېړنو په برخه کې دا مسله جوته کړه چې زده کوونکي نه يواځې ذهني بلکې جسمي، هيچاني او په ټولنيزو برخو کې پرمختگ او معلوماتو ته اړتيا لري. د دې نظريې پر بنسټ زده کوونکي بايد د يوه واحد شخصيت په توگه تر مطالعې لاندې نيول شي، څو وکولای شي چې جسمي او ذهني انکشاف ترلاسه کړي. او په همدغه سيستم باندې ښوونيز بهير پرمخ ولاړ شي. نژدې ۱۳ مخ.

بل دا چې، هر هغه څوک که د ښوونيز نصاب ماهر وي يانه خو د نصاب په ليکلو لاس پورې کړي او د کاغذ پرمخ هر څومره معياري او ښايسته نصاب جوړ کړي خو بيا هم د تدريس او تطبيق چارې يې د ښوونکو په لاس کې دي، نو زما په اند د ښوونيز نصاب په عملي کولو کې ښوونکي غوڅ او ټاکونکي رول لري. نو له دې کبله ويلی شو چې ټولو ښوونکو ته د وخت او زمان له غوښتنو سره سم د يوې عمومي او په علمي بنسټ ولاړې مفکورې ورکول ضروري کار گڼل کيږي. او هغوی په دې بايد وپوهيږي چې ښوونيز نصاب څه ته وايي.

د نصاب په اړه په نړۍ کې خورا ډېر تعريفونه شوي دي. دا چې ولې دومره زيات تعريفونه شوي دي او ټول پوهان په يوه ټول منلي تعريف باندې يوه خوله اوسلا شوي نه دي زما په اند د دې خبرې لامل به دا وي چې دا هغه لويه اوارزښتناکه موضوع ده چې تل لپاره په يوه حال نه ده او وخت په وخت په کې بدلونونه را منځ ته کيږي او له بلې خوا د هر هېواد پوهان غواړي چې د خپل هېواد پرمختگ او غوښتنو ته په کتو سره يې په خپله خوښه يو ډول تعريف کړي، چې څو بيلگي يې په دې ډول دي.

نصاب عربي کلمه ده چې په انگليسي ژبه کې ورته (curriculum) وايي، د غه کريکولم د لاتين د (currere) له کلمې څخه اخيستل شوی دی چې (currere) دهغي لارې په معنا دی چې ووهل شي. (۱: ۸)

خو په عربي کې ورته المنهج الدرسي او په پښتو او دري کې د نصاب په نامه معموله ده. چې لغوي معنا يې د کلمې معنا اصل، مرجع، حد، د يوه شي ټاکلی مقدار او هغه اندازه مال چې زکات پرې واجبيږي. (۵: ۱۰۱۵ مخ)

او په اصطلاح کې نصاب د هر هېواد هغه ملی او هدفمند پروگرام دی چې اغيز يې ځوان نسل په مستقیمه او عام خلک يې په غیر مستقیمه توګه په خپل ځان او ټولنه کې محسوسوي.

يا په بل عبارت په يوه ټاکلي وخت کې د يوې ټاکلې مرحلې بشپړېدل عبارت له نصاب څخه دي. دا چې پورتي ټول تعريفونه هر يو په خپل ځای کې سم او کره دی نو را به شو د تعليمي نصاب لوی رياست ته چې دوی نصاب څنگه را پېژني. د ۱۳۸۲ کال د مسودې په لومړي مخ کې ليکل شوي دي چې تعليمي نصاب هغه لار ښود دی چې د ښوونې او روزنې د ډګر ټول فعاليتونه پکې شامل دي او هغو ته رسيدل يې هدف دی. (۲: مخ)

دا چې دغه مسوده باندې بيا کتنه تر سره شوې او ځای يې يوې بلې مسودې نيولی خوله بده مرغه په دې نوې مسوده کې د نصاب په اړه کوم تعريف نه تر ستر ګو کيږي، خو دهمدې رياست يو بل غړی په خپل اثر کې چې نوی ښوونيز نصاب ځانګړ تياوې، نيمګړ تياوې، او را ټلونکې هيلې په نامه سره يادېږي ليکي چې:

ښوونيز نصاب له ټولو هغو ستراتيژيو، ښوونيز پلان، مفرداتو، درسي کتابونو، درسي مرستندويه توکو او د تدريس اونظارت له فعاليتونو څخه عبارت دی چې د ښوونې او روزنې دموخو د ترلاسه کولو لپاره پلي کيږي. (۳: ۲ مخ)

نو په دې بنسټ هر هغه څوک چې د زده کوونکو لپاره درسي کتاب ليکي ترهرڅه د مخه بايد په دې وپوهيږي چې يو ښوونيز کال څو ورځې لري خو دغه کار هم بايد د کليزې له مخې سرته ورسوي ځکه که کليزه ونه ګوري هلته ورته عمومي رخصتي نه معلومېږي. بل دا چې نوموړی مضمون په اونۍ کې څو ساعته تدريس کيږي. مؤلف يا مؤلفين چې د کتاب د ليکلو پرمهال د نورو اهدافو تر څنګ پورتي معلومات هم په نظر کې ونيسي. که چيرې د تقويمي کال د رخصتۍ ورځې او د مضمون د ساعتونو شمېر او اندازه په پام کې ونه نيول شي، کيدلای شي چې درسي کتاب دومره پند و ليکل شي چې د ښوونيز کال تر پايه پورې د نوموړي کتاب نيمه برخه هم ونه لوستل شي. نو ځکه وايو چې نصاب د يوه شي حد او اندازې ته وايي.

د دې لپاره چې مطالب مو د سويې، موضوع، اهدافو اودا سې نورو اړخونو له کبله دحد بندۍ په قالب کې را غونډه کړې وي. نو په نوموړو موضوعگانو کې د ښوونيز نصاب موجوديت يو ضروري او اړين کار دی. تعليمي نصاب د تفکر د طرز، استدلال او د تربيتي فلسفو د طرحې په بنياد په مختلفو زمانو او دورو کې د ښوونې او روزنې د پوهانو له خوا ډول ډول تعبير شوی دی. موږ زيار باسو چې هغه تعريفونه او تعبيرونه دلته راوړو چې د

زياتو پوهانو له خوا منل شوي دي او د هغه کلتوري اړخونه او په ځانگړې توگه د کلتور او کلتوري سوابقو سره بايد په نظر کې ونيول شي. د ښوونې او روزنې د پوهانو له ډلې څخه دوه تنه (الکساندر او اوسيلور) پخپلو تعريفونو کې وايي:

ښوونيز نصاب د ټولو هغو ښوونيزو او تربيتي مؤسسو د ټولو هغو فعاليتونو څخه عبارت دی چې د زده کوونکو په ژوندانه کې د مطلوبو نتيجو لاس ته راوړلو په غرض سرته رسيزي. د نوي ښوونيز نصاب پلويان په دې اند دي چې، د ښوونې او روزنې يوازنی هدف دا دي چې زده کوونکي د راتلونکي ژوند د پاره چمتو کړي، هغه که د پټ نصاب په وسيله وي او که د ښکاره نصاب، خو ددې سره سره بياهم هغه د پخواني ښوونيز نصاب دا شرط نشي بشپړولی. نو د راتلونکي ژوند له پاره د زده کوونکو د چمتو کولو او اماده کولو يو ترټولو ډېره ښه لار داده چې زده کوونکي په هغو تجربو کې بشپړه او فعاله برخه واخلي کومې چې د دوی د ژوند له شرايطو سره برابرې دي او د پوهې، مهارت او ذهنيته له لارې په دايمي توگه پر ځان پوره باور او اتکا پيدا کړي او ددغې ليدنې په لرلوسره خپلې اوسنۍ او راتلونکې ستونزې حل کړي ځکه چې ښوونه او روزنه يو دوامداره او نه بشپړيدونکی بهير دی. دا چې پورته د پټ او ښکاره کلمې ذکر شوې نو اړينه ده چې قضيه تر کتنې لا ندې ونيسو.

ښکاره نصاب هغه نصاب دی چې په ښوونځيو کې د ځانگړو موخو د لاس ته راوړلو لپاره تدريس کيږي لکه: درسي او مرستندوی کتابونه او داسې نور... خو پټ نصاب بيا هغه نصاب دی چې يوه ښوونيزه اداره يې هغو اهدافو ته درسيډو لپاره په پام کې نيسي چې ښه مثال يې موږ په ژبو کې د پوهې، مهارت، ذهنيته او رواني برخه ښوولی شو او د دغو اهدافو په وسيله يې را تلونکو مسووليتونو ته متوجه کولی شو. ځکه خو د زده کوونکو زده کړه بايد د همدغو موخو په رڼا کې تر سره شي. بله مسئله داده چې تعليمي نصاب او درسي کورسونه دوه بېلا بېلې موضوع گانې دي چې ځينې وخت يې خلک په مترادف توگه استعمالوي.

دا مترادف والی د ښوونې او روزنې له نظره په دوو ذکر شويو عبارتونو کې سم او درست نه دی، په دې معنا چې، کورس د يوه مضمون يا يوې موضوع د حجم څخه عبارت دی چې د تدريس له پاره په يوه ټاکلي وخت کې په نظر کې نيول کيږي او د ښوونيز نصاب يوه برخه جوړيدلی شي. يا په بل عبارت: کورس د تر بيوي فعاليتونو د يوې خاصې برخې ترتيب او تنظيم دی، هغه زده کوونکي چې وخت او امکانات لري په يوه معين وخت کې يې پای ته رسوي په داسې حال کې چې ښوونيز نصاب د هغو ټولو فعاليتونو او تجربو څخه عبارت دی چې زده کوونکي يې په ښوونځي کې دښوونکي تر

څارنې او لار ښوونې لاندې سرته رسوي. نو ویلی شو چې ښوونیز نصاب د یوه کورس د فعالیت په نسبت (پرتله) د پراخه مفهوم څخه عبارت دی چې یوه ډېره ژوره معنا او مفهوم لري. (۶: ۱۵)

د ښوونیز نصاب پوهان په دې نظر متکي دی، چې: زده کړه هغه مهال ښه او موثره ثابتېدلی شي چې زده کوونکي د زده کړې چاپېریال او د زده کړې عملیې ته په ټینگ عزم سره پاملرنه وکړي. خو د دې ترڅنګ دښوونکي نقش او فعالیت ته پوره پوره متوجه وي یعنې د ښوونځي کارکوونکي د داسې فرصتونو د برابرولو مسوول دي چې زده کوونکو ته په مطلوبه توګه د زده کړې اسانتیا وې برابرې کړي. نو دا چې مو ضوع لږ ترلږه روښانه شوه نو وایو چې:

ښوونیز نصاب د ټولو هغو ستراتیژیو، ښوونیزو پلانونو، تجربو، کړنو، مفرداتو، د درسي او مرستندویه توکو، کتابونو، د تدریس او نظارت له فعالیتونو څخه چې د هغو په ذریعه د ښوونیزو ادارو د لار ښوونو سره سم د مطالبو د موخو لپاره زده کوونکي هغه مهارتونه ترلاسه کړي عبارت دی. (۴: اتمه ګڼه)

دا چې پورتنی تعریف لږ اوږد او پیچلی دی د مو ضوع د لاروښانتیا او د ګرانو لوستونکو د ښه قناعت لپاره دا فعالیتونه او تجربې په دوه برخو ویشو.

لومړی هغه فعالیتونه دي چې په ټولګي کې د ننه یا مستقیماً سرته رسیږي. او په تدریس پورې اړه لري دوهم هغه فعالیتونه او تجربې چې مور یې د ټولګي څخه د باندې زده کوو. دا چې موضوع لږه نوره هم رویتیا پیدا کړي باید وویل شي چې درسي فعالیتونه، ورزشي فعالیتونه، علمي کتنې، د ټولنیزو او تربیتي مو سسو او سازمانونو د موسسو د کارونو او فعالیتونو د طرز لیدل، د مو زیمونو کتنه، د ژوبن کتنه، د هغو ښوونیزو او روزنیزو فلمونو لیدنه کوم چې ښوونه اوروزنه تقویه کوي او داسې نور ټول فعالیتونه چې په یوه یوه ډول زده کړه غني کوي د ښوونیز نصاب په فعالیتونو او تجربو کې داخلیدلی شي. که چیرته پورتنی تعریف ته پاملرنه وکړو ځینې ټکي پکې شته چې رویتیا ته ضرورت لري خو د ښوونیز نصاب مفهوم او معنا په ښه توګه روښانه کړي.

د دې خبرې د رویتیا لپاره به ښه داوي چې د زده کړو په تجربو باندې لږ رڼا واچول شي. نو پوښتنه داده چې د زده کړې تجربې یعنې څه؟

د زده کړې تجربو اصطلاح د زده کوونکو او پر هغو باندې د زده کړې د چاپېریال د متقابل عمل څخه عبارت دی خو چې زده کوونکي وکولی شي چې خپلې تجربې په ښه ډول سره تر تیب او پای ته ورسوي یعنې هغه څه چې د زده کوونکو زده کړې دې هغو ته په ورځني ژوند کې د عمل جامه ور واغوندي چې ښه بیلګه یې دلته د اسلام لومړی بنا

(لمونځ) راوړلی شو. د بېلگې په توگه زده کوونکي په لومړي ټولگي کې لمونځ په تيوريکي ډول زده کوي او بيا يې عملي کوي او په گټو او زيانونو يې پوهيږي. نو هغه څه چې استاد يې په خپل مضمون کې تجربه کولی شي. يعنې کوم څه چې د ښوونکي له خوا تدریس شوي دي زده کوونکي يې بايد تر يوه حده پورې په خپلو کړو وړو کې انعکاس ورکړي او تجربه پای ته ورسوي دا چې د زده کړې تجربې خورا ډېرې گټې لري چې څو يې په دې ډول دي. لومړۍ - د زده کړې هره تجربه کولای شي د زده کړې له يوې موخې نه څو نورې موخې له ځانه سره ولري دويم - د زده کوونکو علاقه زياتوي او ذهن ته يې پراختيا ورکوي. دريم - د اطلاعاتو حلاصولو ته يې لار هواروي. څلورم - د وخت سپما کوي. پنځم. ټولنيز ذهنيت ته وده ورکوي.

نو پردې بنسټ د ښوونکي تدریس او هغه معلومات چې د يوې موضوع په باره کې يې زده کوونکو ته وړاندې کوي، د زده کوونکو لپاره د زده کړې تجربې ندي بلکې د ښوونکي تجربې د زده کوونکو له پاره سرمشق بڼه لري. د زده کړې يوه مهمه تجربه هغه ده چې د ورځني عادي ژوندانه له فعاليتونو سره په مستقيمه يا غيرې مستقيمه توگه اړيکه ولري او ښوونکي يې په ښه ډول سره پای ته ورسوي. نو لیکو چې د تجربو مفهوم په دوه ډوله سره استعمال شوی دی.

تجربه : په ازمېښتي ډول د يوې عمليې پای ته رسول او د هغې څخه نتيجه اخيستل چې دا ډول تجربې زياتره په ساينس او لابراتوارونو کې سرته رسيږي. ياپه بل عبارت د حقيقتونو او مفاهيمو د ثبوت لپاره يو عملي فعاليت ته تجربه ويل کيږي.

نو پورته معلوماتو ته په کتو سره سړی په پوره ډاډ او ژمنتيا سره ویلی شي چې: په تجربو کې هغه معلومات او مهارتونه، علمي زيرمې شاملې دي چې د زمانې په تېریدو سره منځ ته راغلې دي او د زده کړې د عمليې د پرمختگ سره پوره پوره مرسته کوي.

نو که چيرته پورتنی يادونې او تعريفونه سره وځيرو نو ویلاى شو چې: ټول ليکل شوي اثار او فعاليتونه چې په زده کړه کې ارزښتمن رول لري د نصاب په نامه سره ياديږي.

په پخوانيو وختونو کې د خلکو سره يو داسې سوچ او فکر موجود و او ويل به يې چې: ((د تدريس اصول او ښوونيز نصاب دوه جلا او يو تر بله بې ارتباطه او نه يو ځای کيدونکې مسلې دي)) په دې معنا چې ښوونيز نصاب اداري برخې ته او د تدريس اصول د ښوونکي لاس ته سپاري، خو نويو څېړنو دا ثابته کړې ده چې: ښوونيز نصاب د تدريس اصول او په خپله د زده کړې عمليه يود بل سره لازم او ملزوم دي.

سرچينې:

- ۱- حسن، دا کترملکي، سال ۱۳۸۳ برنامہ ريزي درسي (رهنمای عمل).
- ۲- د پوهنې وزارت د تاليف او ترجمې رياست د افغانستان د پوهنې تعليمي نصاب لومړۍ ټوک ۱۳۸۲ ه ش کال چاپ.
- ۳- ظريفي، دوکتور شيرعلي، ۱۳۹۱ کال نوی ښوونیز نصاب ځانګړتياوې، نیمګړتياوې، او راتلونکې هیلې.
- ۴- مفتي عبدالروف، ۱۳۹۳ کال افغان دوې مياشتنۍ، علمي، فرهنگي، سياسي او ټولنيزه مجله دوهم کال اتمه ګڼه
- ۵- مشواڼی، زاهد، عبدالقيوم. ۱۳۹۱ ل کال. پښتو پښتو سيند څلورم چاپ د افغانستان د علومو اکاډمي د پښتو څېړنو نړيوال مرکز، چاپ دانش خپرندويه.
- ۶- نژند، محمد عثمان. ۱۳۵۸ کال اتمه ګڼه عرفان مجله.

دولت هوتکی افغانستان و سلطنت بر ایران

بعد از انقراض دولت تیموری افغانستان، و تجزیه کشور به دست دولتهای ازبکی های ماوراءالنهر، صفوی فارس و بایری هند، در اوایل قرن دهم هجری، سران کشور آرام نه نشسته و مشغول عملیات و طرد اجانب گردیدند، و این کار مشکلی بود که به زودی غلبه بر سه قوای بزرگ میسر نمی شد.

فعالیت های سیاسی و نظامی پیر روشن و اخلافش با حرکات خان ختک و جنگ های یوسف زائی ها در مشرق افغانستان، همه سالها و ماه های زیادی را در بر گرفت و بالاخره در برابر دولت هند ناکام ثابت شد. این است که عملیات سرداران افغانی در قندهار و هرات بر علیه دولت فارس آغاز و ناکامی جبهه شرق را تلافی نمود.

در اوایل قرن یازدهم هجری ۲۵ هزار عسکر فارس با حاکم آنها گرگین ارمنی در شهر قندهار موجود بود که در کمین فرصت بودند همیشه از در مخالفت با قوای ایران پیش می شدند گرگین برای خاموش کردن اقدامات مردم میرویس خان بن شاه عالم هوتکی پیشرو طوائف غلجائی را از شهر قندهار به دربار اصفهان تبعید نمود میرویس بعد از دقت در ترتیب اداره اصفهان و شخصیت اولیاء امور از آنجا به مکه مکرمه سفر و در عودت به اصفهان شاه حسین صفوی را به مراجعت خود به قندهار راضی ساخت و همینکه در سال ۱۱۲۰ وارد قندهار شد سایر سواران ملی را دور خود جمع و در یک شب گرگین را با همراهان او به قتل رسانیده واستقلال خویش را در قندهار اعلام نمود.

دولت صفوی فارس اردوی بیست هزار نفری را با فرماندهی شخصی بنام خسرو به قندهار سوق داد اما میرویس او را با اردویش در سال ۱۱۲۳ نابود و متعاقبا قوای امدادی فارس را که به قیادت رستم نامی به قندهار سوق شده بود از بین برد. از این بعد میرویس فرمانروای مستقل ولایت قندهار بوده و فقط بنام رئیس ملی منطقه ی خود را اداره می کرد، ولی میرویس بعد از ۸ سال حکومت که هنوز به وحدت اداری مملکت موفق نشده بود فوت، و برادرش میر عبدالله جانشین او گردید. میر عبدالله

خواست با دولت صفوی از راه مفاهمه و مصالحه داخل شود ولی همین که مردم نقشه او را دانستند، از اینکه بی اندازه بر ضد دولت فارس بودند، آنرا نپذیرفته و میر محمود پسر میرویس را به پادشاهی قبول و میر عبدالله را به دست او از بین برداشتند.

میر محمود جوان، نقشه پدر پیر و نامدار خود را به منصب اجرا گذاشت، به این معنی که پدرش قوای دشمن را از ولایت قندهار طرد، و فرصت تاسیس یک حکومت محلی آزاد را در ولایت هرات به دست سران طایفه ابدالی افغانستان داده و زمینه ی فعالیت سیاسی را بر خلاف دشمن برای سرداران محلی سیستان تهیه نمود، اما خودش کاری را که می خواست انجام نداده و از دنیا گذشت.

اینکه محمود دنباله کار پدر را گرفته و بعد از تهیه یک اردوی قوی در سال ۱۱۳۳ به ولایت کرمان حمله نمود، و پس از مصالحه با لطف علی عامل فارسی، به قندهار مراجعت و مکرراً در سال ۱۱۳۵ به قم و کرمان با اردوی خود ریخته و به صورت قطعی آنجا را اشغال و از راه یزد به استقامت اصفهان پایتخت کشور ایران حرکت نمود. دولت فارس در محل گلناباد به واسطه قشون پایتخت به مدافعه پیش آمد ولی در مقابل اردوی افغانی عزیمت کرده و در پایتخت محصور گردیدند.

شاه محمود افغان به پادشاه صفوی پیشنهاد نمود که استقلال دولت افغانی را در تمام ولایات متصرفه ی سابقه ی ایران از قبیل ولایات: خراسان، کرمان و قندهار به رسمیت شناخته و سالانه مقداری خراج به قندهار بپردازد. و هم عجلتا دختری از خاندان شاهی صفوی را به زنی او بدهند، در این صورت دولت صفوی محفوظ خواهد ماند. ولی دولت صفوی از قبول این پیشنهاد سر باز زد و شاه محمود مجبور شد آنها را با زور مجبور به تسلیم نماید همان بود که بعد از محاصره شدیدی پایتخت اصفهان تسلیم، و حسین پادشاه صفوی به حضور شاه محمود افغان حاضر و تاج و تخت ایران را به دست خود تقدیم نمود. از این بعد محمود به حیث پادشاه افغانستان و شهنشاه فارس تا سال ۱۱۳۷ هجری به تامین و تنظیم کشور فارس مشغول ماند. زیرا در داخل هنوز طهماسب پسر شاه حسین صفوی مشغول دسیسه و در خارج دولتهای روس و ترک عثمانی چشم حرص و آز به کشور فارس دوخته بودند.

طهماسب مشغول تهیه قشون شده و به مقابله با شاه محمود برآمد و مردم قزوین برضد اشرف بن میرعبدالله عمه زاده ی شاه محمود حاکم خویش عصیان نمودند. این حرکات شاه محمود را مجبور ساخت که به قوای عسکری علاقه های قزوین، قم، کاشان، یزد و غیره را تامین و خاندان شاهی صفوی را از بین بردارد، شاه محمود در ایران با مامورین و اشخاصی که برضد شاه صفوی خیانت کرده بودند، به خشونت پیش آمد و با مردم و نفوس رویایی مدارا و خوش رفتاری نمود در طول این مدت حسین خان هوتکی عمه زاده ی شاه محمود وکالت او را در قندهار داشت، و ولایات هرات به دست امراء محلی و خودمختار سلسله ابدالی افغان اداره می شد. در ولایت طوس هم شاه محمود تشکیل یک حکومت محلی را زیر قیادت ملک محمود خان سیستانی تقویه و حمایت نمود.

معهدا بيشتر امور فتح و نظام کشور فارس بر دوش شاه محمود بود، و این کثرت مشاغل شاه جوان و فاتح افغان را خسته ساخته و اعصاب او را از کار انداخت. این است که سرداران افغان از بیماری او و خرابی امور دولت اندیشیده اشرف خان پسر کاکایش را که جوان قابل و لایقی بود به روی کار کشیدند.

شاه اشرف در سال ۱۱۳۷ هجری توانست به تخت سلطنت عروج نموده و شاه محمود بیمار را از بین بردارد. خصوصاً در حالی که شاه محمود، در قندهار عین این روش را با پدر او میر عبدالله نموده بود. به هر حال بعد از آنکه شاه اشرف زمام امور را به دست گرفت، او نیز مجبور بود با دشمنان قوی داخلی و خارجی مثل شاه محمود مقابل گردد. طهماسب میرزا برای حصول مقاصد شخصی با استقلال و تمامیت ارضی وطن خود ایران قمار می زد. او با دولت روسیه داخل مذاکره شده بود، که اگر پتر کبیر به طرد افغانها از فارس مساعدت نماید طهماسب حاضر است ولایت شیروان، داغستان، گیلان، مازندران و استرآباد را به دولت روسیه واگذارد. از دیگر طرف دولت ترک، پس از مذاکره با دولت روسیه به غرض تسخیر قسمتی از ایران قراردادی عقد و با شرط تملک عثمانی بر ولایات تبریز، همدان و کرمانشاه مالکیت روس را بر اراضی موعود طهماسب تصدیق نمود.

طهماسب خود نیز در مازندران به تشکیل قشون آغاز نموده بود، شاه اشرف با تدبیر و دلیری بی ماندی برای حفظ قلمرو خود به حرکت آمده، و چنانکه قبلاً قشون افغان جلو روس را در بندر ایران گرفته بودند، شاه اشرف ترکهای عثمانی را هم در حالیکه همدان، ابرویان و تبریز را اشغال کرده بودند در جنگ سختی مغلوب ساخت لهذا دولت ترکیه مجبور شد استقلال دولت افغانی فارس را اعتراف نماید. در چنین وقتی شنیده شد که مردی، از اهل خراسان بنام نادر قلی، عساکر را جمع و به حیث سپهسالار طهماسب صفوی برای اشغال ولایت طوس حرکت نموده است. اگر نادر قلی می توانست ملک محمود خان سیستانی را که از طرف دولت افغانی حمایت می شد از بین بردارد، عقب جبهه شاه اشرف معروض به خطر گردیده خطوط مواصله افغانستان قطع می گردید.

بناءً ناچار شاه اشرف برای جلوگیری از چنین حادثه ای به تنظیم عسکر مشغول شد، شاه اشرف در سال ۱۱۴۰، تازه از قرارداد با دولت ترکیه فارغ شده بود که سوقيات نادر قلی از شرق به غرب آغاز شد، و در سال ۱۱۴۱ هجری جنگ سختی بین طرفین در موضع مهمان دوست دامغان شروع گردید. ولی قشون افغانی در نتیجه ی جنگ به عقب نشینی در تهران مجبور شده و از آنجا به اصفهان عقب نشستند. سپاه نادر با استقامت به اصفهان حرکت کرد و شاه اشرف در منطقه مورچه خورت اصفهان به مدافعه پیش آمد ولی چون نتیجه مطلوب به دست نیامد به اصفهان مراجعت و از آنجا غرض تجهیز عسکر به شیراز کشید، شاه اشرف هنوز به ترتیب اردو موفق نشده و قوای افغانی در ولایات ایران متفرق بود، که طهماسب با اردوی خویش به قصد شیراز حرکت کرده جنگ سوم در موضع رزقان، بین شیراز و استخر، در گرفت طالع به درد دشمن رسیده شاه اشرف مجبور شده برای

تهپه يک اردوی خالص افغانی به خط افغانستان حرکت کند .متاسفانه مرض نفاق داخلی مجدداً به دولتهای افغانی سرایت کرد و حسین خان هوتک نائب الحکومه ولایت قندهار بنام خونخواهی شاه محمود سواران خویش را به مقابل شاه اشرف اعزام و او را در یکی از نواحی قندهار غفلتا از بین برداشت. و به این ترتیب در سال ۱۱۴۲ هجری دولت افغانی را در فارس منقرض نمود.

بعد از این حسین خان بعنوان شاه حسین هوتکی سلطنت خود را در قندهار اعلان ، و تا زمان جنگهای نادرشاه افشار در سال ۱۱۵۱ هجری، به حکمرانی دوام نمود اما این فرمان روائی او منحصر به ولایت قندهار بوده به سایر ولایات افغانستان احتوا نمی نمود. به هر حال دولت هوتکی افغانستان بعد از انقراض دولت تیموری افغانستان، اولین دولت است که در قندهار تشکیل و بعد از عصر شهنشاهی غزنوی بار دیگر بر کشور ایران استیلاء کرده است. گرچه دولت هوتکی در داخل به توحید اداره ی سیاسی کل افغانستان موفق نشده و همه شان بیشتر مشغول تحکیم پایتخت قندهار و تسخیر کشور فارس بوده اند معهذا بزرگترین سرمشق استقلال خواهی و تشکیل یک امپراطوری نوین افغانی برای دولتهای افغانی ما بعد خود محسوب می شود.

میرویس خان مؤسس این سلسله، مرد مدبر و وطن دوست بوده، که بلا شبهه قابلیت پادشاهی کشوری را دارا بوده است. شاه محمود و شاه اشرف هر دو تن از مردان نامدار و فاتح افغانی محسوب می شوند که کارنامه های سیاسی و رزمی آن ثبت تاریخ است.

منابع

- ۱- غبار، میر غلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ.
- ۲- انقراض سلسله صفویه نوشته لکهارت صفحه ۲۰ - ۲۶.
- ۳- تاریخ ایران، شاملویی، صفحه ۶۵۶.

پوهنيار سيد آغارضا علوي

اصلاحت معارف افغانستان در زمان حکومت شاه امان الله خان

مقدمه:

امان الله خان ابن حبيب الله خان ابن امير عبدالرحمن خان ابن امير محمد افضل خان ابن امير دوست محمد خان ابن سردار پاينده محمد خان ابن حاجي جمال از قوم بارکزيي بود. بتاريخ دوم جون ۱۸۹۲ م دردره زرگر پغمان ديده به جهان گشود امده مادرش سرورسلطانه دختر لوي ناب شيردل خان ملقب به عليا خضرت بود، وي با ثريا دختر محمود طرزي ازدواج کرد، درهنگام جلوس برتخت سلطنت ۲۷ سال داشت از سال ۱۹۱۹ الي ۱۹۲۹ م حکومت کرد.

درزمان حکومت امان الله خان (۱۲۹۷ - ۱۳۰۷ هـ) ارتباط علمي و فرهنگي به اکثر کشورهاي جهان برقرار شد و دروازه هاي کشور براي انکشاف، اختراعات و فرهنگ هاي مختلف باز باز گرديد، معارف افغانستان گسترش يافت و درسيستم آموزش کشور بهبودي به ميان آمد.

آموزش درين دوره تادرجه ابتدائي اجباري شد.

درين دوره سيزده جريده درمرکز و ولايات افغانستان به نشر ميرسيد ويکي دوکتابخانه درشهر کابل تأسيس شد، درسال ۱۳۰۴ هـ نظامنامه معارف کشور تدوين و مورد اجرا قرار گرفت.

درسال ۱۹۲۴/۱۳۰۱ م نظام نامه مکاتب خانگي نشر گرديد، طبع نشانهاي معارف تصويب شد. که براي پدران زحمت کش وشاگردان ممتاز مدال ها وعطايا داده مي شد. بناً عصر امان الله خان يکي از دوره هاي درخشان معارف افغانستان به شمار مي رود.

اصلاحات معارف افغانستان در زمان حکومت شاه امان الله خان:

شاه امان الله خان سعی نمود تا معارف کشور را از انحصار مرکز بیرون نماید، و به ولایات ما نقل دهد تا فواید آن عام گردیده و همه ملت از علم و فرهنگ مستفید گردند، بناءً مکاتب متعددی را در مرکز و ولایت یکی پی دیگر افتتاح نمود، روابط فرهنگی باکشور های دوست برقرار گردید، وعده ای از اشخاص مشفق و ارباب دانش از خارج به داخل کشور تشریف آورده و در پیشبرد کارهای تعلیمی و فرهنگی افغانستان مساعدت نمودند.

تهدات تعلیم و تربیه جدید، عصری و منظم در کشور روی دست گرفته شد، و برای اولین بار در تاریخ افغانستان وزارت معارف در سال ۱۲۹۹ هـ ش تأسیس شد، و سردار محمد سلیمان اولین وزیر معارف کشور تعیین گردید.

بین سالیان ۱۲۹۹ - ۱۳۰۰ هـ ش ۲۲ باب مکتب ابتدایی درشش کروهی و نواحی کابل گشوده شد، که عبارت بودند از: مکتب چهلستون، گذرگاه، شیوه کی، ده باجی، ده سبز، بی بی مهرو، قلعه قاضی، پغمان، یکه توت، خواجه مسافر، سراسیاب، بتخاک، چهار آسیاب، بگرامی، ده دانا، مهتاب قلعه و محمدآغه. طبق ماده ۶۸ نظامنامه اساسی دولت تحصیل معارف تا درجه ابتدائیه اجباری بود.

بر علاوه اصلاحات متنوع که در ساحه تعلیمی به میان آمد، سیستم مکاتب نیز تغییر خورده به این معنی که مدت تدریس مکاتب ابتدائیه به پنج سال و متوسطه به چهار سال و ثانوی سه سال شد (۳/۴/۵). دولت سعی نمود تا میان موسسات تعلیمی عنعنوی و عصری رابطه برقرار گردد و به این منظور منظور یک سلسله کتب عصری را برای تدریس دران موسسات فرستاد.

در پایتخت بر علاوه لیسه حبیبیه، لیسه امانی، توسط پروفیسور فرانسوی و جرمنی و استادان داخلی تأسیس گردید، مکاتب رشدی غازی، رشدی استقلال، تلگرام، رسامی، نجاری، معماری، السنه، زراعت، دارالعلوم عربی، رشدیه مستورات، رشدیه جلال آباد، رشدیه قندهار، رشدیه هرات، دارالمعلمین هرات، رشدیه مزار شریف، رشدیه قطغن، مکتب پولیس، موزیک، قالین بافی، تدبیر منزل، مکتب طبیه، و بیشتر از ۳۲۲ باب مکتب ابتدائیه در تمام ولایات کشور باز گردید.

در عصر سلطنت امان الله خان به تعلیمات نسوان نیز توجه شد و برای آنان دو مکتب مستورات افتتاح گردید، کورس های اکابر گشایش یافت، و اصول " صورت غازی" در آن تطبیق گردید، حتی شخص شاه هم عهده تدریس در این کورس ها را بدوش داشت و شخصاً از آن واررسی می نمود.

درزمان شاه موصوف درحدودچندصد تن طلاب افغان درکشورهای اتحادشوروی، فرانسه، ترکیه، و ایتالیا مشغول تحصیل بود، عده ای از دختران افغان غرض ادامه تحصیل به کشور ترکیه فرستاده شدند، مصارف مجموعه آن را وزارت معارف می پرداخت، همچنان یک عده از طلاب افغان جهت فراگرفتن امور نظامی به اتحاد شوروی، انگلستان و ایتالیا و ۶۵ تن جهت تکمیل دورس هوایی به فرانسه و ایتالیا فرستاده شدند و کوشش به عمل آمد تا افراد اردو از نعمت سواد بهره مند گردند.

درسال ۱۲۹۸ / ۱۹۲۰ م حکومت تصمیم گرفت تافارغان صنوف ششم مکاتب عصری درلیسه حبیبیه پذیرفته شوند، یک مکتب تجربوی به آن صم گردید وبه فارغان مکتب مذکور بعد از سپر نمودن دوسال تصدیق نامه صنف هشتم داده می شده وبه حیث معلم مشغول تدریس می شدند.

درسال ۱۲۹۹ / ۱۹۲۱ م ملکه ثریا همسر امان الله خان از اموال شخصی شان برای طبقه نسوان یک مکتب به نام "لیسه عصمت" تأسیس نمود که بعد ها بنام لیسه ملالی مسمی شد. درهمین سال هدایت الله پسرشاه همراه با ۴۴ تن شاگردان دیگر که از جمله سرداران بودند به فرانسه فرستاده شدند، ودرلیسه Miaharet مشغول تدریس گردیدند درسال ۱۳۰۰ / ۱۹۲۲ م دارالمعلمین دیگری درکابل تأسیس شد که فارغان مکاتب ابتدائیه درآن جذب شدند ودرهمین سال به تعداد ۳۵ تن معلم به فرانسه والمان اعزام شدند.

مکتب امانیه درسال ۱۳۰۱ / ۱۹۲۲ م تأسیس شد، این لیسه بعد ها به نام استقلال مسمی شد، مدیر لیسه مذکور DrTeneber فرانسوی بود. لسان فرانسوی ابتداء از صنف سوم تدریس می شد، از هرشاگرد ماهانه شش روپیه فیس گرفته میشد، ودربدل آن ماکول ولباس به آنان داده میشد، ولی فیس گرفتن بعد ها لغو گردید و برای اطفال فقیر وبنینوا مدد معاش تعیین شد. درلیسه امانیه پنج استاد فرانسوی ویک خانم ودوازده افغان مشغول تدریس بودند.

درسال ۱۳۰۱ / ۱۹۲۳ م لیسه امانی که بعد ها به نام لیسه نجات مسمی شد، به همکاری ومساعدت جرمن ها تشکیل شد ، مدیر آن Dr Lven جرمنی بود، دراین مدرسه از شاگردان ما هوار شش روپیه فیس گرفته میشد ولی بعد ها لغو گردید.

درسال ۱۳۰۲ / ۱۹۲۴ م مکتب مسلکی حکام تأسیس شد، شاه امان الله خان میخواست اصول اداری کشورش راطبق قوانین ومقررات ترکیه جوان عیار سازند بدین منظور درپی تأسیس این مکتب گردید.

درسال ۱۳۰۲ ه ش یک عده متعلمین مکتب حبیبیه وامانیه وسایر مکاتب ابتدائی شهر انتخاب وبه غرض تحصیل دررشته طب وحریبه به ترکیه اعزام شدند. هم چنان ده

محصل جهت تحصیلات عالی به المان فرستاده شدند، ودرهمین سال شش تن مستعلم جهت آموزش واموختن صنعت شیشه سازی عازم دهلی شدند.

درسال ۱۳۰۴ / ۱۹۲۶ م نظامنامه معارف کشور تدوین ومورد اجرا قرار داده شد.

درسال های اخیر سلطنت شاه امان الله خان شروع سال تعلیمی اول میزان تعیین شد ، که تا ده ماه دوام می نمود، روز جمعه تدریس می شد وپنجشنبه ها تعطیل بود وروز دوشنبه تدریس تا نیم روز ادامه می یافت.

یکی از نویسندگان اهداف بنیادی معارف عصر امانی راچنین می نگارد:

۱ - رشد صنوف جوانان تحصیل یافته وروشنفکر درمملکت.

۲ - تربیه کادرفنی درشقوق مختلف علوم وفنون جهت تطبیق برنامه های جدید.

۳ - به وجودآوردن تربیه پرسونل متجرب اداری.

تشکیلات معارف درین زمان مکتب حبیبیه،مدیریت تحریرات، مدیریت تفتیش، مدیریت محاسبه، مدیریت تنظیمات، مدیریت اصول دفتری، مدیریت مکتب حکام،مدیریت مکتب قضات، مدیریت مکتب مساحت.

تشکیلات معارف درزمان وزارت حیات الله ۱۳۰۱ - ۱۳۰۴ ه ش به مانند سابق بود فقط ریاست تدریسات عمومی اضافه گردید. مدیریت های تفتیش واداری با هم درغم شد، گذشته براین بغرض تعهیم ادب وفرهنگ پشتو، انجمن مرکز پشتو تأسیس شد،

تشکیلات معارف درزمان وزارت سردار فیض محمد ذکریا ۱۳۰۴ ه ش - ۱۳۰۷ ه ش چنین بود، وزیر مستشار، ریاست مرکز پشتو، ریاست دارالتالیف،ریاست مکتبین که از امور درسی وادرای مکتب استقلال ونجات مراقبت می کرد، مدیریت تفتیش ومامورین، مدیریت تحریرات، مدیریت محاسبه، مدیریت اوراق، مدیریت موزه وحضریات، مدیریت دارالمعلمین، مدیریت غازی واستقلال مدیریت ولایت کابل، مدیریت مکاتب شهر، مدیریت های مکاتب ولایات ،درسال ۱۳۰۴ ه ش مدیر تنظیمات و مامورین منحل وامور آن به مدیریت تفتیش محول گردید ودر سال ۱۳۰۶ ه ش مدیریت تفتیش به مدیریت عمومی توسعه یافت.

عصر امان الله خان یکی از دوره های درخشان معارف افغانستان شمرده میشود. درزمان وی برعلاوه اینکه وزارت معارف تشکیل شد، مکاتب مسلکی ، ثانوی وابتدایی متعددی درمرکز وولایات کشور تأسیس گردید، زمینه تحصیل برای طبقه نسوان مساعدشد، با کشورهای خارجی روابط فرهنگی انعقاد یافت ، استادان خارجی بخاطر تدریس اطفال به کشور فرا خوانده شدند، نظامنامه معارف نشرشد، عده یی از افغانان برای اكمال تحصیلات عالی دررشته های مختلف به خارجی فرستاده شدند، کوشش به عمل آمد افغانان

بالسانهای خارجی، انگلیسی، جرمنی، فرانسوی و غیره آشنائی حاصل نمایند تعداد شاگردان مکاتب بیشتر گردید، از امور معارف رسیده گی به عمل آمد. و کتب درسی به مقدار کافی چاپ شده با شاگردان بینوا و نادار مساعدت صورت می گرفت، برای شاگردانی که از اطراف به مرکز آمدند لیلیه داده می شد.

شاه امان الله آرزو داشت تا کشورش در ردیف کشورهای مرفعی جهان قرار گیرداما با تأسف که دسایس و توطئه های دشمن مکار دیرینه در تبانی با سودجویان و منفعت طلبان وابسته با دشمن نگذاشت شاه جوان افغان رابه ارمانهای خودنایل گردد و کشورما صاحب استقلال گردد.

منابع و ماخذ:

- ۱ - دولت آبادی، بصیر احمد، شناسنامه افغانستان. انتشارات عرفان. ایران. ۱۳۸۲ هـ ش .
- ۲ - سید سول، نگاه به عهد امانی. کابل. انتشارات میوند. ۱۳۸۴ هـ ش .
- ۳ - عطائی، محمد ابراهیم، نگاه مختصر به تاریخ افغانستان. مترجم جمیل الرحمن. کامگار. کابل. انتشارات میوند. ۱۳۸۴ هـ ش .
- ۴ - غبار، میر غلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ. کابل. انتشارات میوند. ۱۳۸۵ هـ ش .
- ۵ - فرهنگ، محمد صدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر. کابل. انتشارات میوند. ۱۳۸۶ هـ ش .
- ۶ - کامگار، دوکتور جمیل الرحمن، تاریخ معارف افغانستان. کابل. انتشارات میوند. ۱۳۸۲ هـ ش .

ميرزا الوغ بيگ

ميرزا الوغ بيگ، مُحَمَّد تراغای نام داشت، او پسر (شاهرخ ميرزا و ملکه گوهرشاد بيگم، برادر بایسنغر ميرزا و نواسه امير تيمور کورگان است. در سال ۷۹۶ هجری قمری در قلعه سلطانيه چشم به جهان گشوده است. در سال ۸۲۲ ه ق. از طرف پدرش شاهرخ ميرزا به حکومت ماوراءالنهر و ترکستان مقرر شد و سی و هشت سال و اندی به نيابت پدر در ماوراءالنهر حکم راند و دو سال و هشت ماه امپراطور بود.

الْوُغ بيگ پادشاه عالم و فاضل بود، در رياضيات مهارت تام داشت. و در پرورش علما و دانشوران و ايجاد مراکز علمی و هنری علاقه سرشار داشت. به اين پادشاه مَهْدَب کورگانی زمينه و فرصت بسيار مساعدی در شهرهای سمرقند و هرات میسر گردید؛ چنان که تمام خزانه و ثروت بزرگی که جدش از جهان در سمرقند گرد آورده بود و سرزمین های خراسان و ماوراءالنهر که از جنگ ها آسیب کمتر دیده بود، در اختیار ميرزا الوُغ بيگ قرار گرفت. در سال ۸۲۳ ه ق. به اتفاق مولانا صلاح الدين موسی قاضی زاده رومی و مولانا علی قوشچی و مولانا غياث الدين جمشيد و مولانا معين الدين کاشانی در شمال سمرقند رصد خانه يی بنا نمود که به قول ظهيرالدين مُحَمَّد بابر درسه طبقه و بسيار بلند و باشکوه بود و از نتايج آن رصد خانه، زيچی مرتب کرد که آنرا زيچ کورگانی يا زيچ الوغ بيگی می گویند.

زيچ مذکور به زبان فارسی نوشته شده و به اندازه يی مرتب و صحيح است که تقريباً پنج قرن اساس کار ستاره شناسان و منجمان جهان بوده و تا اواخر سده نوزدهم در دارالفنون های مهم اروپا تدریس می شد، و به زبان لاتين ترجمه شده بود. و در سال ۱۶۶۵ ميلادی در اکسفورد لندن طبع و نشر و به اکثر زبان های اروپايی برگردانده شد.

جای شگفتی است که اين تحقيقات نجومی در روزگاری انجام می شد که تلسکوپ هنوز اختراع نشده بود.

میرزا ألوغ بیگ در ریاضی جدول مثلثاتی ای تنظیم نمود که دانشمندان به کمک آن مسائل پیچیده علمی را حل مینمودند. میرزا ألوغ بیگ را خاتم و نگین علم نجوم و هیأت قدیم و اختر شناسان اسلام گفته اند.

بابرمی نویسد:

رصدخانه ساختمان سه طبقه بوده و داخل رصدخانه طوری ساخته شده که در بین دایره هایی که به چهار بخش تقسیم شده بودند یک زال بزرگ و چند خانه کوچک وجود داشته است. بیرون رصد خانه با کاشی های زیبا تزئین گردیده بود.

حفریات دانشمندان در سال ۱۹۴۸ میلادی نشان می دهد که رصدخانه ساختمانی بوده به شکل دایره و ارتفاع چهل الی پنجاه متر.

به اساس معلومات عبدالرزاق سمرقندی در دیوارهای رصدخانه شکل کره زمین با هفت افلاک (آسمان)، اشکال دایره و درجات، دقیقه و ثانیه ها، هفت ستاره و ثوابت داخل دایره فلک، کوه ها و ابحار و دشت ها موصوّر گردیده است.

معلومات مؤثقی که در این مورد ارایه گردیده، میرزا ألوغ بیگ منابع و آثار ارزشمند اسلاف خود مانند: ابوجعفر موسی الخوارزمی، ابوریحان البیرونی و شیخ الرئیس بوعلی سینا را با تفصیل و عمیق مطالعه کرده بود؛ به خصوص آثار علمی، جغرافیا و هیأت الخوارزمی را که در محله شمسیه در رصدخانه خلیفه مامون به نام «بیت الحکمه» در بغداد دایر بود و خوارزمی رئیس این رصدخانه بود. ۱.

میرزا ألوغ بیگ اکثر تحقیقات علمی در مورد علوم ریاضیات و هیأت و رصدخانه را از مطالعه آن آثار آموخته بعد آنرا غنا بخشیده، تکامل داده و به کمک و همکاری استادش قاضی زاده رومی، رصدخانه سمرقند را بنانهاده؛ طوری که: میرزا ألوغ بیگ زمین را در شعاع یک دایره حفر کرده، بعد به شکل یک نوار قوسی نیم دایره به طور مقعر ساختمان زیچ را از مواد مستحکم قالب بندی کرده بود. این نوار جدار مقعر زمین حفر شده تقریباً به ارتفاع یک متر و عرض نود سانتی متر، طوری ساخته شده بود که در عرض نوار فرو رفته گی ای به عمق چهل سانتی متر وجود داشت، نوار ساختمان مقعر را به دو حصه تقسیم می کرد.

در دو طرف این قوس مقعر اسمای ماه های سال، صوّر فلکی، کواکب و اجرام سماوی حک و ترسیم شده و در بین فرو رفته گی نوار مقعر دستگاه ترصد کننده متحرک جا داده شده بود که تغییر موقعیت سیارات را در هر موسم و ماه های سال به وضاحت نشان می داد.

متصل به دایره زیچ، بالاتر در سطح زمین یک آئینه خانه برج مانند هم ساخته شده بود که در بین آن نتایج رصد های ثبت شده را جمع می کردند و با احتمال قوی از این آئینه خانه مشاهدات سماوی را نیز انجام می دادند، که این مطلب از شگفتی های بزرگ و اختراعات جالب و خاص جهان اسلام

در قرون وسطی است، که در آن زمان جهان غرب از این مدنیت و پیشرفت علم هیأت و ستاره شناسی اسلام به کُلی بی خبر بودند. ۲.

با میرزا ألوغ بیگ، صلاح الدین موسی قاضی زاده رومی استادش در سال ۸۳۱ هجری / ۱۴۲۷ میلادی جدول ستاره شناسی ای را برای سلطان سکندر تنظیم کرده اند، که در تنظیم این جدول مولانا غیاث الدین جمشید، منصور کاشی، بیرجندی، میرام جلبی و مُنَجّم جوان علی قوشچی نیز همکاری کرده اند.

به عقیده بابر رصدخانه سمرقند در تمام جهان شهرت یافته و در تدوین «زیچ کورگانی» میرزا ألوغ بیگ خدمت بزرگی انجام داده است و در سال ۸۴۱ هجری / ۱۴۳۷ میلادی جدول ستاره شناسی ای را تنظیم کرد و در طول حیات خود به آن ضمایم و اضافاتی را افزود و آنرا غنی و تکمیل ساخت، که این جدول در قطار جدول های موجود آن زمان در دنیا در مقام بلندی قرار داشت و هیچ یک از جداول دیگر با آن برابری کرده نمی توانست. هم اکنون بیشتر از ۱۵۰ نسخه «زیچ کورگانی» مُشَخَّص گردیده است.

به اساس معلومات منابع دیگر نزدیک به ۱۲۰ نسخه فارسی و بیشتر از ۱۵ نسخه عربی این زیچ امروز موجود است.

میرزا ألوغ بیگ در کنار توجه به علم و تحقیقات علمی، به شعر و ادبیات نیز توجه داشت و اشعار را نقد می کرد او سخنور نامی بود. اشعارش در تذکره نوایی به نام «مجالس النفایس» و در تذکره دولت شاه سمرقندی و در قاموس الاعلام شمس الدین مُحَمَّد شامی نقل شده است. او در شهر سمرقند پایتخت پدرکلانش اهل علم و دانش هنر و ادبیات را پیوسته به دربار خود جمع نموده مورد تشویق قرار داده است. میرزا ألوغ بیگ که بادشاهی هنر دوست بود، اعمار «مسجد بی بی خانم را که در عهد امپراطوری پدر بزرگش آغاز یافته بود به پایه اکمال رسانده و همین طور مقبره مشهور گور امیروشاه زنده را نیز با عظمت تمام اعمار کرده است. ۲.

طوری که گفتیم میرزا ألوغ بیگ در هنر معماری ذوقی سرشار داشت، در شهرهای بخارا، سمرقند، غجدوان و شهرهای دیگر ماوراءالنهر مدارس زیاد و زیبایی به سبک معماری اسلامی اعمار نموده است، از جمله آن مدارس، مدرسه سمرقند که بین سال های (۸۲۰ - ۸۲۳ هـ. ق.) (۱۴۱۷ - ۱۴۲۰ میلادی) اعمار گردیده؛ از نظر زیبایی و عظمت در جهان کم نظیر است. این مدرسه که دوطبقه است، چهار درس خانه که در چهار گوشه آن ساخته شده، چهار گنبد زیبا و چهار مینار دارد. در پیش تاق مدرسه نمای آسمان و جهان ستاره گان مُصَوّر گردیده است. این ابتکار او نمایان گر عشق و علاقه بی پایش به دانش اختر شناسی اوست که به دانستن این علم شهرت جهانی دارد. این مدرسه که از مدارس بزرگ ماوراءالنهر در آن عصر بود، استادان بزرگی چون مُحَمَّد خوافی، قاضی زاده رومی، غیاث الدین جمشید، عبدالعلی بیرجندی، منصور کاشانی، مریم جلبی و شخص

میرزا ألوغ بیگ مدرّس های آن بودند و به اثر توجه پادشاه در فرصت زمانی کم به نخستین مرکز علمی، و تحقیقاتی در آسیای میانه مُبَدّل گردید.

طوری که پیشتر هم گفتیم میرزا ألوغ بیگ رصدخانه بزرگی در سمرقند اعمار کرد و به قول و. ل. و. یاتکین باستان شناس، اسباب و آلاتی که در این رصدخانه با آن ها کار می کردند و خاصهً آلّه اساسی و اصلی و ترصد کننده آن از همه آلاتی که در سده پانزدهم میلادی در رصدخانه های دیگر جهان از آن ها کار می گرفتند، هم مزیت داشت و هم دقیق تر از همه بوده است.

میرزا ألوغ بیگ که علاوه از تدریس در مدرسه پژوهشی و با دانشمندان دیگر پیوسته در رصدخانه به ترصد و مشاهده ستاره ها می پرداخت و به اسرار پیچیده عالم سیاره گان و کهکشان بی پایان می پرداخت. به اثر ترصد و مشاهده، موقعیت و مسیرهای گردش و چرخش یک هزار و هجده ستاره را در فضا مُشخّص نمود و با این ابتکار و پژوهش عالی در دانش ستاره شناسی تحوّل عظیم و بنیادی ایجاد کرد، که در عرصه تحقیقات علمی سترانومی معلومات جدید به اختیار دانشمندان قرار داد.

میرزا ألوغ بیگ در عرصه علم اختر شناسی چند اثر علمی و ارزش مند دیگر نیز تألیف نمود که در محور همه، « جدول سترانومیک » یا « زیچ کورگانی » « زیچ ألوغ بیگی » قرار دارد. این کتاب یک پیشگفتار در مورد علم ستاره شناسی و چهار بخش بزرگ دارد.

بخش اول، میرزا در مورد تقویم های، هندی ها، ایرانی ها، یونانی ها و دیگر کشورها و مردمان بحث نموده است.

در بخش دوم در مورد ستاره شناسی علمی، در بخش سوم در مورد نظریه ستاره گان، در بخش چهارم در مورد علم سترانومی بحث همه جانبه و جامع نموده است.

میرزا ألوغ بیگ در نتیجه پژوهش های پی گیر و دقیق علمی که سال های متمادی انجام داده، به کشف های بی مانند و بزرگی در مورد شناسایی و تشخیص درست سال، هفته، ماه، و روز و شب دست یافته است؛ به این ترتیب آن نوآوری ها و کشف هایی را که در ساحة علم ستاره شناسی دانشمندان؛ چون: ایراتاسفین، هیپارخ، بطلمیوس، البتانی، ابن یونس، خواجه نصیرالدین توسی و دیگران قبل از وی انجام داده بودند، میرزا ألوغ بیگ خیلی بیشتر از آن ها انجام داده است.

میرزا ألوغ بیگ با هنر معماری، نقاشی، مُجَلّد کاری، تذهیب، زیبا نویسی خط، ادبیات، مینیاتور کاری، موسیقی، احداث باغ های قشنگ و زیبای پُر از گل های دل انگیز دلچسپی زیاد داشت؛ چنان که: باغ های چهل ستون و باغ میدان را باظرافت و سلیقه خاص ساخته بود که تفرّج گاه های فرح بخش و فرح افزایی بودند.

دانشمندان و شاعران را حمایت، تشویق و تمویل می نمود. خمسۀ نظامی گنجوی مصاحب همیشه‌گی اش بود. نظر به اسناد تاریخی او در هنر موسیقی و نواختن انواع سازها و نغمه‌ها توانایی داشته و سازهای نوهم ایجاد و ایزاد نموده است.

به نسبت تحقیقات علمی که انجام داده، از طرف دانشوران، هنرمندان، ادیبان و سخنوران سده‌های پانزدهم و شانزدهم میلادی مورد تحسین و ستایش فراوان قرار گرفته است؛ به طور مثال عبدالرزاق سمرقندی مؤرخ نامدار آن سده‌ها در مورد میرزا ألوغ بیگ گفته است:

« چون ألوغ بیگ میرزا، در علم هندسه
توان یافت، در هزاران مدرسه » ۲.

علی شیرنواپی در مثنوی‌های « فرهاد و شیرین » « خمسۀ » اورا اینچنین وصف نموده است:

تیمورخان نسلی دین سلطان ألوغ بیگ که عالم کور مادی سلطان، ایننگ دیک
ایننگ ابنای جنسی، بولدی بر باد که دور اهلای بی‌ری دین ایلله ماس، یاد
و لیک اول، علم ساری، تاپدی چون، دست کوزی آلیندا بولدی آسمان، پست
رصد کیم باغلامیش، زیب جهان دور جهان ایچرا؛ ینا بی‌راسمان دور
بیلیب بو نوع علم آسمانی که اندین یازدی « زیچ کورگانی »
قیامت گا دی‌گند اهل ایام یازرلار ایننگ احکامی دین، احکام

ترجمه:

سلطان ألوغ بیگ که از نسل تیمور کورگان است، عالم مانند او سلطانی ندیده است. تمام افراد تبار او بر باد شدند؛ آن چنان که مردم دوران از یکی از آن‌ها یادی نمی‌کنند؛ ولیکن چون او به سوی علم دست یافت، آسمان در نزد چشم او پست شد. وقتی رصد بسته نمود که زیب جهان است، معلوم شد که در بین جهان، آسمان دیگری است. او اینگونه علم آسمانی را می‌دانست که از او « زیچ کورگانی » را نوشت. تا روز قیامت مردم روزگاران، از احکام او، نسخه برداری نموده، احکام می‌نویسند. ۲.

میرزا ألوغ بیگ علم سترانومی را در آستانۀ انکشاف و تکامل قرار داد، و بعد از او در همه پژوهش‌های این علم کشف‌های او اساس تحقیقات علمی دانشمندان در قرن‌های هفدهم و هجدهم قرار گرفت؛ چنان که به گفته قاری نیازاوف، این مطلب در مطالعات «زیچ شاه جهانی» که توسط شهاب الدین و «زیچ محمد شاهی که توسط سوای جی سنگ» صورت گرفته به وضاحت تمام دیده می‌شود. ۲.

آثار میرزا ألوغ بیگ «جدول سترانومیک» او در قرن های بعد در محراق توجه دانشمندان قرار گرفته در سال های (۱۶۶۵ ، ۱۷۶۷ ، ۱۸۴۳ ، ۱۹۱۷) میلادی در شهرهای اُکسفورد، لندن، پاریس و آمریکا به پیمانه وسیعی نشر شده است. در گرافویری که در سده هفدهم میلادی در هالند ساخته شده و در آن ستاره شناس ها و منجمان جهان در طی سال های متمادی نشان داده شده مجلس را « اورانیه » معبود سیاره گان که در مرکز قرار گرفته، رهبری می کند، میرزا ألوغ بیگ از همه مقدم تر در دست راست او قرار دارد. ۲.

در زمان سلطنت میرزا ألوغ بیگ و بافرمان و تشویق او کُتب و آثار علمی زیادی از زبان های عربی و دری به زبان ترکی (اوزبیکی) ترجمه شده است. در کتابخانه او بیشتر از یک هزار و پنجد جلد کُتب نفیس موجود بود. میرزا ألوغ بیگ در مورد آثار قدیمی و کهن، افلاطون، ارسطو و کیپر معلومات کامل داشت و همین طور دانشمدانی مانند: احمد فرغانی، ابوریحان محمد البیرونی، بوعلی سینا و محمد الخوارزمی و خیلی از دانشمندان برجسته را از طریق آثار شان به خوبی می شناخت.

در سال ۱۴۲۰ میلادی دارالفنون و دانشگاه او با رصدخانه، مرکز بزرگ تحقیقات علمی در آسیای میانه و خراسان بود. و دانشمندان شناخته شده آن زمان مانند: جمشید کاشی، معین الدین و محمد پیرفانی از مدرسان و استادان برجسته این مرکز عالی تحقیقاتی علمی بودند. ۳.

به اساس معلومات دولت شاه سمرقندی، میرزا ألوغ بیگ در علم هندسه مانند «اقلیدس» و در علم نجوم و ستاره شناسی همانند « بولوسیمی » بود.

در مرکز تحقیقات و تدقیقات میرزا ألوغ بیگ، توسط مُحقق بزرگ غیاث الدین کاشی، کسراعشاری در ریاضی کشف گردید. کشفیات دیگر این دانشمند و مُحقق با میرزا ألوغ بیگ اندازه ساین sine یک زوایه یی، معادله درجه سه یک مجهوله و قیمت «پای π » را تاهفده رقم اعشاری کشف و استخراج نمودند. این دو دانشمند بزرگ (میرزا ألوغ بیگ و جمشید کاشی) رصدخانه مجهزی اعمار و استوار نمودند که توسط آن رازهای بزرگ کاینات کشف گردید. باوجود نبودن وسایل نجومی پیشرفته بازهم نظربه نبوغی که میرزاألوغ بیگ و این دانشمند داشتند، توسط این رصدخانه حرکت آفتاب و ماه را حساب و سجنش نمودند، که با محاسبه وسایل بسیار دقیق علم نجوم امروزی تفاوت اندک دارد، که این تفاوت نه در درجه؛ بلکه در دقیقه و ثانیه است، قرار زیر:

- در محاسبه میرزا ألوغ بیگ یک سال عبارت است از: ۳۶۰ روز، ۶ ساعت، ۱۰ دقیقه و ۸ ثانیه.
- در محاسبه دقیق رصدخانه های مُجهز امروزی یک سال : ۳۶۰ روز، ۶ ساعت، ۹دقیقه و ۶ ثانیه می باشد.

به اساس تئوری میرزا ألوغ بیگ، برای رسیدن به کنه حقیقت دانش و علوم، ناگزیر باید از ریاضی مستفید گردید و تحقیقات او نیز بر این محور استوار بوده است.

افکار، جهان بینی و تجربه های علمی و عملی میرزا ألوغ بیگ در تاریخ جهان جایگاه خاص دارد.

درمورد زنده گانی پرثمر علمی میرزا ألوغ بیگ اولین مرتبه دانشمند روسی، بارتولد تحقیقات انجام داد، و هم چنان باستان شناس و دانشمند دیگر روس، و . ل . پاتکین در سال ۱۹۰۸ میلادی رصدخانه میرزا ألوغ بیگ را در سمرقند کشف و آن را مرمت نموده در معرض تماشای جهان گردان قرار داد، که هر سال ده ها هزار جهانگرد از آن دیدن می نمایند.

در سال ۱۹۱۵ میلادی برای آموختن از میراث های گران بهای علمی میرزا ألوغ بیگ اکادمیسین و . و . بار تولد تحقیقات مثمر انجام داده که در سال ۱۹۱۸ میلادی در شهر پتروگراد به چاپ رسیده است. در سال های ۱۹۴۱ و ۱۹۴۸ باستان شناسان تحقیقات علمی دامنه داری را آغاز کرده اند، که در ضمن آن تحقیقات پروفیسور ت . ن . قاری نیازوف، اثری به نام «مکتب سترانومی میرزا ألوغ بیگ» را نوشته است.

در سال ۱۹۲۸ رصدخانه ولایت قشقه دربارا به نام میرزا ألوغ بیگ نام گذاری نمودند. ۲. نگارنده این سطور «عبدالحمید عاطف» سال ۱۳۶۹ خورشیدی از این رصدخانه دیدن نموده است. ۳.

علی شیرنویای در «مجالس النفایس» در مورد میرزا ألوغ بیگ اینطور نوشته است: «دانشمند بادشاه ایردی؛ کمالاتی به غایت کوپ ایردی. یتتی قراءت بیله قرآن مجید یادی ده ایردی. هیأت و ریاضی خوب بیلور ایردی؛ انداق کیم، زیچی بیتدی و رصدباغله دی، وحالات انینگ زیچی آراده شایع دور.

باوجود کمالات گاهی نظم غه میل قیلور، بومطلع انینگ دیکی دور: «
ارچند ملک حُسن به زیر نگین تُست شوخی مکن، که چشم بدان در کمین تُست ۴.

ترجمه:

میرزا ألوغ بیگ بادشاهی دانشمند بود. دانش و تخصص و فهم علمی او بسیار وسیع و فراوان بود. قرآن مجید را هفت نوع قراءت می کرد.

در علم هیأت و ریاضی بسیار دانا بود. در این علم به آن پیمانه تَبخّر داشت که زیچی «جدولی» تألیف نمود و «رصد» تنظیم کرد؛ که حالات ستاره گان و کاینات دربین زیچ او آشکارا بود؛ بااین همه معلومات وسیع در علم هیأت و نجوم ذوق هنری و شعری هم داشت و شعر هم می سرود؛ که این یک مطلع شعر اوست:

ارچند که ملک حُسن به زیر نگین تُست شوخی مکن، که چشم بدان در کمین تُست

سکاکی سمرقندی در وصف میرزا ألوغ بیگ با افتخار اینچنین سروده است:

فلک، ییل لر کیراک، سیر ایتسا و کیلتورسا، ایلکی گا

مینینگ دیک شاعر ترک و سینینگ دیک شاه دانانی

ترجمه:

چرخ گردون، سال های زیاد بچرخد؛ تامل من شاعر ترک و مانند تو بادشاهی دانا را به وجود آورد. یکی از آثار معروف که به همکاری خواند میر نوشته است، کتاب (چهار ألوس) نام دارد. استادش عالم بزرگی به نام صلاح الدین بن موسی، مشهور به قاضی زاده رومی بود. میرزا الوغ بیگ از حامیان بزرگ دانشمندان، ادبا و صنعت گران عهد خود بود. میرزا الوغ بیگ را از نگاه وسعت معلومات یکی از اعظم حکمای اسلامی و جامع علوم عصر خود خوانده اند. او تمام عمرش را به مطالعه و خدمت در راه تکامل علوم و فنون بسر برده، محضرش همیشه مرکز تجمع ادبا و محفل علما و دانشمندان عصر بود. او بنا بر توجهی که به تحقیقات علمی و دانش داشت، شماری از اشخاص صاحب بصیرت را برای تحقیقات علمی و فنی به کشور چین اعزام کرد؛ چون شاهرخ میرزا کتابخانه های بزرگی را در سمرقند و هرات ایجاد نموده بود، میرزا ألوغ بیگ در همین کتابخانه ها آثار نایاب و نادر دانشمندان بزرگ ماوراءالنهر، خراسان، هندوستان، یونان، روم و ممالک و مدنیتهای دیگر جهان آنروز را مطالعه می کرد.

مآخذها:

- ۱ - غوری عبدالغیاث، بابکرخیل، عابد، ستوری، قانت. ۱۳۹۳. هجری. شمسی. کتاب درسی تاریخ صنف دهم رشته اجتماعیات، ناشر: ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تألیف کتب درسی، معینیت نصاب تعلیمی و تربیه معلم، وزارت معارف. کابل: صفحه ۳۱۴.
- ۲ - نامق، برهان الدین. ۱۳۸۹ ش. مله یوف، تاریخ ادبیات ترکی، اوزبیکی از آغاز تا لطفی هروی. پشاور: صفحه ۹۷۴، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۱.
- ۳ - خلیلی، خلیل الله. ۱۳۸۵ خورشیدی، آرامگاه بابر. کابل: صفحه ۲۲ و ۲۴.
- ۴ - رویین، عبدالله. ۱۳۸۷ ش. مجالس النفایس علی شیرنواپی، بلخ: انجمن نشراتی ظهیرالدین مُحَمَّد بابر. صفحه ۲۱۴.

هنر مجسمه سازي و نقاشي يونان باستان و تأثيرات آن در افغانستان

سرزمين يونان در سمت جنوب اروپا در کنار درياى ميديترانه شرقى واقع گرديده است. كشور يونان گرچه از نظر وسعت و اراضى كوچك بوده اما از لحاظ رشد هنر و فرهنگ مهم و بزرگى را در بين كشورهاي منطقه و جهان ايفا نموده است. يونانيان در سده هاي ششم الى چهارم ق.م تمدن درخشان و برجسته را براى جامعه بشريت بوجود آوردند. اين دوره را امروز بنام عصر كلاسيك مينامند. عصريكه در آن هنر معمارى، مجسمه سازى، نقاشى و فلسفه يونانى به اوج خود رسيد. تأثير اين هنر و فرهنگ خيره كننده بر فرهنگ هاي بعدى ژرف و ديرپا بود. پيدايش فرهنگ با شكوه يونان باستان پيشامدى ناگهانى يا اتفاقى نبود، بلكه طى قرون متمادى تمدن يونانى بوجود آمد كه پيشينه اش به عصر مفرغ ميرسيد. (۱)

اما در مورد هنر و چگونگى پيدايش آن دانشمندان بدين باور هستند كه تا هنوز دقيق معلوم نگرديده است، كه هنر چگونه آغاز گرديده است. پس اگر معناى هنر را فعاليت هاي انساني همچون اعمار معابد، قصور، خانه هاي رهايشى، نقاشى هاي كم نظير و مجسمه ها با بافتن، نقش و نگار ها، بدانيم هيچ مردمى در هيچ نقطه از جهان نيستند كه عارى از هنر و آثار هنرى باشند. ولى اگر مقصد ما از هنر نمونه اى از تجملات زيبا، اشيا روح نواز موزيم ها و نگارخانه ها يا تزئينات گرانبهاي مهمانخانه ها و جز اين ها باشد، بايد بدانيم كه واژه هنر به اين مفهوم وقت زيادى از تداولش نميگذرد و بسيارى از بزرگترين معماران، نقاشان و مجسمه سازان روزگاران گذشته هيچگاه تصورى از آن در

ذهن نداشته اند. بهترین راه درک این تفاوت اینست که به معماری توجه کنیم، زیرا همه میدانیم که ساختمانهای زیبا از دوران گذشته وجود دارند و برخی از آنها به راستی آثار هنری محسوب میشوند، ولی به ندرت ممکن است ساختمانی در هر نقطه از جهان ساخته شده باشد، که از آن در موارد خاص زنده گی استفاده میکنند، آنها را قبل از هر چیز براساس معیار های سودمندی ارزیابی میکنند. (۲)

در واقعیت امر چیزی به عنوان هنر مطلق وجود ندارد، فقط هنرمندان وجود دارند. هنرمندان زمانی کلو فیه ای رنگین را از زمین بر میگرفتند و شکل گاو میش و دیگر حیوانات را بر دیوار غارها رسم میکردند. اما در عصر حاضر نقاشان رنگهای شائرا حاضر و آماده میخرند و پوستر های تبلیغاتی طراحی میکنند و در این فاصله طویل زمانی اتفاقاتی خورد و

بزرگ بسیار افتاده است. مانعی نیست که همه این فعالیتها را هنر بنامیم، مشروط به آنکه در نظر داشته باشیم که واژه هنر در زمانها و مکانهای مختلف با معانی و مصادیق بسیار متفاوتی بکار رفته است و نیز از یاد نبریم که هنر به مفهوم مطلق وجود ندارد، زیرا هنر به مفهوم مطلق به صورت ذهنی و خیالی درآمده است. (۳)

در مورد هنر یونان باستان میتوان گفت، این هنر یعنی همان پدیده تاریخی که طی قرون بسیار پیوسته منبع الهام پرور تمامی هنر و فرهنگ اروپا و احیاناً نفوذهای و تاثیراتی در هنر و فرهنگ خاورزمین از جمله افغانستان بوده است. هنر یونان اصالتاً هنری طبیعی شناخته شده است و هدف عمده آن دست یافتن به کمال صوری و زیبایی با رعایت اصول نظم، تعادل، تناسب، توازن و محاسبه فنی بوده است. برای پی بردن به هنر و فرهنگ یونان باستان باید به دو پدیده عمده آن معلومات حاصل کرد، یکی اساطیر یا مجموعه معتقدات دینی و افسانوی مربوط به ارباب الانواع، الهه ها و عفریتان و روابط کینه توزیهای شان با یکدیگر و نیز مداخلات و میانجیگری های شان در زنده گی آدمیان است و دیگری منظومه حماسی ایللیاد اثر هومر نخستین شاعر بزرگ و بلند آوازه یونان در سنه احتمالی نزدیک به هزار ق.م و آن گزارشی است قهرمانانه و شاعرانه از جنگ خانمانسوز یونان و تروا که مدت ۱۰ سال ادامه یافت و وخامت آن بجایی رسید که پای خدایان اساطیری را بمیان کشید و به سقوط و آتش سوزی و غارت تروا منجر شد. (۴)

بهر حال احساس وزن و شکل، دقت، وضوح و توجه به نظم و تناسب، خاصيت اصلي فرهنگ يونان است. اين خاصيت در شکل و تزئين هر کاسه و گلدان، هر مجسمه و تصوير هر معبد و مقبره و هر شعر و نمايشنامه يوناني انعکاس يافته و حتی در آثار علمي و فلسفي آن نيز مشهود است. يونانيان در تراش دادن و منقوش ساختن سنگ هاي پُربها، مهارت خاصي داشتند و براي اينگونه امور از وسايل ساده برونزي استفاده ميکردند، ولي با اينهمه چنان دقت و ظرافتي بکار ميبردند، که گويي براي

ايجاد دقيق آن ميكروسکوپ در اختيار داشته اند و بدون شک امروز نيز براي پي بردن به ريزه کاري هاي آنها بايد از ميكروسکوپ استفاده شود. در ضرب مسکوکات يوناني که تصوير پُر مهابت جغد بر اغلب آنها نقش شده بود، زيبايي چندان مراعات نميشد. نقاشاني که گلدانها را به تصوير مي کشيدند ابداعات و ابتکارات مشخصي نيز بکار ميبردند و گاهي تصاويري نقاشي ميکردند که بدون شک استادان عصر کهن را به حيرت مي افکنده است.

در يونان باستان پيکر تراشي يا مجسمه سازي در تزئين معابد و ساختمان هاي عمومي بکار گرفته شده و پيشرفت شايان يافت. نخستين مجسمه ها از چوب ساخته ميشد (تنه تراش نخورده درخت) با سري راست و خشک زده، چشمانی بسته و بازواني چسپيده به دو پهلوي و زانواني بهم

پيوسته که نمونه بارز آن پيکره اتنا از چوب زيتون ميباشد که هم اکنون در معبد باستاني ارختيون واقع شهر آتن، موجود است. بعداً پيکر تراشان سنگ هاي نسبتاً نرم را بکار ميگرفتند و پس از چندي تمرين به شيوه قبلي در مجسمه هاي خود دستها را از بدن و زانوان را از يکديگر جدا ساختند و چشمان مجسمه را گشودند و به سر و چهره تحرک يا تمايلي

خفيف بخشيدند. سرانجام ايشان سنگ مرمر و مرمر سفيد را براي کار خود مناسب ديدند که در

بسياری از جزایر یونان بوفرت قابل دریافت بود و نیز به دو سبک پیکره سازی با مفرد و دیگر با نصب ورقهای طلا و عاج روی چوب دست یافتند.

نقاشی یونان از صورت سازی و طراحی ساده سرچشمه میگیرد و تا پایان نیز بطور کلی از حدود طرح و رسم اشکال تجاوز نمی کند. این هنر در طی دوران تکامل خود، سه روش را بکار می برد.

۱- تصویر بروی گچ مرطوب؛

۲- نقاشی بر پارچه یا صفحه مرطوب بوسیله رنگهای مخلوط با سفیده تخم مرغ؛

۳- رنگ آمیزی بوسیله ترکیبی از رنگ و موم مذاب. (۵)

به هر صورت در رابطه به تاثیرات این هنر در افغانستان میتوان گفت، دوره یونانوباختری مهم ترین تاثیر هنر یونان بر افغانستان بویژه باختر است، که در دوران شاهان یونانوباختری روی کار آمده صنعت و صنعتگران رشد و پیشرفت سریع نموده و مکتب مخصوصی بنام «صنعت یونانوباختری» پا بعرضه وجود گذاشت که به اسرع زمان وقتیکه اساطیر، عقاید و تہذیب بودایی در سرپای این خاک شایع شد و به شکل مکتب «گریکوبودیک» یا یونانوبودایی تبدیل گردید.

چون عقاید، فلسفه، کیش و دیانت تاثیرات فوق العاده در اذهان مردم کشور ما در آنزمان داشته

و به جرئت میتوان گفت که صنایع آن روزی زاده

دین و آئین بوده و از الهامات فلسفه بودایی و

ذوق محلی و طرز مخصوص صنعت ارسنهائی

یونانی بوجود آمده است و مکتب یونانوباختری را

میتوان مبدأ آن شمرد. چنانچه برای اولین بار

صنعتگران درین مکتب درس صنعتگری را فرا

گرفته و آنرا به اوج و پایه بلندی رسانیدند، دست

بکار زدند، مجسمه سازی و هیكل تراشی یونانیان

را آب و تاب تازه دادند. هرچند بعضی از مدققین

میگویند که قبل از آمدن سکندر به آریانا هم کم

و بیش مجسمه سازی وجود داشته و ارباب انواع

خود را توسط آن نمایش میدادند مگر فن

مجسمه سازی به آریانا در زمان سکندر داخل

شده و در دوره امپراتوری شاهان یونانوباختری به

سرحد کمال رسیده است. هنگامیکه سکندر

بطرف شرق عازم فتوحات میگردید، یونان مرکز علم و دانش بوده صنایع شان خیلی ها ترقی نموده

بود و از همه صنعت هیكل تراشی در یونان عام بوده استادان بزرگ و ماهر وجود داشت. در قسمت

طب، فلسفه، ادبیات، منطق، ریاضی، نجوم و ستاره شناسی ید بالا داشتند و نیز تربیه بدنی در یونان به پایه بلندی رسیده بود که فتوحات اسکندر شاهد بزرگ آنست، مگر با اینهم صنعت مهمتر هیکل تراشی و مجسمه سازی از همه بیشتر در یونان به حد کمال رسیده بود. و استادان موشگاف و باریک بین روی کار آمدند و مانند «لی سپ» استاد ماهرى دست بکار های هنری زده و هنر مجسمه سازی را رنگ و رونق تازه بخشید و بجز خودش استاد دیگر حق و اجازه تراش هیکل سکندر را نداشت و این افتخار مخصوص وی بود.

بنابراین مکتب صنعت یونانوباختری براساس و طرز هیکل تراشی لیسپ نهاده شده بود واین مکتب کاملاً براساس کار لیسپ و طرز هیکل تراشی آن در کشور ما بوده و کاملاً از طرز کار و آثار وی نماینده گی میکرد، چنانچه مجسمه هائیکه از هده بدست آمده شاهد این گفته است. استادان هیکل تراشی افغانستان عیناً از لیسپ در تمام باریکی ها و مزایای هیکل تراشی پیروی نموده در تناسب اندام و بلندی قامت از وی الهام گرفته اند.

هرچند آمدن این استاد ماهر هیکل تراش به آریانا دقیق معلوم نیست، مگر از روی مجسمه رب النوع میتولوژی «هرکول» که از شهکاریهای لیسپ است، میتوان حدس زد. همچنان تصویر هرکول بروی سکه های شاهان یونانوباختر به نهایت زیبایی از طرف استادان ماهر این سرزمین کنده شده و دلیل قاطع براین است که اگر خود لیسپ به افغانستان آمده یا نیامده باشد آثار قیمتی هنری وی حتماً به این سرزمین رسیده است. (۶)

بیشترین تاثیرات هنر یونان در افغانستان را در سکندریه آمو یعنی ساحه آی خانم بخوبی میتوان مشاهده نمود. مجسمه سازان یونان باختری با الهام گیری از آفرینش های هم مسلکان سلوسیدی شان در آسیای مرکزی روش «اکرولیت» را برای مجسمه های دارای ابعاد بزرگ بکار میبستند، بدین معنی که فقط قسمت های برهنه تندیس ها (روی، دستها و پاها) از سنگ تراشیده شده و متباقی قسمت های بدن را از یک ساختار چوبی پوشیده با تکه یا خاک رس می ساختند. این روش برای ساختن تندیس معبد مرکزی آی خانم که ابعاد بزرگتر از حد طبیعی داشت بکار رفته بود، چنانکه پارچه های انگشتان یکی از پاهای مجسمه بجا مانده است که از سنگ مرمر تراشیده شده بود و معلوم میشود که کار استادی زبردست بوده است. گذشته از چنین مجسمه های بزرگ برای تراش پیکره های دارای ابعاد متوسط و کوچک صرفاً از سنگ یعنی از همان آهک نرمی که معماران بکار می بردند، استفاده میشد که روشی در مجموع محافظه کارانه ولی با نتیجه عالی بود. بدین صورت پیکره کوچک مردی برهنه با تاجی از برگ برسر با قیافه زیبا همانگونه ریدک خوش اندام برهنه یی را می شاید، با ردای افکنده بر بازو بشکل نیمرخ روی سنگ قبری قرار دارد که این نمونه مشخص یونانی است. (۷)

در شهرک یونانی آی خانم میتوان از مجسمه ایکه امکان دارد یکی از مسؤولین و مربیون امور تربیت بدنی باشد نام برد و براساس گفته پروفیسور پول برنارد این مجسمه بکلی یکی از شیوه های هنر پیکر تراشی یونانی است که از نظر تناسبات وی بگونه چهار بعدی ملاحظه میشود و از مرمیست نه کاملاً سفید بلکه مرم درجه دوم است که شاید از کوه های رستاق آورده شده باشد. پیکره های سنگ آهک بیشتر در طرز و شیوه مجسمه سازی دوره یونانوکوشانی در معبد سرخ کوتل ملاحظه میشود. وقتی دو اثر نیم تنه که یکی آن صرف دارای بالاپوش و پیراهن تیپ باختری شمال

مرصع و دیگری شلوار چین خورده و چموس های تیپ مردمان ساکائی و سغدی شباهت دارد که ما آنرا پوشش هند و سیت میدانیم، توام با قسمتی از پیکره ایستاده دیگرکه بعد از سال ۱۹۷۵-۱۹۵۱ به اثر حفاری از سرخ کوتل توسط دوکتور شلومبرژه بدست آمده و کاملاً از سنگ آهک بوده و در مجموع کلیه آثار مربوط به این دوره بیشتر مواد آن از سنگ آهک است که از آن هم معماران و هم کتیبه نویسان و همچنان پیکر تراشان استفاده برده اند. (۸)

در نتیجه میتوان گفت که یونان باستان در عرصه هنر های تجسماتی، معماری، تجارت، علم و فنون نظامی، ادب و فلسفه، پرورش هنرمندان تشویق و ترغیت آنان، در قرون قبل از میلاد از تمامی

ملت ها و مدنیت های جهان سبقت جسته و الگوی ارزشمند به سایر ملل و مجامع متمدن در گذشته و حتی تا امروز گردید. با فتوحات جهانگشای مقدونی یعنی سکندر کبیر و ایجاد شهرکهای یونانی و سکندریه ها هنر یونان توسط هنرمندان شان به ساحات مفتوحه انتقال میگردد، چنانچه بعد از تصرف خاکهای آریانا (افغانستان قدیم) و ایجاد پایگاه

های نظامی (سکندریه ها) بخصوص سکندریه آمو یعنی شهرک یونانی آی خانم دست به طرح و

اعمار شهر و ساختمانهای به سبک و شیوه معماری یونانی زده و در ایجاد شهر متذکره از هنرمند یونانی مستقر در باختر و هنرمندان محلی استفاده کردند.

منابع:

- ۱- دان، ناردو. یونان باستان، ترجمه مهدی حقیقت خواه، تهران، سال ۱۳۸۳، ص ۱۴.
- ۲- ارنست گامبریچ. تاریخ هنر، مترجم علی رامین، انتشارات تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۸۰ هـ.ش، ص ۱۵.
- ۳- همان مأخذ، ص ۶-۱.
- ۴- پرویز مرزبان. خلاصه تاریخ هنر، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ششم، سال ۱۳۷۸ هـ.ش، صص ۸۱-۵۶.
- ۵- جان هاسپرز، راجراسکراتن. فلسفه هنر و زیبایی شناسی، مترجم دکتر یعقوب آژند، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، سال ۱۳۸۵، ص ۱۳.
- ۶- مجله آریانا، شماره هفتم، سال هفتم، انجمن تاریخ افغانستان، مطبعه دولتی، ص ۱۳.
- ۷- گنجینه های باز یافته افغانستان. انتشارات موزیم شاپ کلیسای جدید، امستردام ۲۰۰۷، ص ۵۲.
- ۸- عبدالرؤف ذاکر. شیوه معماری و هنر ظریفه یونانو- کوشانی، انتشارات اکادمی علوم افغانستان، مطبعه بهیر، کابل، سال ۱۳۹۰ هـ.ش، ص ۱۸۸.